



THE AIRE CENTRE

Advice on Individual Rights in Europe



GENDER AND THE JUDICIARY

in the Western Balkans

POSTUPANJE U SLUČAJEVIMA FEMICIDA

Priručnik za pravosuđe

U saradnji sa



FemPlatz
UDRUŽENJE GRABANKI

Dr Slobodanka Konstantinović-Vilić

Dr Nevena Petrušić

Dr Kosana Beker

POSTUPANJE U SLUČAJEVIMA FEMICIDA

Priručnik za pravosuđe

Naziv:	Postupanje u slučajevima femicida - Priručnik za pravosuđe
Izdavač:	The AIRE Centre (<i>Advice on Individual Rights in Europe</i>)
Za izdavača:	Biljana Braithwaite
Autorke:	Dr Slobodanka Konstantinović-Vilić Dr Nevena Petrušić Dr Kosana Beker
Stručna recenzija:	Lejla Konjić-Dragović Dr Mirjana Lazarova-Trajkovska Mirjana Popović Dr Nataša Gaber-Damjanovska Olivera Pejak-Prokeš
Urednice:	Sabina Đapo Vanja Radević
Podrška u pripremi priručnika:	Minja Trnka
Lektura:	Fadila Gušo

Originalna bosansko/ crnogorsko/hrvatsko/srpska verzija je prevedena na engleski, albanski i makedonski jezik

©2023 AIRE Centre

Prelom:	Kliker Dizajn
Štampa:	SavartM
Tiraž:	2.100
ISBN:	978-1-914005-06-0

Izradu ove publikacije je podržala Vlada Ujedinjenog Kraljevstva. Stavovi predstavljeni u njoj ne odražavaju nužno zvanične stavove Vlade UK.

» SADRŽAJ

ZAŠTO SU NAM POTREBNE OVE SMJERNICE?	8
DEFINISANJE FEMICIDA	13
Pojam femicida.....	13
Rasprostranjenost femicida.....	16
KVALIFIKACIJA KRIVIČNOG DJELA	19
Odredbе krivičnih zakona/zakonika kojima se inkriminiše lišavanje života	19
Kvalifikacija krivičnog djela lišavanja života žene (femicida).....	28
ODMJERAVANJE KAZNE	50
Odmjeravanje kazne za femicid	51
Odmjeravanje kazne za femicid u okviru zakonske kazne	52
Odmjeravanje kazne za femicid u skladu sa svrhom kažnjavanja	54
Odmjeravanje kazne za femicid kroz ocjenu otežavajućih i olakšavajućih okolnosti.....	55
Identifikacija i ocjena otežavajućih i olakšavajućih okolnosti	58
Rodno osvješćivanje – put ka rodno osjetljivom pristupu u odmjeravanju kazne	75
ŽRTVE I OŠTEĆENI	77
IMOVINSKOPRAVNI ZAHTJEV	83
LITERATURA	87

»» **Omaž Slobodanki Konstantinović-Vilić**

U momentu kada je rad na ovim smjernicama već bio završen, polovinom oktobra 2023. godine, zauvijek nas je napustila dr Slobodanka Konstantinović-Vilić, redovna profesorka Pravnog fakulteta u Nišu u penziji i dugogodišnja aktivistkinja ženskog pokreta u Srbiji. Njen bogat naučni opus čini više od 200 naučnih radova iz oblasti kriminologije, viktimologije i drugih tema u vezi sa pravima žena. Oblast koja je obilježila njen četrdesetogodišnji istraživački rad jeste nasilje prema ženama. Daleke, 1984. ona je doktorirala o temi „Žene ubice“ i demistifikovala proces viktimizacije koji ženu žrtvu nasilja, prepuštenu samoj sebi, bez institucionalne podrške, pretvara u ubicu. Poslije skoro tri decenije posvećenog istraživanja fenomena nasilja prema ženama zaokružila je ciklus istraživanja nasilja prema ženama monografijom o femicidu, kojim je postavila metodološki okvir za nova istraživanja te pojave. Na osnovu tih istraživanja o femicidu u regionu Zapadnog Balkana, nastale su i ove smjernice. Kao koautorke, ali prije svega kao prijateljice, želimo da izrazimo duboku zahvalnost na svemu što smo imale priliku da naučimo od nje, privatno i profesionalno.

Nevena Petrušić i Kosana Beker

» ZAŠTO SU NAM POTREBNE OVE SMJERNICE?

O femicidu se posljednjih godina više govori u javnosti na globalnom nivou, što se prenijelo i na sve države u regionu. Međutim, femicid nije inkriminisan kao posebno krivično djelo u krivičnim zakonodavstvima zemalja Zapadnog Balkana osim u Sjevernoj Makedoniji, gdje je izmjenama zakona iz februara 2023. godine uveden novi oblik krivičnog djela teško ubistvo, koji je najbliži pojmu femicida. Međutim, s obzirom na to da su u pitanju nove izmjene, još nema dostupne sudske prakse.

Tokom 2023. godine AIRE Centar je izradio Regionalni izvještaj o odgovoru pravosuđa država Zapadnog Balkana na slučajeve femicida.^[1] Izvještaj predstavlja skraćenu i prilagođenu verziju nacionalnih izvještaja koji su urađeni u svih šest država Zapadnog Balkana tokom protekle tri godine o društvenom i institucionalnom odgovoru na femicid i pokušaje femicida.

Nacionalni izvještaji u svim državama pokazuju izvjesne napretke povodom pitanja zakonodavnog okvira u vezi sa prevencijom i zaštitom žena od nasilja iako su u svakoj državi potrebni dalji koraci u smislu poboljšanja određenih zakonskih rješenja, kako bi se unaprijedio cjelokupni sistem prevencije i zaštite od nasilja prema ženama, a samim tim i femicida.

Takođe, u svakoj državi postoje mnogobrojni izazovi, posebno u vezi sa institucionalnim odgovorom na nasilje prema ženama, kao i izazovi u sudskoj praksi, najčešće kao posljedica nerazumijevanja rodne zasnovanosti nasilja prema ženama i femicida, što, ujedno, znači da postoje brojne mogućnosti za poboljšanje. U periodu od 2018. do 2021. godine Udruženje građanki „FemPlatz“ i Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju razvili su okvir za razumijevanje karakteristika, uzroka i oblika femicida u Srbiji,^[2] koji je podrazumijevao izradu kompletne istraživačke metodologije i koje je predstavljalo prvo interdisciplinarno istraživanje društvenog i institucionalnog odgovora na femicid u Srbiji.^[3] Zbog

[1] Kosana Beker, Sudski odgovor na Femicid na Zapadnom Balkanu, Pravni okvir i sudska praksa, AIRE Centar, 2023, dostupno na: <https://gcjnetwork.org/wp-content/uploads/PUBLIKACIJE/regional-femicide-report-2023-bcms.pdf>

[2] Uz podršku Regionalne kancelarije UN Women za Evropu i Centralnu Aziju u okviru projekta "Eradicating and Preventing Femicide in Serbia".

[3] Konstantinović-Vilić Slobodanka, Petrušić Nevena, Beker Kosana, Društveni i institucionalni

sličnog društvenog konteksta, uključujući i veoma rasprostranjeno nasilje prema ženama, isto istraživanje je prilagođeno nacionalnim kontekstima i provedeno u Crnoj Gori^[4] i Albaniji^[5] u periodu od 2021. do 2022. godine.^[6] Nakon toga su istraživanja provedena u Srbiji, Crnoj Gori i Albaniji upoređena i predstavljena u skraćenoj verziji u regionalnom izvještaju o društvenom i institucionalnom odgovoru na femicid u tim državama.^[7]

Istovremeno, AIRE Centar^[8] je prepoznao značaj ove teme za cio region Zapadnog Balkana i zajedno sa Udruženjem građanki „FemPlatz“ proveo je istraživanje o odgovoru pravosuđa na femicid u Bosni i Hercegovini, kao dio širih aktivnosti koje AIRE Centar provodi u Bosni i Hercegovini sa ciljem jačanja primjene Evropske konvencije o ljudskim pravima i njenih standarda. Aktivnosti tog projekta podrazumijevaju i saradnju sa najvišim sudovima i centrima za edukaciju sudija i

odgovor na femicid u Srbiji I, Udruženje građanki „FemPlatz“, Pančevo, 2019, dostupno na: https://femplatz.org/library/publications/2019-11_Femicid_monografija_Prva_publicacija_E_primerak.pdf;

Petrušić Nevena, Žunić Natalija, Vilić Vida, Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji II, Udruženje građanki „FemPlatz“, Pančevo, 2019, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2019-11_Femicid_monografija_Druga_publicacija_E_primerak.pdf i Konstantinović-Vilić Slobodanka, Petrušić Nevena, Pokušaji femicida i femicid u Srbiji: Sprečavanje i procesuiranje, Udruženje građanki „FemPlatz“, Pančevo & Niš, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-04_Femicid_-_Pokusaj_femicida_i_femicid_u_Srbiji.pdf.

- [4] Beker Kosana (ed.), Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Crnoj Gori, SOS Nikšić, 2023, dostupno na: <https://sosnk.org/wp-content/uploads/2023/04/Drustveni-i-institucionalni-odgovor-na-femicid-u-Crnoj-Gori-1.pdf>.
- [5] Hysi Vasilika, et. al, Vrasjet e grave (femicidi) dhe tentativa për femicid në Shqipëri (2017-2020), Center for Legal Civic Initiatives, Tirana, 2023, dostupno na: <https://www.qag-al.org/publikime/femicidi.pdf>.
- [6] Udruženje građanki „FemPlatz“ implementiralo je projekat „Replicating the Femicide Watch Model Developed in Serbia in Albania and Montenegro, and Laying the Grounds for the Establishment of a Regional Femicide Watch“ zajedno sa SOS centrom iz Nikšića i Centrom za pravne i građanske inicijative iz Tirane, uz podršku Regionalne kancelarije UN Women za Evropu i Centralnu Aziju i EU.
- [7] Beker Kosana, Regional report: Social and institutional responses to femicide in Albania, Montenegro and Serbia, UN Women & FemPlatz, March 2023, dostupno na: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-04/Regional-Report_Social-and-Institutional-Response-to-Femicide.pdf.
- [8] Više informacija dostupno na: <https://www.airecentre.org/the-aire-centre>.

sutkinja, te tužilaca i tužiteljica. Za istraživanje provedeno u Bosni i Hercegovini^[9] korišćena je ista metodologija koja je korišćena za prethodne tri države, ali je ovo istraživanje fokusirano isključivo na odgovor pravosuđa na femicide, odnosno istraživanje nije obuhvatilo druge segmente društvenog i institucionalnog odgovora na femicide. Istraživanje je izrađeno u saradnji sa sudijama i sutkinjama Vrhovnog suda Federacije BiH, Vrhovnog suda Republike Srpske i Apelacionog suda Brčko Distrikta. Tokom 2022. i 2023. godine urađena su preostala dva istraživanja, i to za Sjevernu Makedoniju^[10] u saradnji sa Akademijom za sudije i sutkinje i javne tužioce i tužiteljice i na Kosovu^{[11]*} u saradnji sa Ustavnim sudom. Ta dva istraživanja odnose se na odgovor pravosuđa na femicide, a izrađena su u okviru projekta AIRE Centra „Rodna ravnopravnost i borba protiv rodno zasnovanog nasilja i femicida na Zapadnom Balkanu“, koji finansira Vlada UK.

Korišćenje iste metodologije omogućilo je poređenje između šest država Zapadnog Balkana. Kada se uporede nacionalni izvještaji, mogu se uočiti određene razlike između država Zapadnog Balkana kako na normativnom planu, tako i u odgovoru pravosuđa na femicid, ali se, takođe, može uočiti i veliki broj sličnosti. Nacionalni izvještaji sadrže detaljnije informacije o zakonodavnom okviru u vezi sa prevencijom i zaštitom žena od nasilja, a regionalni izvještaj koji je AIRE Centar izradio fokusira se isključivo na femicide i pokušaje femicida, što uključuje nacionalni zakonodavni okvir različitih oblika ubistava i sudsku praksu u vezi sa tim krivičnim djelima, u situacijama kada je učinilac muškarac, a žrtva žena. Na osnovu rezultata nacionalnih istraživanja i objedinjavanja rezultata istraživanja u regionalni izvještaj, date su preporuke koje su relevantne za sve države u regionu Zapadnog Balkana, a specifične preporuke za pojedinačne države mogu se pronaći u nacionalnim izvještajima.

Iz svih izvještaja je evidentno da je neophodno raditi na eliminaciji sistemskih i strukturnih uzroka rodne neravnopravnosti u društvima, odnosno na prevazilaženju rodnih stereotipa i predrasuda, kao i da je neophodno raditi holistički i multidisciplinarno s obzirom na to da pitanje nasilja prema ženama nije

[9] Beker Kosana, Tanović Dalida (ur.), Analiza prakse sudova u procesuiranju femicida i pokušaja femicida u Bosni i Hercegovini 2017-2021, AIRE Centar, 2022, dostupno na: <https://www.airecentre.org/Handlers/Download.ashx?IDMF=77975c73-9c31-4552-9a68-3013255c0d5f>.

[10] Габер-Дамјановска Наташа и Гајдова Габриела, Фемицидот во Република Северна Македонија: Состојба, правна рамка и судска пракса (2018-2022), AIRE Centar, 2023, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2023-09_femicide-report-nmk-2023-nmk.pdf.

[11] Biće objavljena krajem 2023. godine. / *Ovaj naziv ne prejudicira stavove o statusu i u skladu je s Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1244 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o kosovskoj Deklaraciji nezavisnosti.

i ne može biti pitanje jednog sistema, već da je to veoma složen društveni fenomen koji zahtijeva da se preduzmu ciljane aktivnosti. U tom sistemu pravosuđe ima veoma značajnu ulogu.

U nacionalnim izvještajima, kao i u regionalnom izvještaju je prepoznato da je jedan od glavnih uzroka neadekvatnog odgovora na femicid veoma slaba, neefikasna i nedjelotvorna primjena zakona. Uprkos činjenici da femicid nije inkriminisan kao posebno krivično djelo ni u jednoj od država Zapadnog Balkana, izuzimajući skorašnje izmjene u Sjevernoj Makedoniji, u svakoj državi sudije i sutkinje imaju na raspolaganju zakonske mogućnosti da adekvatno procesuiraju i sankcionišu rodno zasnovana ubistva žena. Ovom fenomenu pravosuđe bi trebalo da pristupi ozbiljnije, u kontekstu detaljne analize i razumijevanja ovakvih krivičnih djela, te da, u skladu sa tim, na adekvatniji način vodi krivične postupke i kažnjava učinioce u skladu sa težinom i posljedicama učinjenog djela. Neadekvatno kažnjavanje rodno zasnovanog nasilja i posebno femicida, kao najteže manifestacije rodno zasnovanog nasilja, doprinosi nedovoljnom povjerenju u pravosudne organe i neprijavlivanju nasilja, što, s druge strane, doprinosi ponavljanju nasilja i omogućavanju da ono kulminira.

Djelotvorna prevencija femicida nije moguća bez adekvatnih resursa za primjenu zakona, politika i procedura koji se odnose na prevenciju i sprečavanje nasilja prema ženama i rodno zasnovanog nasilja. S obzirom na to da su u tom procesu najvažniji ljudski resursi, istraživanja su pokazala da je svima koji su zaduženi za prevenciju i zaštitu od nasilja prema ženama neophodna dodatna obuka, kako bi prevazišli postojeće izazove, povećali razumijevanje o rodnoj zasnovanosti nasilja prema ženama i pružili bolji odgovor i podršku u situacijama svih oblika i manifestacija nasilja prema ženama. To uključuje i predstavnike i predstavnice pravosudnih organa, pa se jedna od preporuka iz regionalnog izvještaja odnosila na izradu smjernica za postupanje u slučajevima femicida i pokušaja femicida, na osnovu koje su ove smjernice i izrađene. Preporuka glasi:

Nacionalna istraživanja su pokazala određene nedosljednosti u postupcima u slučajevima femicida, posebno u pogledu kvalifikacije krivičnog djela, kao i utvrđivanja da li se radi o rodno zasnovanom krivičnom djelu. Takođe, olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, vrlo često, nisu bile dobro utvrđene. Zabilježeni su i slučajevi sporazuma o priznanju krivice, što je porodicu žrtve ostavilo bez odgovarajuće satisfakcije i bez prava glasa. Radi obezbjeđivanja efikasnog, pravednog i odgovarajućeg sudskog postupka, posebno u dijelu kvalifikacije femicida, kao i dubljeg razumijevanja ove specifične vrste krivičnih djela, potrebno je izraditi smjernice za pravosuđe o postupanju u slučajevima femicida.

Smjernice treba da objasne femicid kao djelo rodno zasnovanog ubijanja žena i da daju prilagođeni vodič za pravnu kvalifikaciju djela (u nedostatku posebnog krivičnog djela) sa ciljem smanjenja pravne nesigurnosti i mogućih grešaka u kvalifikaciji ovog krivičnog djela. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti treba pažljivo analizirati i objasniti ih iz rodne perspektive, koristeći već postojeće primjere iz pravosnažnih sudskih predmeta. Smjernice treba da istaknu primjenu standarda dužne pažnje, kao i da doprinesu pristupu usmjerenom na žrtvu. Istraga o slučajevima femicida, uključujući utvrđivanje činjenica tokom krivičnog postupka, treba da se vodi pažljivo i da prevazilazi puko utvrđivanje činjenica slučaja, uzimajući u obzir moguće prisustvo mizoginih stavova učinioca, fizičku superiornost i dominaciju, nejednakost snage i moći, kao i prethodnu istoriju nasilja i druge relevantne činjenice. Takođe, smjernice treba da sadrže detaljno objašnjenje standarda Istanbulske konvencije u vezi sa otežavajućim okolnostima, u skladu sa odredbama člana 46. Konvencije. Pored toga, smjernice bi trebalo da sadrže dio o pravilnom odmjeravanju kazne u slučajevima femicida i pokušaja femicida, kao i objašnjenje neophodnosti strožijeg kažnjavanja učinilaca u tim slučajevima.

» DEFINISANJE FEMICIDA

Pojam femicida

Femicid je najekstremnija manifestacija nasilja prema ženama, u pitanju je rodno zasnovano nasilje prema ženama, odnosno muško nasilje usmjereno prema ženama zbog toga što su žene, motivisano mržnjom prema ženama, prezirom, osjećanjem vlasništva i nadmoći. U pitanju je veoma složen društveni, a posljedično i pravni fenomen, koji je potrebno razumjeti na nekoliko različitih nivoa, kako bi se moglo adekvatno raditi na prevenciji femicida. Prepoznavanje faktora rizika za femicid i blagovremena intervencija državnih organa, usaglašena sa utvrđenim činjenicama, najznačajnija je komponenta u prevenciji femicida,^[12] a efikasan odgovor nadležnih institucija na nasilje prema ženama može značajno da doprinese sprečavanju femicida. Dosadašnja istraživanja nasilja u porodici i femicida pokazala su da se femicid može da predvidi u intimnim partnerskim odnosima, zato što nastaje poslije dugogodišnjeg neprijavljenog i neprocesuiranog nasilja u porodici i neprepoznate cikličnosti ispoljavanja nasilja.^[13]

Iako su preduzeti određeni koraci u tom pravcu, još uvijek nema međunarodno prihvaćene i jedinstvene definicije femicida, pa, sljedstveno tome, u najvećem broju država nedostaju sveobuhvatni statistički podaci o rasprostranjenosti femicida, što znatno otežava analizu i sprečavanje tog fenomena. Taj problem je prepoznat i na nivou Ujedinjenih nacija zbog čega se posljednjih godina preduzimaju mnoge mjere čiji je cilj da definišu femicid i da omoguće prikupljanje uporedivih podataka na globalnom nivou, kao i da se nakon toga, na osnovu podataka, pronađu adekvatna pravna i druga rješenja kako bi se broj femicida u svijetu smanjio. Nakon usvajanja Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW, 1979), na međunarodnom nivou se više pažnje obraća na položaj žena, uključujući i problem nasilja prema ženama.^[14] U tom kontekstu veoma je značajan rad Specijalne izvjestiteljke za nasilje prema ženama, njegove uzroke i posljedice.^[15]

[12] Pavičević O., Glomazić H., Iljić L. (2016), Femicid kao deo strukture nasilja, Temida, 3-4, str. 467.

[13] Konstantinović-Vilić Slobodanka, Petrušić Nevena, Beker Kosana, Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji I, Udruženje građanki „FemPlatz“, Pančevo, 2019.

[14] Naprimjer, usvajanje Deklaracije o eliminaciji nasilja nad ženama Generalne skupštine UN (1993), Bečka deklaracija o femicidu (2012), Rezolucija Generalne skupštine UN o preduzimanju mjera protiv rodno zasnovanih ubistava žena i djevojčica (2013) i (2015).

[15] Opširnije: Internet-prezentacija Kancelarije Visokog komesara za ljudska prava UN: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/SRWomen/Pages/SRWomenIndex.aspx>.

U fokusu izvještaja Specijalne izvjestiteljke iz 2012. godine bio je femicid.^[16] U ovom tematskom izvještaju o rodno zasnovanim ubistvima žena ukazano je na povećanje rodno zasnovanih ubistava žena u cijelom svijetu, na nepostojanje definicije femicida, korišćenje različite terminologije za označavanje tih ubistava, kao i na veliki nedostatak odgovornosti i nekažnjivost tih zločina.^[17] Navedeno je da je neophodno uzeti u obzir politički, društveni i ekonomski kontekst u kojem se dešavaju ubistva, uključujući stavove muškaraca o osnaživanju žena, zatim, političku, pravnu i društvenu reakciju na takve zločine, kao i na kontinuirano nasilje prema ženama, obrasce strukturalne diskriminacije i nejednakosti koji su sastavni dio života žena kako bi se razumio fenomen rodno zasnovanih ubistava žena.^[18]

Tokom 2016. godine podnesen je sljedeći tematski izvještaj o femicidu.^[19] U njemu je ukazano na to da međunarodno pravo ljudskih prava, koje čine i globalni i regionalni instrumenti o ženskim pravima i nasilju prema ženama, uspostavlja tri nivoa obaveze države da eliminiše diskriminaciju i nasilje prema ženama, uključujući femicide, kao i da garantuje ženama život bez nasilja – prvi nivo odgovornosti odnosi se na nasilje koje počinu država putem svojih institucija i službenika, sljedeći je nasilje prema ženama koje počinu nedržavni akteri (privatna lica), a treći nivo odgovornosti je osnaživanje žena i djevojčica preduzimanjem mjera za osiguranje punog razvoja i napretka svih žena, posebno u političkom, ekonomskom i kulturnom životu.^[20] U ovom izvještaju Specijalna izvjestiteljka je posebnu pažnju posvetila prikupljanju podataka o nasilju prema ženama s obzirom na nedostatak pouzdanih podataka na globalnom nivou o svim vrstama i manifestacijama nasilja prema ženama, uključujući i femicid, a države je pozvala da uspostave mehanizam za praćenje slučajeva femicida (Femicide Watch), kao doprinos prevenciji femicida, jer bi se na taj način mogli analizirati podaci, kako bi se otkrili nedostaci u okviru nacionalnih zakona i politika.

Specijalna izvjestiteljka podnijela je sljedeći izvještaj 2021. godine^[21] u kome je preporučila državama da prikupe uporedive podatke o rodno zasnovanim

[16] Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences Rashida Manjoo: Gender-related killings of women, 2012, dostupno na: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/A.HRC.20.16_En.pdf.

[17] Ibid., paragraf 14.

[18] Ibid., paragraf 17.

[19] Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences Dubravka Šimonović, A/71/398 od 26. septembra 2016. godine.

[20] Ibid., para. 74-77.

[21] Izvještaj Specijalne izvjestiteljke o nasilju prema ženama, njegovim uzrocima i posljedicama Dubravke Šimonović, 2021, dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/3865936?ln=en>.

ubistvima žena u tri široke kategorije: 1) femicid u intimnim partnerskim odnosima i 2) femicid u porodici, na osnovu odnosa između žrtve i učinioca, i 3) drugi femicidi, u skladu sa lokalnim kontekstom.^[22] Ukazano je da se prikuplja i distribuira znatno više podataka, ali da ti podaci još uvijek nisu uporedivi, pa su države ohrabrene da sakupljaju razvrstane podatke o rodno zasnovanim ubistvima žena, kao i da ih analiziraju i objavljuju izvještaje, kako bi se osiguralo adekvatno kažnjavanje učinilaca tih ubistava, proporcionalno težini izvršenog djela.^[23]

Veoma važna inicijativa je partnerstvo UNODC i UN Women na uspostavljanju statističkog okvira za prikupljanje podataka o rodno zasnovanim ubistvima žena, kako bi se osigurala uporedivost podataka, koji je izrađen 2022. godine.^[24] U odnosu na uobičajenu međunarodnu klasifikaciju namjernih ubistava, najprije je bilo potrebno definisati šta znači „rodna zasnovanost“ ubistva. Navedeno je da se rodna zasnovanost (rodna motivisanost) ubistva odnosi na osnovne uzroke koji karakterišu specifičan kontekst u kome se događa ubistvo, kao što su stereotipne rodne uloge, diskriminacija žena i djevojčica, nejednakost i odnosi moći između žena i muškaraca u društvu. Ti faktori utječu na nasilnike kada ponašanje žene, prema njihovom shvatanju, nije u skladu sa društvenim normama i stereotipnim rodnim ulogama. Dakle, **rodna motivisanost ubistva ne odnosi se na subjektivnu namjeru/motiv učinioca, već na osnovne uzroke takvog ponašanja**. Subjektivni motiv izvršioca da počinio zločin, kao što je mržnja prema ženama, može biti prisutan paralelno sa rodnom zasnovanošću ubistva.^[25] Pored toga, kako bi se evidentirala rodno zasnovana ubistva žena, neophodan je standardizovan pristup za izdvajanje ovih ubistava od ubistava žena uopšte.^[26] Zbog toga su **femicidi definisani kao namjerna ubistva žena koja su počinili intimni partneri, koja su počinili članovi porodice i koja su počinili drugi učinioci, poznati ili nepoznati, na određeni način, ili u specifičnom kontekstu koji ukazuje na rodnu motivisanost ubistva**.^[27]

[22] Ibid.

[23] Ibid., paragraf 8.

[24] Statistical framework for measuring the gender-related killing of women and girls, UNODC and UN Women, 2022, dostupno na: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/Statistical_framework_femicide_2022.pdf.

[25] Ibid.

[26] Ibid., paragraf 25.

[27] Ibid., paragraf 28.

Statistički okvir za prikupljanje podataka o rodno zasnovanim ubistvima žena sastoji se od tri bloka podataka:^[28]

- 1) Žene i djevojčice koje je ubio intimni partner (sadašnji ili bivši bračni ili vanbračni partneri, muškarci sa kojima su, ili su bile u vezi);
- 2) Žene i djevojčice koje je ubio drugi član porodice (krvni srodnici, srodnici na osnovu braka ili usvojenja, bez obzira na to da li žive zajedno u domaćinstvu ili drugi članovi domaćinstva);
- 3) Žene i djevojčice koje su ubili drugi učinioci (poznati ili nepoznati) na određeni način ili u specifičnom kontekstu koji ukazuje na rodnu motivisanost ubistva.

U ovom posljednjem slučaju učinioci su osobe izvan porodične sfere, npr. osobe koje imaju određeni autoritet u odnosu na žrtvu, drugi poznati učinioci, kao i nepoznati učinioci, uz uslov da je rodna motivisanost ubistva identifikovana makar po jednom od sljedećih kriterijuma:

- » žrtvu ubistva je učinilac ranije zlostavljao/uznemiravao (fizički, seksualno, psihički),
- » žrtva ubistva je bila izložena nelegalnoj eksploataciji, npr. trgovini ljudima, prinudnom radu ili ropstvu,
- » žrtva ubistva je bila oteta, ili nezakonito lišena slobode,
- » žrtva ubistva je radila u seks-industriji,
- » žrtva je izložena seksualnom nasilju prije i/ili poslije ubistva,
- » ubistvo je praćeno sakaćenjem tijela žrtve,
- » tijelo žrtve je izloženo na javnom mjestu,
- » ubistvo je počinjeno iz mržnje, tj. žrtva je bila meta ubice zbog specifičnih predrasuda/mržnje prema ženama.

Rasprostranjenost femicida

Žene predstavljaju ogromnu većinu žrtava nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja, a učinioci nasilja su, uglavnom, muškarci.^[29]

Femicid, kao što je već navedeno, predstavlja najekstremniju manifestaciju nasilja prema ženama pri čemu femicid u porodično-partnerskim odnosima čini znatan udio u svim ubistvima žena u svijetu i većina ubistava žena i djevojčica je rodno motivisana.

[28] Ibid., para. 29-32.

[29] Beker Kosana, Regional report: Social and institutional responses to femicide in Albania, Montenegro and Serbia, UN Women & FemPlatz, 2023, paragraf 35.

Globalno, 2021. godine, **oko 45.000 žena i djevojčica ubili su njihovi intimni partneri ili drugi članovi porodice, što je više od pet ubijenih žena ili djevojčica svakog sata u svijetu.** Žene i djevojčice su neproporcionalno pogođene nasiljem u privatnoj sferi. Naime, 56% svih ubistava žena počine intimni partneri ili drugi članovi porodice.^[30]

Imajući u vidu da femicid nije inkriminisan kao posebno krivično djelo u zemljama Zapadnog Balkana, osim u Sjevernoj Makedoniji od februara 2023. godine, veoma je izazovno, ako ne i nemoguće, pravilno pratiti i analizirati slučajeve femicida. Zvanične nacionalne statistike ne sadrže podatke o femicidima. Kad je riječ o međunarodnoj statistici, podaci UNODC-a o žrtvama namjernih ubistava za period od 2019. do 2021. godine pokazuju sljedeće stope ubijenih žena (na 100.000):^[31]

	2019.	2020.	2021.
Albanija	0,91	0,63	0,84
Bosna i Hercegovina	0,59	0,30	0,42
Kosovo*	0,35	0,96	0,36
Crna Gora	1,55	0,93	0,62
Sjeverna Makedonija	0,38	n/a	n/a
Srbija	0,73	0,57	0,71

S druge strane, podaci *World Population Review* o stopama femicida za 2023. godinu pokazuju da najveću stopu među zemljama Zapadnog Balkana ima Albanija (1,1), zatim, Sjeverna Makedonija (0,9), Srbija i Crna Gora imaju istu stopu femicida (0,6), Bosna i Hercegovina (0,5), a podaci za Kosovo* nisu dostupni.^[32]

[30] United Nations Office on Drugs and Crime, UN Women, Gender-related killings of women and girls (femicide/feminicide), 2022, dostupno na: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-11/Gender-related-killings-of-women-and-girls-improving-data-to-improve-responses-to-femicide-feminicide-en.pdf>.

[31] Podaci UNODC-a o žrtvama ubistava s namjerom za period 2019-2021, dostupno na: <https://dataunodc.un.org/dp-intentional-homicide-victims>.

[32] World Population Review published Femicide Rates per Country for 2023, dostupno na: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/femicide-rates-by-country>.

Za potrebe nacionalnih istraživanja o femicidu prikupljeni su dostupni podaci o ubijenim ženama iz medijskog izvještavanja (press clipping), kao i iz drugih dostupnih izvora. U tabeli ispod prikazani su podaci za period od 2020. do 2022. godine, zajedno sa procijenjenim brojem stanovnika na kraju 2021. godine.

	2020.	2021.	2022.
Albanija (2,8 miliona)	9	7	7
Bosna i Hercegovina (3,3 miliona)	12	9	11
Kosovo* (1,8 miliona)	4	3	3
Crna Gora (620.000)	1	2	2
Sjeverna Makedonija (2,1 milion)	4	7	1
Srbija (6,8 miliona)	27	26	27

» KVALIFIKACIJA KRIVIČNOG DJELA

Odredbe krivičnih zakona/zakonika kojima se inkriminiše lišavanje života

U ovom odjeljku pažnju posvećujemo odredbama krivičnih zakona/zakonika u Albaniji, Bosni i Hercegovini (Federacija Bosne i Hercegovine, Republika Srpska, Brčko Distrikt), Crnoj Gori, Kosovu*, Sjevernoj Makedoniji i Srbiji, jer zakonski okvir za formulisanje smjernica čine upravo postojeća krivičnopravna rješenja u navedenim zemljama. S obzirom na to da ni u jednoj od navedenih zemalja Zapadnog Balkana femicid nije inkriminisan kao posebno krivično djelo, osim u Sjevernoj Makedoniji izmjenama iz 2023. godine, a da se u literaturi pod femicidom podrazumijevaju svi oblici rodno zasnovanog lišavanja života žena koje počine muškarci, neophodno je ukazati na krivičnopravne odredbe koje se odnose na određene oblike lišavanja života koji bi se mogli smatrati femicidom i koji su se najčešće pojavljivali u praksi.

Sve države Zapadnog Balkana ratifikovale su glavne međunarodne sporazume o ljudskim pravima, uključujući Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Konvenciju Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija),^[33] čime su se obavezale da će implementirati međunarodne standarde o prevenciji, suzbijanju i zaštiti žena i djevojčica od rodno zasnovanog nasilja.

Pored toga, tokom protekle decenije usvojen je niz zakona koji regulišu pitanja diskriminacije i neravnopravnosti, kao i zaštite prava ugroženih grupa, uključujući žene i druge manjinske grupe. Te zakonske izmjene odnose se i na prevenciju i zaštitu od nasilja prema ženama, uglavnom nasilja u porodici. Međutim, aktuelne strateške mjere i zakoni i dalje nisu efikasni, sveobuhvatni i koordinisani u zaštiti žena od svih oblika nasilja, što su pokazala sva nacionalna istraživanja femicida.

[33] CEDAW: Albania (1994), Serbia (2001), Montenegro (2006), dostupno na: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&clang=_en, Istanbul Convention: Albania (2013), Serbia (2013), Montenegro (2014), dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210/signatures>.

Albanija

U posebnom dijelu Krivičnog zakona u Republici Albaniji propisana su pojedina krivična djela od kojih su neka vezana za porodične ili intimne odnose.^[34] Osnovna pitanja koja regulišu krivična djela, okolnosti i sankcije za krivična djela nasilja, kao i propisane sankcije uređena su Krivičnim zakonom i Zakonom o krivičnom postupku Republike Albanije.^[35] Krivičnopravna regulativa lišavanja života obuhvata sljedeća krivična djela:

- » ubistvo (član 76),
- » umišljajno ubistvo u vezi sa drugim krivičnim djelom (član 77),
- » umišljajno ubistvo (član 78),
- » ubistvo učinjeno pod drugim kvalifikatornim okolnostima, kao što su: ubistvo maloljetne osobe, lica sa fizičkim ili mentalnim invaliditetom, teško bolesnog lica ili trudnice, sve dok je situacija žrtve evidentna ili poznata, ubistvo dviju ili više osoba, ubistvo na svirep način koje prouzrokuje žrtvi posebnu patnju, ugrožavanje života više lica (član 79),
- » ubistvo člana porodice (član 79/c),
- » ubistvo prouzrokovano psihičkom nestabilnošću/neuračunljivošću (član 82).

Inkriminisano je i umišljajno ubistvo člana porodice (član 79/c), a nanošenje teške tjelesne povrede se strožije kažnjava ako je djelo učinjeno protiv supružnika, bivšeg supružnika, bračnog ili vanbračnog partnera, bliskog srodnika učinioca, ili u slučajevima kada je nastupila smrt (član 88/2).^[36]

Crna Gora

Krivični zakonik Crne Gore^[37] inkriminiše ubistvo, više oblika teških ubistava (član 144) i ubistva sa manjim stepenom društvene opasnosti (čl. 145-148). Kao

[34] Zakon broj 7895 od 27. januara 1995. Krivični zakon Republike Albanije. Poglavlje II predviđa krivična djela protiv ličnosti, krivična djela protiv života, krivična djela protiv zdravlja, djela koja ugrožavaju život i zdravlje prekidom trudnoće ili nepružanjem pomoći, seksualna krivična djela, krivična djela protiv slobode ličnosti, krivična djela protiv morala i dostojanstva, krivična djela protiv djece, braka i porodice, krivična djela protiv slobode vjeroispovijesti.

[35] Zakon broj 7905 od 21. marta 1995. Zakon o krivičnom postupku Republike Albanije.

[36] Dodato Zakonom broj 144/2013, član 18.

[37] "Službeni list RCG" br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i "Službeni list CG" br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018 i 3/2020).

i u drugim krivičnim zakonima, krivično djelo ubistva se definiše kao umišljajno protivpravno lišavanje života drugog lica (član 143).

Kvalifikovano (teško) ubistvo (član 144) postoji kada je ubistvo sa umišljajem izvršeno na način i pod takvim okolnostima koje mu daju veći stepen društvene opasnosti, što dovodi do strožijeg kažnjavanja. Prema različitim kriterijumima, ta ubistva se klasifikuju prema načinu izvršenja djela, motivu izvršioca, okolnostima izvršenja djela i posljedicama, kao i osobinama žrtve. Prema navedenim kriterijumima, vrste teških ubistava su:

- » ubistvo na svirep i podmukao način (tačka 1),
- » ubistvo usljed bezobzirnog nasilničkog ponašanja (tačka 2),
- » lišavanje života i pritom sa umišljajem dovođenje u opasnost života još nekog lica (tačka 3),
- » ubistvo iz koristoljublja, ili zbog izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog djela, iz osvete ili iz drugih niskih pobuda (tačka 4),
- » lišavanje života djeteta ili bremenite žene (tačka 6), lišavanje života člana svoje porodice ili porodične zajednice kojeg je učinilac prethodno zlostavljao (tačka 7),
- » umišljajno lišavanje života više lica, a ne radi se o ubistvu na mah, ubistvu djeteta pri porođaju, ili lišavanju života iz samilosti (tačka 8).

Kao poseban kvalifikatorni oblik nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (član 220 stav 4) propisano je nastupanje smrti člana porodice ili porodične zajednice usljed radnji iz st. 1, 2. i 3. člana 220, odnosno usljed primjene grubog nasilja, korišćenja oružja, opasnog oruđa ili drugog sredstva podobnog da tijelo teško povrijedi ili da zdravlje teško naruši, nastupanje teške tjelesne povrede ili teškog narušavanje zdravlja, ili ako je žrtva bilo maloljetno lice.

Federacija Bosne i Hercegovine

U Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine^[38] inkriminisana su krivična djela protiv života i tijela: osnovni oblik krivičnog djela ubistva (član 166. stav 1) i kvalifikovani oblici (član 166. stav 2):

- a) ko drugog usmrti na okrutan ili podmukao način,
- b) ko drugog usmrti pri bezobzirnem nasilničkom ponašanju,

[38] "Službene novine FBiH" br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.

- c) ko drugog usmrti iz mržnje,
- d) ko drugog usmrti iz koristoljublja, radi učinjenja ili prikrivanja kog drugog krivičnog djela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda.

Kvalifikatorne okolnosti koje osnovnom obliku ubistva daju teži kvalifikovani oblik za koji je propisana teža kazna mogu se odnositi na način usmrćenja drugoga, posebne okolnosti usmrćenja, motiv (pobudu) usmrćenja ili svojstvo pasivnog subjekta. Kod krivičnog djela ubistvo usmrćenje drugoga iz mržnje je kvalifikatorna okolnost za koju je propisana teža kazna a da bi se utvrdilo postojanje te kvalifikatorne okolnosti, potrebno je utvrditi da je učinilac drugoga usmrtio zbog njegove pripadnosti grupi sa nekom od zaštićenih karakteristika (između ostalog i spol i rodni identitet), ali ne i da je osjećao mržnju upravo prema toj konkretnoj žrtvi, nego je dovoljno da je žrtva odabrana zbog svoje pripadnosti grupi sa nekom od zaštićenih karakteristika. O tom kvalifikovanom djelu ubistva će se raditi i kada sama žrtva nema određenu karakteristiku, ali je pobudu za njeno usmrćenje predstavljala njena povezanost sa osobama takvih karakteristika.^[39] Navedeno se odnosi i na propise u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu.

Privilegovani oblik ubistva za koji je propisana blaža kazna od kazne propisane za krivično djelo ubistva je ubistvo na mah (član 167), kada je kod učinioca u vrijeme izvršenja krivičnog djela postojalo posebno afektivno stanje, stanje jake razdraženosti ili prepasti napadom, zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem usljed kojih je on bio lišen mogućnosti da trezveno razmišlja i postupava.

Kao poseban kvalifikovani oblik krivičnog djela nasilje u porodici (član 222) inkriminisano je prouzrokovanje smrti (stav 5) i usmrćenje člana porodice^[40] koga je učinilac prethodno zlostavljao (stav 6). Iako se radi o kvalifikovanim oblicima istog krivičnog djela, oni se značajno razlikuju. Da bi postojao kvalifikovani oblik krivičnog djela nasilje u porodici iz člana 222. stav 5, potrebno je da je smrt člana porodice prouzrokovana krivičnim djelima iz st. 1. do 4. tog člana i da je u odnosu na smrt oštećenog postojao nehat učinioca. Krivično djelo nasilje u porodici iz člana 222. stav 6. čini učinilac koji usmrti člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao. U tom slučaju usmrćenje ne mora da bude učinjeno u vrijeme zlostavljanja, ali je neophodno da je učinilac prema članu porodice postupao sa umišljajem.

[39] Filipović Ljiljana, Krivična djela iz mržnje i krivična djela izazivanja mržnje – Komentar relevantnih zakonskih odredaba – Misija OSCE-a u BiH, Sarajevo, 2019.

[40] U smislu člana 23. stav 2. KZFBiH, članom porodice se smatra bračni i vanbračni drug, bivši bračni i vanbračni drug, krvni srodnik u pravoj liniji, usvojitelj i usvojenik, srodnik u pobočnoj liniji do trećeg stepena, zaključno i srodnik po tazbini do drugog stepena.

Krivični zakonik Republike Srpske^[41] propisuje sljedeća djela protiv života i tijela: ubistvo (član 124. stav 1), ubistvo učinjeno pod posebno olakšavajućim okolnostima (član 124. stav 2), teško ubistvo (član 125. stav 1. tač. 1-9) i ubistvo na mah (član 126). Prema načinu izvršenja, teška ubistva javljaju se u obliku:

- » ubistva na svirep ili podmukao način (stav 1. tačka 1),
- » lišavanje života iz koristoljublja, radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog djela, iz bezobzirne osvete, mržnje ili iz drugih naročito niskih pobuda (tačka 2),
- » lišavanje života člana svoje porodice kojeg je učinilac prethodno zlostavljao (tačka 3),
- » lišavanje života pri bezobzirnem nasilničkom ponašanju (tačka 4),
- » lišavanje života i pritom umišljajno dovođenje u opasnost života još nekog lica (tačka 5),
- » umišljajno lišavanje života dvaju ili više lica, a ne radi se o ubistvu na mah, ubistvu djeteta pri porođaju ili ubistvu učinjenom pod posebno olakšavajućim okolnostima iz člana 124. stav 2. (tačka 6),
- » lišavanje života djeteta ili ženskog lica za koje učinilac zna da je trudno (tačka 7),
- » lišavanje života pri izvršenju krivičnog djela razbojništvo ili razbojnička krađa (tačka 9).

Članom 125. stav 2. propisano je da će se istom kaznom kao za kvalifikovana ubistva kazniti učinilac koji je izvršio lišavanje života organizovano ili po narudžbi. Poseban privilegovani oblik ubistva propisan je u članu 126. kao ubistvo na mah, kada je učinilac lišio života drugo lice na mah, a doveden je bez svoje krivice u jaku razdraženost napadom, teškim zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem od ubijenog.

Krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (član 190) ima pet oblika pri čemu je kao kvalifikovan teži oblik inkriminisano nastupanje smrti člana porodice ili porodične zajednice^[42] usljed krivičnih djela propisanih st. 1-3.

[41] "Službeni glasnik RS" br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021 i 89/2021.

[42] Članom porodice ili porodične zajednice smatraju se supružnici ili bivši supružnici i njihova djeca i djeca svakog od njih, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, njihova djeca ili djeca svakog od njih, srodnici po tazbini zaključno do drugog stepena bez obzira na činjenicu da je bračna zajednica prestala, roditelji sadašnjih i bivših bračnih i vanbračnih partnera, srodnici iz potpunog usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj zaključno sa četvrtim stepenom, kao i srodnici iz nepotpunog usvojenja, lica koja vezuje odnos starateljstva, lica koja žive ili su živjela u istom porodičnom domaćinstvu bez obzira na srodstvo, lica koja imaju

Brčko Distrikt BiH

Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine^[43] propisuje sljedeća krivična djela protiv života i tijela: ubistvo (član 163) i u istom članu stav 2. kvalifikovane oblike ubistva:

- » lišavanje života na svirep i podmukao način, pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju,
- » ko drugoga usmrti iz mržnje,
- » ko drugoga liši života iz koristoljublja, radi učinjenja ili prikrivanja kojeg drugog krivičnog djela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda.

Kao privilegovani oblici ubistva propisano je ubistvo na mah (član 164). Poseban kvalifikatorni oblik krivičnog djela nasilje u porodici (član 218) postoji ako je krivičnim djelom iz st. 1-4. ovoga člana prouzrokovana smrt člana porodice (tačka 5) i kada učinilac usmrti člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao (tačka 6).

Kosovo*

Krivični zakonik Republike Kosovo^[44] inkriminiše sljedeća djela protiv života i tijela: ubistvo (član 172) i 12 oblika teškog ubistva (član 173. stav 1. tač. 1-12). Propisano je da su teški oblici ubistva lišavanje života:

- » djeteta (tačka 1),
- » trudnice (tačka 2),
- » člana porodice (tačka 3),
- » na svirep i podmukao način (tačka 4),
- » drugog lica i pritom ugrožavanje života jednog ili više drugih lica (tačka 5),
- » u svrhe pribavljanja imovinske koristi (tačka 6),
- » u svrhe izvršenja, ili prikrivanja drugog krivičnog djela, ili sprečavanja tog lica da svjedoči, ili da na drugi način pruži informacije policiji ili u krivičnom postupku (tačka 7),
- » iz osvete ili drugih niskih pobuda, uključujući tu i odnos povodom svjedočenja, ili pružanja informacije na drugi način policiji ili u krivičnom postupku (tačka 8),

zajedničko dijete, ili je dijete začeto, iako nikada nisu živjela u istom porodičnom domaćinstvu, te lica koja su međusobno bila ili su još u emotivnoj ili intimnoj vezi, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom (član 190. stav 6).

[43] "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH" broj 19/2020 - prečišćeni tekst.

[44] "Službeni list Republike Kosovo" broj 2/2019, Zakonik broj 06/L -074.

- » ovlašćenog lica dok je to lice na dužnosti (tačka 9),
- » iz rasnih, nacionalnih ili vjerskih motiva (tačka 10),
- » umišljajno izvršenje dvaju ili više ubistava osim u slučajevima propisanim čl. 174.^[45] i 176.^[46] (tačka 11),
- » lišavanje života drugog lica poslije prethodne osude za ubistvo osim u slučajevima propisanim čl. 174. i 176. (tačka 12).

Kao poseban oblik ubistva u članu 174. propisano je ubistvo u stanju jake razdraženosti,^[47] kada je učinilac lišio života drugog u stanju jake razdraženosti izazvane bez njegove krivice, napadom, ponižavanjem ili teškim vrijeđanjem od ubijenog lica.

Kao posebno krivično djelo propisano je nasilje u porodici (član 248). Za razliku od odredaba drugih zakona u regionu, u ovom članu nisu navedeni posebni oblici, već je nasilje u porodici inkriminirano kao vršenje fizičkog i psihičkog zlostavljanja, ili ekonomski pritisak čiji je cilj ugrožavanje drugog lica unutar porodice. U stavu 2. ovog člana propisano je da se svako krivično djelo iz Krivičnog zakonika izvršeno u porodici smatra kao otežavajuća okolnost.^[48]

Sjeverna Makedonija

Krivični zakonik Republike Sjeverne Makedonije^[49] u članu 123. stav 1. propisuje krivično djelo ubistva kao krivično djelo protiv života i tijela. U istom članu (stav 2) navedeni su teži kvalifikovani oblici ubistva, kao umišljajno lišavanje života drugog lica učinjeno pod posebno otežavajućim okolnostima utvrđenim zakonom, koji podižu stepen protivpravnosti i stepen krivice učinioca i za koje je zakonom propisana teža kazna. Ta vrsta ubistva razlikuje se od običnog ubistva prema određenim kvalifikacionim okolnostima objektivne ili subjektivne prirode, kao što su način izvršenja, osobine žrtve, motivi izvršioca, itd.

[45] Ubistvo izvršeno u stanju jake razdraženosti.

[46] Ubistvo novorođenčeta pri porođaju.

[47] U drugim zakonima to je ubistvo na mah.

[48] Takođe je propisano (st. 3–3.2) da se za potrebe ovog zakonika porodično, fizičko, psihološko, seksualno i ekonomsko nasilje definiše kao u odredbi člana 2. podstav 1.2. Zakona broj 03/L-182 o zaštiti od nasilja u porodici.

[49] Кривичен законик, „Службен весник на Република Македонија“ број 37/96. Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик, „Службен весник на Република Македонија» 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 97/2017, 248/2018 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ број 36/2023 и 188/2023.

Kvalifikovani oblici ubistva (član 123. stav 2) su:

1. lišavanje života drugog na svirep ili podmukao način,
2. lišavanje života drugog lica prilikom izvršenja nasilja u porodici,
- 2a. lišavanje života žene ili djevojčice do 18 godina prilikom vršenja rodno zasnovanog nasilja,
3. lišavanje života drugog lica uz umišljajno dovođenje u opasnost života još nekog lica,
4. lišavanje života iz koristoljublja, radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog djela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda,
5. naručeno lišavanje života nekog lica,
6. lišavanje života ženske osobe za koju se zna da je trudna, ili lišavanje života maloljetnog lica.

Kao poseban oblik krivičnog djela (član 123. stav 3) propisano je umišljajno lišavanje života dvaju ili više lica ukoliko nema ranijih osuda za ta krivična djela i ukoliko se ne radi o krivičnim djelima iz člana 9. stav 3, člana 10. stav 3. i čl. 124, 125. i 127. U dijelu Krivičnog zakonika koji reguliše privilegovana ubistva, pored ostalog, inkriminisana su ubistvo iz plemenitih pobuda (član 124) i ubistvo na mah (član 125).

Odredbama člana 122. određeno je značenje izraza koji se koriste u zakonu. Porodično nasilje je definisano kao uznemiravanje, vrijeđanje, prijetnje bezbjednosti, tjelesne povrede, rodno ili drugo psihičko, fizičko ili ekonomsko nasilje koje izaziva osećanje nesigurnosti, prijetnje ili straha, uključujući prijetnje takvim radnjama prema supružniku, roditeljima ili djeci ili drugim osobama koje žive u bračnoj ili vanbračnoj zajednici ili zajedničkom domaćinstvu, kao i protiv sadašnjeg i bivšeg supružnika, vanbračnog partnera ili lica koja imaju zajedničko dijete ili su u bliskoj ličnoj vezi, bez obzira na to da li učinilac živi ili je živio sa žrtvom ili nije (tačka 21). Rodno zasnovano nasilje prema ženama je nasilje usmjereno prema ženama zbog njihovog ženskog roda, što dovodi ili može dovesti do fizičke, seksualne, psihičke ili ekonomske povrede ili patnje za žene, uključujući direktne i indirektne prijetnje i zastrašivanje takvim radnjama, prinuda ili proizvoljno lišavanje slobode bez obzira na to da li se dešavaju u javnom ili privatnom životu (tačka 43).

Odredbama Krivičnog zakonika Republike Srbije^[50] inkriminisano je protivpravno lišavanje života drugog lica bez posebnih kvalifikatornih okolnosti, tzv. obično ubistvo (član 113. KZ), više vrsta teškog ubistva sa kvalifikatornim okolnostima koje ga čine težim i društveno opasnijim (član 114. KZ) i ubistva sa manjim stepenom društvene opasnosti (čl. 115-118. KZ).

Obično ubistvo se sastoji od umišljajnog protivpravnog lišavanja života drugog lica bez kvalifikatornih okolnosti koje ubistvo čine težim, ili bez posebnih okolnosti koje ubistvo čine privilegovanim. *Kvalifikovana (teška) ubistva* postoje kada je umišljajno ubistvo izvršeno na takav način i pod takvim okolnostima koji mu daju veći stepen društvene opasnosti, što dovodi do težeg kažnjavanja.

Ta ubistva se dalje dijele na nekoliko vrsta, prema različitim kriterijumima:

- » načinu izvršenja (ubistvo na svirep način, ubistvo na podmukao način),
- » pobudama izvršioca (ubistvo iz koristoljublja, ubistvo radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog djela, iz bezobzirne osvete ili drugih niskih pobuda),
- » okolnosti izvršenja i posljedici (ubistvo pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju, ubistvo pri izvršenju krivičnog djela razbojništva ili razbojničke krađe, ubistvo kojim se sa umišljajem dovodi u opasnost život još nekog lica i ubistvo više lica ukoliko se ne radi o ubistvu na mah, ubistvu djeteta pri porođaju ili lišavanju života iz samilosti),
- » osobenosti žrtve/svojestvo pasivnog subjekta (ubistvo službenog ili vojnog lica pri vršenju službene dužnosti, ubistvo djeteta, ubistvo bremenite žene, ubistvo člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao, ubistvo sudije, javnog tužioca, zamjenika javnog tužioca ili policijskog službenika, lica koje obavlja poslove od javnog značaja u vezi sa poslovima koje to lice obavlja).

Kao posebne vrste ubistava, koje se u teoriji krivičnog prava nazivaju privilegovanim, KZ propisuje ubistvo na mah, ubistvo djeteta pri porođaju, lišavanje života iz samilosti i nehatno lišavanje života (čl. 115-118. KZ). U pitanju su ubistva koja su izvršena pod okolnostima koje ih čine manje opasnim, pa se, zbog toga, za njih predviđaju kazne zatvora koje kraće traju u poređenju sa običnim i teškim ubistvom. Ubistvo na mah predstavlja lišavanje života koje izvrši osoba koja je dovedena bez svoje krivice u jaku razdraženost napadom, zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem od ubijenog.

[50] Krivični zakonik Republike Srbije ("Službeni glasnik RS" br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019).

Krivično djelo nasilje u porodici^[51] propisano je u članu 194. i ima pet oblika ovog krivičnog djela. Radnja prvog osnovnog oblika krivičnog djela sastoji se od nekoliko alternativno propisanih radnji izvršenja: primjena nasilja, prijetnja da će se napasti na život ili tijelo, drsko ili bezobzirno ponašanje (član 194. stav 1). Nasilje može da se javi kao fizičko, seksualno, psihološko, emocionalno i ekonomsko. U članu 194. KZ inkriminisano je fizičko, psihičko i emocionalno nasilje. Ekonomsko nasilje nije posebno inkriminisano, ali se može u širem kontekstu tumačiti kao psihološko nasilje, a seksualno nasilje inkriminisano je kao krivično djelo protiv spolne slobode. Treba ukazati na to da najteži oblik krivičnog djela nasilje u porodici postoji kada je nasilje dovelo do smrti člana porodice (član 194. stav 4).

Kvalifikacija krivičnog djela lišavanja života žene (femicida)

Na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja i zakonskih odredaba o obilježjima inkriminisanog ponašanja, određivanje kvalifikacije krivičnog djela predstavlja završnu i veoma značajnu komponentu u radu suda prilikom donošenja presude, jer od pravne kvalifikacije krivičnog djela zavisi, prije svega, određivanje krivične sankcije učiniocu.

Prema važećim zakonima o krivičnim postupcima u državama Zapadnog Balkana,^[52] sud nije vezan za prijedlog tužilaštva u pogledu pravne kvalifikacije

[51] Prema odredbama KZ (član 112. tačka 28), članom porodice se smatraju: supružnici, njihova djeca, preci supružnika u pravoj liniji krvnog srodstva, vanbračni partneri i njihova djeca, usvojilac i usvojenik, hranilac i hranjenik. Članovima porodice smatraju se i braća i sestre, njihovi supružnici i djeca, bivši supružnici i njihova djeca i roditelji bivših supružnika ako žive u zajedničkom domaćinstvu, kao i lica koja imaju zajedničko dijete, ili je dijete na putu da budu rođeno iako nikada nisu živjeli u istom porodičnom domaćinstvu. Određivanjem „članova porodice“ na ovaj način KZ isključuje iz krivičnopravne zaštite od nasilja u porodici bivše supružnike koji ne žive u zajedničkom domaćinstvu i koji nemaju zajedničko dijete, bivše vanbračne partnere, koji mogu da žive u zajedničkom domaćinstvu, ali se, ipak, ne smatraju članovima porodice, kao i roditelje vanbračnih partnera.

[52] Zakon o krivičnom postupku Sjeverne Makedonije („Službeni vesnik RM“ broj 150/2010, član 398. stav 2 – Objektivni i subjektivni identitet), Zakonik o krivičnom postupku Srbije („Službeni glasnik RS“ br. 72/2011, 101/2011, 12/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – odluka US, 62/2021 – odluka US – član 420. stav 2 - Odnos presude i optužbe), Zakonik o krivičnom postupku Crne Gore („Službeni list CG“ br. 57/2009, 49/2010, 47/2024 – odluka US, 2/2015 – odluka US, 35/2015, 58/2015 – dr. zakon, 28/2018 – odluka US, 116/2020 – odluka US, član 369. stav 2 - Identitet presude i optužbe), Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“ br. 35/2003, 56/2003-isp. 78/2004, 28/2005,

krivičnog djela, već samostalno, na osnovu činjeničnog opisa djela u optužnici, ocjenjuje koje je krivično djelo u pitanju. Bitno je da se presuda može odnositi samo na lice koje je optuženo i samo na djelo koje je predmet optužbe sadržane u podnesenoj, ili na glavnom pretresu izmijenjenoj ili proširenoj optužnici.

Prilikom postupanja u slučajevima femicida i pokušaja femicida, koji se, prema krivičnim zakonodavstvima, najčešće kvalifikuju kao ubistvo, teško ubistvo, pokušaj ubistva, pokušaj teškog ubistva ili nasilje u porodici kvalifikovano smrću žrtve, krivični sud bi trebalo da uzme u obzir neke specifičnosti u vezi sa femicidom i pokušajem femicida, što će doprinijeti ispravnoj kvalifikaciji krivičnog djela.

Sagledavanje svih činjeničnih komponenti okolnosti izvršenja krivičnog djela

Neophodno je da krivični sud **sagleda sve činjenične komponente** koje se odnose na okolnosti izvršenja krivičnog djela: vrijeme, mjesto, način, sredstva izvršenja i nastale posljedice, uključujući i detaljnu analizu eventualnog postojanja prethodnog nasilja.

Prilikom prikupljanja činjenica i izvođenja dokaza krivični sud treba da ima u vidu da **femicid nije izolovani događaj**. S obzirom na rodnu zasnovanost femicida, potrebno je sagledati specifičnost konteksta u kome se dogodio femicid i eventualnu prethodnu istoriju nasilja. Pri tome krivični sud treba da ima u vidu da prethodno nasilje veoma često nije bilo prijavljeno o čemu govore rezultati mnogih istraživanja. Činjenica da nasilje nije bilo prijavljeno državnim organima ne ukazuje na to da nasilje nije prethodno postojalo.

55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020 – član 295. stav 2 - Vezanost presude za optužbu), Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik RS“ br. 53/2012, 9/2017, 66/2018 i 15/2021, član 294. stav 2 - Vezanost presude za optužbu), Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ br. 34/2013 – prečišćeni tekst, 27/2014, 3/2019 i 16/2020, član 280 - Vezanost presude za optužbu), Zakonik o krivičnom postupku Kosova (Zakonik broj 04/L -123 – 13. decembra 2012, član 360. stav 2 - Subjektivni identitet i predmet presude sa optužnicom).

Femicid nije izolovani događaj

Istraživanja pokazuju da je nasilje prema ženama veoma rasprostranjeno, uključujući i u regionu Zapadnog Balkana. Naprimjer, istraživanje OSCE-a (2019. godine)^[53] pokazalo je sljedeće:

- » 70% žena iskusilo je neki oblik seksualnog uznemiravanja, proganjanja, partnerskog ili nepartnerskog nasilja (psihičkog, fizičkog ili seksualnog) od svoje 15. godine,
- » 45% žena iskusilo je seksualno uznemiravanje, uživo ili putem Interneta,
- » 23% žena iskusilo je intimno partnersko fizičko i/ili seksualno nasilje.

Ovo istraživanje je pokazalo da je u regionu Zapadnog Balkana i dalje prisutno vjerovanje da su žene potčinjene muškarcima (muževima/partnerima) i da čute o nasilju koje im se dešava.^[54]

Broj prijava nasilja policiji, čak i u najozbiljnijim situacijama nasilja, **veoma je mali**. Naprimjer, žene najmanje prijavljuju sadašnje partnere – u Sjevernoj Makedoniji i na Kosovu* samo 2%, u Albaniji 3%, u Crnoj Gori 4%, u Bosni i Hercegovini 6%, a u Srbiji 9%.^[55]

Pored utvrđivanja osnovnih činjenica u vezi sa opisom krivičnog djela, treba sagledati postojanje fizičke nadmoći učinioca nad žrtvom i/ili postojanje nejednakosti moći između učinioca i žrtve, kao i njegove eventualne seksističke i mizogine stavove prema ženama. Takođe, sud treba **detaljno da utvrdi sve okolnosti koje se odnose na žrtvu krivičnog djela i odnos sa učiniocem** s obzirom na to da u analiziranim presudama za femicide i pokušaje femicida u pravosuđima zemalja Zapadnog Balkana najčešće nema tih podataka. Potrebno je da sud utvrdi ko je žrtva, odnosno sve podatke u vezi sa žrtvom u pogledu porodičnog statusa, broja djece, prebivališta, obrazovanja, zanimanja, zaposlenosti, emocionalne ili druge povezanosti sa učiniocem i druge relevantne okolnosti, kao

[53] OSCE-led Survey on the Well-being and Safety of Women, OSCE, 2019, dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/413237_0.pdf.

[54] Ibid., str. 6.

[55] Ibid., str. 96.

i kako je došlo do smrti, koliko godina je imala žrtva u vrijeme nastupanja smrti, da li je bilo i seksualnog nasilja, gdje je pronađeno tijelo žrtve i druge okolnosti u vezi sa situacijom neposredno prije izvršenja krivičnog djela i u momentu izvršenja krivičnog djela.

Tokom postupka sud može da **zatraži mišljenje stručnjaka** iz oblasti psihijatrije, psihologije i socijalnih službi o odnosu između učinioca i žrtve prije izvršenja krivičnog djela, kao i da profilisanjem ličnosti učinioca utvrde da li postoje kulturalni obrasci mizoginije, seksizma, diskriminacije i mržnje prema ženama.

■ Kvalifikacija femicida kao teškog ubistva

Imajući u vidu činjenični **opis krivičnog djela iz optužnice**, sve okolnosti izvršenja krivičnog djela, posebno (rodno zasnovane) motive izvršenja, krivični sud treba da **kvalifikuje femicid kao oblik teškog ubistva** s obzirom na to da femicid još uvijek nije inkriminisan kao posebno krivično djelo osim odskoro u Sjevernoj Makedoniji.

Rodno zasnovani motivi, u kontekstu izvršenja femicida ili pokušaja femicida, odnose se na ukorijenjene stavove kao što su stereotipne rodne uloge, diskriminacija žena i djevojčica u društvu, neravnopravnost i nejednake odnose moći između žena i muškaraca u društvu, tj. sve ono što karakteriše specifičan kontekst u kom se dogodilo ubistvo žene. Postojanje tih faktora/okolnosti može da utječe na učinioca, odnosno može da bude "okidač" za nasilje ukoliko se, naprimjer, ponašanje žene ne uklapa u ono što društvo očekuje od žena, odnosno u stereotipne rodne uloge.

U tom kontekstu **rodno zasnovani motivi ne odnose se na subjektivnu namjeru učinioca** da izvrši ubistvo žene, već se odnose na duboko ukorijenjene uzroke i stavove u određenom društvu. Subjektivni motiv učinioca, kao što je mržnja prema ženama, može i ne mora postojati pored rodne zasnovanosti samog ubistva.^[56]

[56] Statistical framework for measuring the gender-related killing of women and girls, UNODC and UN Women, 2022, dostupno na: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/Statistical_framework_femicide_2022.pdf, str. 5.

Pored toga, treba da ima u vidu da se femicid događa u javnoj i privatnoj sferi u različitim okolnostima, najčešće u porodici kao vrhunac kontinuiteta nasilja, ali i u drugim kontekstima. **Prepoznavanje rodne komponente** izvršenog krivičnog djela, imajući u vidu rodno zasnovane motive shvaćene na način kao što je prethodno objašnjeno, kao i ispoljavanje odnosa moći, odnosno nejednak odnos moći između učinioca i žrtve, veoma je važno prilikom kvalifikacije i procesuiranja krivičnih djela ubistva žena. U tom smislu u slučajevima pokušaja femicida i femicida neophodno je sagledati motiv izvršenja. U praksi su najčešće zastupljeni motivi ljubomora, osveta zbog napuštanja bračne zajednice ili prekida emotivne veze, mržnja zbog neuzvraćene ljubavi i dr.

Analiza sudske prakse u slučajevima femicida i pokušaja femicida u državama Zapadnog Balkana pokazala je da se često ne sagledava rodna zasnovanost ubistava žena zbog čega se ta ubistva ne kvalifikuju kao teška ubistva, odnosno pokušaji teškog ubistva. Dešava se i da krivično djelo bude kvalifikovano kao teško ubistvo, ali da se rodni motivi ne sagledavaju na adekvatan način.

Primjer:

Sud je proglasio krivim učinioca zbog krivičnog djela ubistva u pokušaju (pokušaj ubistva pri vršenju porodičnog nasilja) zbog toga što je, s namjerom da je liši života, suprugu udario duži vremenski period kablom, dužine 70 cm, po glavi, rukama i nogama, izgovarao joj uvrede i prijetnje da će je ubiti i pritom joj nanio teške tjelesne povrede. Drugostepeni sud je ukinuo prvostepenu presudu, a nakon ponovljenog postupka i na osnovu izmijenjene optužnice u pogledu pravne kvalifikacije krivičnog djela, sud je ustanovio da u radnjama učinioca postoje elementi krivičnog djela teške tjelesne povrede. U konkretnom slučaju učinilac je ranije bio osuđivan zbog krivičnog djela silovanje (žrtva je bila sestra njegove supruge) na kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci. Prilikom promjene pravne kvalifikacije od težeg ka lakšem krivičnom djelu tužilac i sud nisu imali u vidu rodnu komponentu djela, odnosno činjenicu da je sve vrijeme trajanja braka (38 godina) odnos između učinioca i žrtve bio konfliktan i da je učinilac vršio kontinuirano nasilje. Takođe, nije uzeta u obzir činjenica da je prilikom nanošenja tjelesnih povreda učinilac vrijeđao i ponižavao žrtvu mizoginim uvredljivim izjavama, prijeteci da će je ubiti. Rodnu senzitivnost nije pokazao ni javni tužilac kada nije podnio žalbu zbog odluke o kazni koja je odmjerenja u kratkom vremenskom trajanju od tri godine.

I prilikom sagledavanja **načina izvršenja ubistva kao kvalifikatorne okolnosti** treba imati u vidu rodno zasnovane motive.

Primjer:

Sud je proglasio učinioca krivim zbog toga što je u stanju smanjene uračunljivosti do stepena bitnog, ali ne i bitno, svjestan svog djela čije je izvršenje htio, pokušao da liši života svoju suprugu tako što je prišao vozilu u kome se nalazila oštećena, na mjestu suvozača, i iz pištolja marke „CZ M-70“, kalibra 7,63 mm, ispalio četiri projektila u nju i nanio joj teške i po život opasne tjelesne povrede. Analiza okolnosti koje su neposredno prethodile izvršenju djela otvara pitanje kvalifikacije djela, koje je i u optužnici i u presudi **kvalifikovano kao obično ubistvo** iako se, na osnovu opisa radnje izvršenja i svih okolnosti izvršenja krivičnog djela, u konkretnom slučaju može zaključiti da su ispunjeni objektivni i subjektivni elementi za **kvalifikaciju krivičnog djela teško ubistvo na podmukao način**. Analiza tog predmeta pokazuje da je djelo brižljivo osmišljeno, a da se podmuklost manifestovala kroz objektivne elemente, koji obuhvataju potajno i prikriveno planiranje načina izvršenja ubistva: učinilac je pošao zajedno sa suprugom, što nije bilo uobičajeno, sačekao da njegova supruga uđe u službeno vozilo i da odmah po ulasku, prije nego što je zatvorila vrata vozila, nesmetano priđe i puca u nju iz pištolja. Pri tome u datim okolnostima ona nije mogla da očekuje napad, niti je imala bilo kakvu mogućnost da se odbrani. Subjektivni elementi se odnose na postupanje učinioca sa zlom namjerom, korišćenjem odnosa povjerenja, bespomoćnosti oštećene i nepostojanja njenog otpora. Međutim, sud se nije detaljnije bavio rodno zasnovanim motivom djela, nije nastojao da sazna zbog kojih je razloga učinilac permanentno prijetio žrtvi, nastojao da je kontroliše i upravlja njenim životom, što je evidentno iz spisa predmeta, već je svu pažnju usmjerio na sam kritični događaj, propuštajući da otkrije nasilnički obrazac ponašanja učinioca prema žrtvi i prirodu nasilja koje je primjenjivao tokom braka, ispoljavajući moć i kontrolu nad žrtvom.

Prilikom kvalifikacije femicida kao **ubistva na svirep način**^[57] posebnu pažnju treba posvetiti utvrđivanju postojanja objektivnih i subjektivnih elemenata potrebnih za kvalifikaciju tog oblika teškog ubistva, naročito u situacijama kada se vještačenjem ne može sa sigurnošću utvrditi da li je žrtva bila u svjesnom stanju prilikom nanošenja povreda i da li je trpjela bolove, u kom trenutku je izgubila svijest i prestala da osjeća bol, kada joj je nanosena smrtonosna povreda i da li je kod učinioca postojalo osjećanje zadovoljstva zbog muka žrtve. Subjektivni element svireposti proizlazi iz objektivnog elementa, a elementi koji čine uračunljivost (svijest i volja) ne treba da utječu na kvalifikatornu okolnost svireposti. Ovo pogotovo zbog toga što vještak - sudski psihijatar ne može sa sigurnošću da procijeni da li kod učinioca postoji osjećanje zadovoljstva zbog muka žrtve.

U slučajevima kada je ubistvo izvršeno na način kojim se nanose bolovi i patnja koji su okrutni, svirepi, surovi, natprosječni, prekomjerni, intenzivni, treba pretpostaviti da kod učinioca postoji i subjektivni element – znanje da su radnje koje preduzima okrutne i surove i da načinom izvršenja nanosi žrtvi bolove jakog intenziteta, prekomjernu patnju i mučenje. Imajući u vidu specifičnosti femicida, kao rodno zasnovanog ubistva, u slučajevima kada je ubistvo žene izvršeno na način kojim se nanose bolovi i patnja, koji su objektivno okrutni, svirepi, surovi, natprosječni, prekomjerni, intenzivni, treba usvojiti stav da kod učinioca postoji i subjektivni element, znanje da su radnje koje preduzima okrutne i svirepe i da načinom izvršenja nanosi žrtvi bolove jakog intenziteta, prekomjernu patnju i mučenje.

[57] *Ubistvo na svirep način* postoji kada učinilac nanosi žrtvi prekomjerne fizičke i psihičke bolove. U krivičnopravnoj literaturi se ističe da ta vrsta ubistava ima objektivna i subjektivna obilježja. Iako je svako ubistvo na izvjestan način surovo i svirepo, ova vrsta kvalifikovanog ubistva odlikuje se posebno izraženom svirepošću, okrutnošću i surovošću, jer se žrtvi nanose takve fizičke i psihičke muke, patnje i bolovi koji po svom intenzitetu prelaze bolove koji obično nastaju prilikom lišavanja života. U praksi sud u svakom konkretnom slučaju, uz nalaz i mišljenje vještaka sudske medicine, utvrđuje jačinu i intenzitet bolova, da li su bolovi i patnje nanoseni žrtvi okrutni, svirepi, surovi, natprosječni, prekomjerni, intenzivni, u dužem ili kraćem vremenskom trajanju, što sve ukazuje na visok stepen svireposti prilikom lišavanja života žrtve. Vidjeti više u: Konstantinović-Vilić S., Petrušić N., Beker K., Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji, „FemPlatz“, Pančevo, 2019, str. 23.

Primjeri:

» Prvostepeni sud je osudio učinioca za teško ubistvo na svirep i podmukao način, jer je suprugu „lišio života sa 16 ubodnih rana nožem, u skućenom prostoru toaleta restorana iz kojeg nije mogla pobjeći, da je bila okrenuta licem prema napadaču koji je držao nož, da je, braneći se od napada i prilikom zadobijanja svake sljedeće povrede, trpjela sve veći i veći bol, zajedno sa tim i sve veći strah do stepena užasa, zbog osjećanja izrazite ugroženosti za sopstveni život, da je smrtonosna povreda nanijeta među posljednjima, čega je okrivljeni bio svjestan“. Drugostepeni sud je preinačio presudu i učinioca proglasio krivim za krivično djelo obično ubistvo, a u presudi je pošao od analize opšteg pojma svireposti, koji se sastoji od kumulacije objektivnog i subjektivnog elementa. Objektivni elemenat svireposti se definiše kao nanošenje žrtvi nepotrebnih psihičkih ili fizičkih patnji, dakle, teških, suvišnih i prekomjernih muka koje po svom kvantitetu i kvalitetu prevazilaze granice redovnih patnji koje se, inače, trpe pri lišavanju života. Podvodeći utvrđeno činjenično stanje pod datu definiciju objektivnog elementa svireposti, sud je ustanovio da je „prvostepeni sud pravilno utvrdio da je žrtva kritičnom prilikom trpjela bolove jakog intenziteta, da je prilikom zadobijanja svake sljedeće od 16 povreda trpjela sve veće i veće bolove i veći strah do stepena užasa zbog izrazitog osjećanja ugroženosti za sopstveni život, znači, oštećena je u konkretnom slučaju trpjela nepotrebne fizičke i psihičke patnje koje po svom kvalitetu prevazilaze granice redovnih patnji koje se, inače, trpe pri lišavanju života, naročito imajući u vidu da je oštećena smrtonosnu povredu zadobila među posljednjima“. Međutim, kad je u pitanju subjektivni elemenat opšteg pojma svireposti, koji podrazumijeva svijest i želju učinioca da muči žrtvu i njegovo uživanje u njenom mučenju i u tome što trpi suvišne psihičke i/ili fizičke patnje, drugostepeni sud je ocijenio da subjektivni element nije postojao u konkretnom slučaju.

U obrazloženju presude se navodi da, iako je učinilac pokazao naročitu upornost pri izvršenju krivičnog djela, zadao žrtvi 16 udaraca, ostavio je na mjestu izvršenja djela i prethodno planirao da krivično djelo izvrši ukoliko ona odbije da se pomiri sa njim, ipak, date činjenice „ne ukazuju na želju učinioca da zadavanjem tolikih ubodina muči

žrtvu, već isključivo potvrđuju postojanje njegove čvrste namjere da oštećenu liši života“. U prilog tom zaključku naročito „idu činjenice da su ubodine zadate u nizu, u stanju povišene emocionalne napetosti sa afektom bijesa srednjeg intenziteta, u kratkom vremenskom periodu, kao i da je napad okrivljenog trajao samo dok oštećena nije klonula, tj. do nanošenja oštećenoj smrtonosne povrede koja joj je zadata među posljednjima [...]. Drugim riječima, upravo činjenica da napad okrivljenog prestaje sa klonulošću oštećene, odnosno sa savladavanjem njenog otpora, u dovoljnoj mjeri ukazuje na isključivu namjeru okrivljenog da oštećenu liši života, ali ne i da je pri tome muči. U prilog tome ide i činjenica da je svaka njegova radnja bila usmjerena isključivo radi lišavanja života oštećene i da je preduzeta kontinuirano“.

Međutim, sa aspekta razumijevanja specifičnosti femicida, smatramo da sud nije dobro kvalifikovao to krivično djelo. Naime, sud je ustanovio da nema subjektivnih elemenata opšteg pojma svireposti iako je, kao otežavajuće okolnosti, ocijenio upravo one okolnosti za koje je prvostepeni sud ustanovio da su kvalifikatorne za teško ubistvo (upornost učinioca, njegovo prethodno planiranje da izvrši djelo ukoliko oštećena odbije da se pomiri, naročitu brutalnost okrivljenog i činjenicu da je okrivljeni iskoristio povjerenje oštećene koja je pristala da sa njim uđe u toalet gdje je imala znatno ograničenu mogućnost da pruži otpor). Takođe, prilikom odlučivanja sud nije ni razmotrio da li se u konkretnom slučaju eventualno radi o teškom ubistvu na podmukao način s obzirom na to da je učinilac napao žrtvu u prostoru toaleta iz koga nije imala izlaza i da, zbog skućenog prostora, nije mogla da se brani, u trenutku kada žrtva nije očekivala napad, koristeći njeno povjerenje koje se zasnivalo na bračnom odnosu.

- » Učinilac je prvostepeno osuđen za izvršenje krivičnog djela lišavanje života na svirep način, jer je svojoj vanbračnoj supruzi stavio najlonsku kesu na glavu, vezao je lastišem oko vrata i gledao kako se oštećena guši, muči i bori za vazduh, usljed čega je nastupila smrt mehaničkim ugušenjem. Drugostepeni sud je ukinuo presudu sa obrazloženjem, pored ostalog, da prvostepeni sud nije dovoljno objasnio bitne elemente krivičnog djela ubistva izvršenog na svirep ili podmukao način. Na ponovnom suđenju javni tužilac je ostao pri

pravnoj kvalifikaciji iz optužnice. Međutim, u drugoj prvostepenoj presudi (nakon ponovljenog postupka) promijenjena je pravna kvalifikacija krivičnog djela i učinilac je proglašen krivim za krivično djelo obično ubistvo i ta presuda je potvrđena. U ovom slučaju sud je neosnovano promijenio pravnu kvalifikaciju i osudio učinioca za lakše krivično djelo ne sagledavajući sve relevantne činjenice: da je u vrijeme trajanja vanbračne zajednice žrva bila izložena fizičkom i psihičkom porodičnom nasilju zbog čega se povukla i prekinula sve kontakte sa drugim ljudima, kao i da način izvršenja ubistva pokazuje veliku dozu surovosti i svireposti, npr. činjenica da je učinilac gledao žrtvu dok se bori za vazduh i sl. Prvostepeni sud je, prema uputstvima drugostepenog suda, trebalo samo da bolje obrazloži okolnosti koje ukazuju na to da se radi o kvalifikovanom djelu ubistva, ubistvu na svirep ili podmukao način, s obzirom na to da iz činjenica i okolnosti to i proističe.

Dalje, potrebno je posvetiti posebnu pažnju obilježjima krivičnog djela prilikom kvalifikacije femicida kao **ubistva iz niskih pobuda**,^[58] kada je izvršenje ubistva

[58] U zakonskom opisu krivičnog djela ne navodi se koje se pobude smatraju niskim, tako da sud u svakom konkretnom slučaju prilikom kvalifikacije krivičnog djela procjenjuje da li je pobuda učinioca ubistva bila niska. Zbog teškoća u pogledu dokazivanja pobude, u praksi sudovi, uglavnom, "idu putem pretpostavljanja njenog postojanja, bez konkretnijeg sagledavanja, određivanja i obrazloženja" (Jovašević, 2017: 32). Tome u velikoj mjeri doprinose i nekonzistentni teorijski stavovi i nedovoljna zakonska konkretizacija. Stavovi krivičnopravnih teoretičara u pogledu definisanja niskih pobuda uglavnom su uopšteni: niske pobude su sve one koje su suprotne moralu i koje osuđuje većina članova društva, motivi koji se ni prema najstrožijem kriterijumu ne mogu udostojiti čovjeka, pobude koje izražavaju moralnu niskost učinioca i koje izazivaju težak moralni prijekor (Stojanović, 2018: 443, Delić, 1998: 80). Izražen je stav da se pobuda može smatrati "niskom" ako se na skali negativnog moralnog vrednovanja nalazi visoko, ali se, takođe, konstatuje da je teško reći gdje se nalazi ta granica, tako da primjena te norme u velikoj mjeri zavisi od stava sudske prakse (Jovašević, 2017: 39). Prema jednom shvatanju izraženom u sudskoj praksi, ubistvo izvršeno iz ljubomore ne može se samo zbog toga kvalifikovati kao ubistvo iz niskih pobuda i za takvu kvalifikaciju potrebno je da ljubomora bude patološka, sumanuta, neuobičajena, neutemeljena u realnom životu i da iz nje proističu druge niske pobude kao što su mržnja, zavist, pakost, zloba, iz nemirenja učinioca sa činjenicom da mu ljubav nije uzvraćena. Postoje i shvatanja da je ljubomora niska pobuda, jer je egoistična, zasnovana na sopstvenim emocijama, koje se više vrednuju od života druge osobe. U teoriji postoji shvatanje da sama ljubomora nije kvalifikatorna okolnost, tako da ubistvo motivisano ljubomorom izazvanom ponašanjem partnera ili partnerke ne bi

motivisano ljubomorom učinioca. Ljubomoru učinioca treba ocijeniti kao nisku pobudu, jer je izraz egoizma, posesivnog stava učinioca prema žrtvi, koji ženu smatra „svojim vlasništvo“ i koji sopstvene emocije vrednuje više od života druge osobe. U patrijarhalnoj kulturi preljuba ili sumnja na preljubu partnerke doživljava se kao uzurpacija koja zahtijeva kaznu i reparaciju.^[59] Ljubomora ispoljena prema partnerki predstavlja nisku pobudu, jer se zasniva na želji za posjedovanjem i prisvajanjem, dominacijom i kontrolisanjem njenog seksualnog ponašanja. Saglasno tome, ubistvo partnerke motivisano ljubomorom, bez obzira na to šta je u konkretnom slučaju njen povod, treba kvalifikovati kao ubistvo iz niskih pobuda. Kao manifestacija moći i posesivnosti, ljubomora učinioca je niska pobuda, pa ubistvo žene motivisano ljubomorom učinioca treba kvalifikovati kao teško ubistvo izvršeno iz niskih pobuda.

Primjeri:

- » Učinitelj je proglašen krivim zbog krivičnog djela teško ubistvo (lišavanje života iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda), tako što je sud utvrdio da su kod učinioca postojale niske pobude za izvršenje djela, jer je žrtvu lišio života, nanoseći joj niz tjelesnih povreda i ubodnih rana, zbog toga što je stupila u emotivnu vezu sa drugim licem i što nije pristala poslije raskida da nastavi vezu sa njim. Prema shvatanju suda, „okrivljeni nije pristajao na odbijanje oštećene da nastavi emotivnu vezu sa njim, govoreći da će ona biti 'njegova ili Božja', to je bio njegov stav i pobuda da izvrši ovo teško krivično djelo. Ta pobuda podrazumijeva nepristajanje na slobodu izbora drugog lica, ona je suprotna standardima i normama svakog savremenog i civilizovanog društva zbog čega predstavlja nisku pobudu, koja

moglo biti kvalifikovano kao ubistvo iz niskih pobuda. Međutim, navodi se da bi ovaj oblik ubistva postojao ako bi muškarac ubio drugog muškarca kako bi sa njegovom suprugom održavao seksualne odnose, ili kako bi zasnovao bračnu ili vanbračnu zajednicu (Stojanović, 2018: 443). Takvo shvatanje, koje je izraženo i u dijelu sudske prakse, suštinski posmatrano, predstavlja izraz patrijarhalnog stava o ženi kao "muškom posjedu". Zato se ubistvo žene od njenog partnera, koje je motivisano ljubomorom partnera, ne smatra niskom pobudom, jer je u pitanju "njegova žena". A ubistvo muškarca od muškarca, koje je motivisano željom da se ostvari intimna veza sa "njegovom ženom", kvalifikuje se kao ubistvo iz niskih pobuda upravo zato što je riječ o "tuđoj ženi", o tuđem "muškom posjedu".

[59] Simeunović-Patić B: Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike, Temida, broj 1, str. 3-13.

govori o tome da je okrivljeni gledao oštećenu sa potcjenjivanjem i nipodaštavanjem, tretirajući je kao svoje vlasništvo. Činjenica da je oštećena zasnovala novu vezu sa drugim muškarcem kod okrivljenog je prouzrokovala ljubomoru koja sama za sebe predstavlja nisku pobudu. Imajući u vidu da se pod niskim pobudama podrazumijevaju svi oni motivi koji nisu dostojni čovjeka i koji se ne slažu sa usvojenim moralnim shvatanjima društva, kao što su mržnja, zavist, pakost, zloba, netrpeljivost“.

To je veoma pozitivan primjer sudske prakse, a posebno je značajno što je sud izrazio sasvim jasan vrednosni stav prema pobudi učinioca i decidirano naveo da neprihvatanje činjenice da žrtva ne želi da nastavi sa njim emotivnu vezu i njegov stav da će žrtva biti „njegova ili Božja“ znači „nepristajanje na slobodu izbora drugog lica“ i izraz je negativnog odnosa učinioca prema žrtvi na koju je učinilac, kako sud navodi, „gledao sa potcjenjivanjem i nipodaštavanjem, tretirajući je kao svoje vlasništvo“. Za razliku od pojedinih slučajeva koji su zabilježeni ranije u sudskoj praksi, sud tu okolnost nije smatrao olakšavajućom, već je samu ljubomoru učinioca okvalifikovao kao nisku pobudu, ukazujući da se pod niskim pobudama podrazumijevaju „svi oni motivi koji nisu dostojni čovjeka i koji se ne slažu sa usvojenim moralnim shvatanjima društva, kao što su mržnja, zavist, pakost, zloba, netrpeljivost“.

- » U jednom predmetu učinilac je osuđen zbog teškog ubistva, jer je u stanju smanjene uračunljivosti, ali ne bitno, sa direktnim umišljajem u stanu svoje kćerke, u kome je živio, iz niskih pobuda lišio života vanbračnu suprugu, tako što ju je prvo udarao po licu pesnicom, a zatim ju je udarao metalnim čekićem više puta jakim intenzitetom po glavi i nanio joj niz smrtonosnih povreda. Navedeno je da je učinilac krivično djelo izvršio po prestanku vanbračne zajednice i emotivne veze sa žrtvom, saznajući da je ona „stupila u emotivnu vezu sa drugim muškarcem, što je sve kod njega dovelo do povišene emocionalne napetosti sa osjećanjima ljubomore, ogorčenosti i bijesa, te izazvalo nisku pobudu – želju da žrtvu potpuno posjeduje kako fizički, tako i psihički, bez obzira na njena osjećanja, a kada nije ostvario tu želju, donio je odluku da je liši života“. Smatramo da je krivično djelo pravilno kvalifikovano kao ubistvo iz niskih pobuda, ali niske pobude nisu adekvatno prepoznate, ni obrazložene. Iz obrazloženja je

evidentno da sud smatra da je niska pobuda uzrokovana stupanjem žrtve u emotivnu vezu sa drugim muškarcem. Međutim, to implicira da je žrtva svojim postupcima kod učinioca izazvala nisku pobudu, te da se, kada je stupila u emotivnu vezu sa drugim muškarcem, kod učinioca javila želja da je „potpuno posjeduje”. Ukazujemo da želja za potpunim fizičkim i psihičkim posjedovanjem partnerke nije nastala u trenutku saznanja činjenice da je žrtva femicida stupila u emotivnu vezu sa drugim muškarcem, već da je postojala i prije toga i da je izraz stava učinioca da je partnerka njegovo vlasništvo. Dalje, u obrazloženju presude, kad je riječ o osjećanju ljubomore učinioca zbog saznanja da je žrtva bila u vezi sa drugim čovjekom, sud je ustanovio da je ljubomora postojala, ali da nije imala „kvalitet patološke ljubomore”, te da je to razlog zbog koga ne predstavlja nisku pobudu. U kontekstu okolnosti konkretnog slučaja nejasno je kakva je granica/razlika između „patološke” ljubomore i obične ljubomore i zašto sud osjećanje ljubomore, koje je kod učinioca sasvim izvjesno postojalo, ne smatra niskom pobudom. Sama ljubomora koja je kod učinioca postojala predstavlja nisku pobudu, jer je izraz nepristajanja na slobodu izbora partnerke, zasnovana je isključivo na emocijama učinioca, manifestacija je rodno stereotipnog stava učinioca prema partnerki na čiju ličnost i seksualnost on, kao muškarac, polaže puno pravo, a koje mu žrtva negira. Sasvim je izvjesno da su kulturne norme te koje „posreduju” između ljubomore, bijesa i ljutnje i akta nasilja prema žrtvi zbog toga što je stupila u emotivnu vezu sa drugim partnerom, jer upravo te norme podstiču (ili obeshrabruju) transformaciju ljubomore, bijesa i ljutnje u nasilje, uključujući i izvršenje femicida.

U vezi sa tim, treba ukazati da se u sudskoj praksi ne prepoznaje da je ekstremna ljubomora, u suštini, moćno sredstvo kojim učinioci ispoljavaju kontrolu, i to na dva različita načina. Prvo, pozivajući se na ljubomoru, učinioci nasilja računaju na društveno „razumijevanje” muškarca koji kažnjava ženu koja ga je ponizila. Time oni, zapravo, nastoje da ublaže sopstvenu krivicu za izvršeno djelo, oslanjajući se na jedan od najmoćnijih kulturnih stereotipa. U odnosu prema supruzi/partnerki ljubomora je opravdanje za ispoljavanje posesivnosti i direktne kontrole njenog ponašanja, koje se ostvaruje nadgledanjem svega što ona radi, osoba koje sreće, načina na koji se oblači i sl.

Evidentno je da je sud nastojao da sagleda odnos žrtve i učinioca, ali da nije na adekvatan način sagledao da su ljubomora i želja za osvetom zbog napuštanja učinioca i stupanja žrtve u emotivnu vezu sa drugim muškarcem rodno motivisane pobude tog ubistva, odnosno da je to tipičan primjer femicida.

Kada je prilikom izvršenja krivičnog djela teško ubistvo **ostvareno više kvalifikatornih okolnosti**, pravnu kvalifikaciju tog djela treba odrediti prema onoj okolnosti koja najpotpunije obuhvata posljedice koje su nastupile pri čemu će sud ostale okolnosti uzeti u obzir prilikom donošenja odluke o kazni.

Primjer:

Osuđenik na izdržavanju kazne zatvora je u kućici za porodične posjete lišio života svoju bivšu suprugu, stežući je šakama u predjelu vrata, što je dovelo do smrti gušenjem. Prvostepeni sud ga je osudio za teško ubistvo člana porodice koji je prethodno zlostavljan i u obrazloženju presude naveo da je učinilac, prije izvršenja krivičnog djela ubistva, izvršio više krivičnih djela nasilja u porodici za koje je osuđen. Prema shvatanju drugostepenog suda, „u radnjama okrivljenog se ne stječu elementi bića tog krivičnog djela, jer je potrebno da je djelo izvršeno prema članu porodice i da je ubistvu prethodilo zlostavljanje a da se djelo vrši u toku zlostavljanja člana porodice, ili u kontinuitetu sa zlostavljanjem, ili neposredno poslije zlostavljanja na istom mjestu i u istoj prilici. Ukoliko postoji velika distanca u vremenu između zlostavljanja i ubistva, ne može se govoriti o tom krivičnom djelu“. Prema ocjeni suda, „iako je učinilac dva puta osuđen za krivično djelo nasilje u porodici, to ne znači da su se u radnjama okrivljenog stekli elementi krivičnog djela ubistvo člana porodice koji je prethodno zlostavljan, jer je protekao duži vremenski period od trenutka kada je okrivljeni preduzeo te radnje i konkretnog kritičnog događaja, odnosno da postoji velika vremenska distanca između tih radnji i lišavanja života“. Sud je posebno ocijenio okolnost da je okrivljenog od momenta njegovog stupanja na izdržavanje kazne, pa sve do ubistva „supruga 12 puta posjetila i da nije bilo nikakvih problema, što znači da nije bilo zlostavljanja“. U ponovljenom postupku sud je kvalifikovao krivično djelo kao obično ubistvo iako je javni tužilac izmijenio optužnicu i djelo prekvalifikovao u teško ubistvo (na svirep

i podmukao način). Sud je ocijenio da nema elemenata tog krivičnog djela s obzirom na to da je „žrtva sama posjećivala okrivljenog, da uopšte nije morao da je moli, ili nagovara da dođe u posjetu, što potvrđuje i iskaz njene sestre da ga je često posjećivala u zatvoru“. Takođe se nisu stekli elementi krivičnog djela ubistva na podmukao način, jer je „oštećena sama posjećivala okrivljenog, on uopšte nije morao da je moli, ili nagovara da dođe u posjetu, što potvrđuje i iskaz njene sestre da ga je često posjećivala u zatvoru“. Ta presuda je potvrđena.

U pogledu kvalifikacije krivičnog djela, evidentno je da su se i sudovi i javni tužilac kolebali. Stav javnog tužioca da je u pitanju ubistvo člana porodice koga je učinilac prethodno zlostavljao prihvatio je prvostepeni sud prilikom donošenja prve presude, ali ne i drugostepeni sud, koji je prvostepenu presudu ukinuo. Međutim, smatramo da nisu ispravni stavovi koje je izrazio drugostepeni sud s obzirom na činjenicu da je učinilac prethodno u više navrata zlostavljao suprugu, te da su postojale pravosnažne osude za nasilje u porodici. Prema tome, bez obzira na to što zlostavljanje nije neposredno prethodilo ubistvu i što je postojao određen vremenski razmak između ranije vršenog nasilja u porodici i ubistva, postoji bitan element tog krivičnog djela, a to je zlostavljanje. Kad je riječ o neprihvatanju kvalifikacije teškog ubistva na podmukao način, smatramo da sud nije sagledao adekvatno rodnu dimenziju slučaja, kao ni činjenicu da su upravo višekratne posjete, koje su protekle bez nasilja, stvorile kod žrtve povjerenje i osjećanje sigurnosti, što pokazuje da je učinilac postupao lukavo i prepredeno. Na kraju, sud nije uzeo u obzir ni činjenicu da je povod za posljednji dolazak žrtve bio dogovor o odlasku sa zajedničkom kćerkom u inostranstvo.

Prilikom kvalifikacije krivičnog djela **ubistva člana porodice kojeg je učinilac prethodno zlostavljao**^[60] krivični sud bi trebalo da sagleda dinamiku nasilja koje je optuženi ranije vršio prema žrtvi u kontekstu porodice i partnerskog odnosa. Kao što je navedeno u prethodnom primjeru, pojam „prethodno zlostavljanje“

[60] *Ubistvo člana porodice koji je prethodno zlostavljan* sastoji se u tome što učinilac lišava života člana svoje porodice poslije fizičkog ili psihičkog zlostavljanja koje je trajalo kraće ili duže vrijeme. Radi se o dvoaktnom krivičnom djelu, jer učinilac preduzima dvije djelatnosti koje su nužno povezane: fizičko ili psihičko nasilje u porodici i lišavanje života člana porodice na bilo koji način i bilo kojim sredstvima. Da bi postojalo to krivično djelo, potrebno je da je izvršeno prema istom subjektu i da je učinilac postupao sa umišljajem u odnosu na smrtnu posljedicu (Jovašević, 2017:58).

treba tumačiti tako da obuhvata ne samo zlostavljanje neposredno prije ubistva već i u ranijem periodu, imajući u vidu da nasilje u porodici i partnerskom odnosu karakteriše proces eskalacije nasilja. Pojam „zlostavljanje” treba tumačiti tako da obuhvata sve oblike fizičkog i psihičkog nasilja, koje se može kvalifikovati kao nasilje u porodici izvršeno prema žrtvi prije nego što je nasilno lišena života.^[61]

Primjeri:

- » U obrazloženju drugostepene presude je navedeno da se radi o krivičnom djelu ubistvo, a ne o krivičnom djelu nasilje u porodici kada prilikom vršenja krivičnog djela, koje kao posljedicu ima lišavanje života oštećene, kod učinioca postoji direktan umišljaj. U konkretnom slučaju nikako se ne može raditi o krivičnom djelu nasilje u porodici, kako je istaknuto u žalbenim navodima, s obzirom na to da najteži oblik krivičnog djela nasilje u porodici postoji u slučaju da je, usljed djela, nastupila smrt člana porodice, gdje se radi o krivičnom djelu koje je kvalifikovano težom posljedicom, tako da je u odnosu na smrt potrebno da postoji nehat. Prvostepeni sud je na nesumnjiv način utvrdio da je okrivljeni krivično djelo izvršio sa direktnim umišljajem s obzirom na to da je bio svjestan da nanošenjem mnogobrojnih udaraca cjepanicom drveta, dužine 40 cm, kao i sa više snažnih udaraca pesnicama i nogama u vitalni dio tijela – glavu, oštećenu

[61] Jedno od spornih pitanja u vezi sa kvalifikacijom krivičnog djela ubistva člana porodice koji je prethodno zlostavljan jeste i da li zlostavljanje koje prethodi ubistvu treba da se vrši sistematski i u kontinuitetu, ili je dovoljno „jednokratno zlostavljanje”. U teoriji se zastupa stav da kod krivičnog djela ubistva člana porodice koga je učinilac prethodno zlostavljao „nije dovoljno jednokratno zlostavljanje, već kontinuirano i sistematsko zlostavljanje” (Stojanović, 2018: 443). Sličan stav je izražen i u sudskoj praksi. Međutim, izraženo je i shvatanje da kontinuitet u zlostavljanju nije neophodan uslov (Kuirski, PARS, 23). Smatramo da postojanje kontinuiteta u zlostavljanju i trajanje zlostavljanja u dužem vremenskom periodu mogu da predstavljaju otežavajuću okolnost, ali ne i uslov da bi djelo bilo kvalifikovano kao teško ubistvo. Ključni argument za takav stav jeste da se sam pojam „zlostavljanje” ne razlikuje od pojma “nasilje u porodici”, pa kao što krivično djelo nasilje u porodici postoji i kada je izvršen jedan akt nasilja, tako i za postojanje krivičnog djela ubistva člana porodice koji je prethodno zlostavljan „dovoljan” i jednokratni čin fizičkog i/ili psihičkog nasilja prema članu porodice prije nego što je lišen života. Pri tome nije značajno da li je učinilac prije izvršenja ubistva osuđen za krivično djelo nasilje u porodici, već je bitno da postupanje učinioca prema žrtvi ima bitna obilježja krivičnog djela nasilja u porodici.

može lišiti života, što je i htio. To znači da je bio svjestan preduzetih radnji i da je htio da nastupe zabranjene posljedice u vidu lišavanja života oštećene na šta posebno ukazuje činjenica da je nakon nanošenja udaraca oštećenoj nastavio da pije, da nije pozvao hitnu pomoć ili najbliže komšije da joj pomognu. Takođe, i samo njegovo ponašanje pokazuje njegovu svijest i htijenje da oštećenu liši života, jer je nakon izvršenja krivičnog djela gledao televiziju i slušao radio sa kojih se čula muzika, ujutru je pozvao komšije da popiju kafu i rekao im da nikome ne govore šta su vidjeli, te da takvo njegovo ponašanje nesumnjivo pokazuje da je njegova voljna radnja bila usmjerena na lišavanje života.

- » Tužilaštvo je podnijelo optužnicu protiv učinioca zbog krivičnog djela ubistvo člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao, a prvostepeni sud je promijenio pravnu kvalifikaciju krivičnog djela iz optužnice i učinioca proglasio krivim zbog izvršenog krivičnog djela nasilje u porodici sa smrtnim ishodom. U obrazloženju je navedeno da u radnjama učinioca postoje elementi krivičnog djela nasilje u porodici sa smrtnim ishodom zbog toga što učinilac nije imao namjeru da usmrti oštećenu, „nego ju je on tukao i udarao kao što je to činio i godinama ranije“. Učinilac je bio svjestan da može usmrtiti oštećenu, ali je olako držao da smrt neće nastupiti, „jer ju je i ranije tukao i udarao, ali je oštećena uvijek sanirala povrede i odnos između njih se nije mijenjao, odnosno oštećena mu se uvijek vraćala“. Prema mišljenju suda, smrt oštećene „nije bila obuhvaćena umišljajem optuženog, nego svjesnim nehatom“. Kantonalni tužilac podnio je žalbu, jer je sud „u konkretnom slučaju, ne mijenjajući činjenično stanje iz optužnice, modifikovao optužnicu, i to samo zakonski opis subjektivnog elementa (umjesto opisanog direktnog umišljaja, unio je elemente svjesnog nehata), bez navođenja činjenica koje u tom pogledu daju bliži opis djela. Razlika se ogleda u tome što je učinilac optužen za krivično djelo nasilje u porodici – umišljajno lišavanje života člana porodice kojeg je optuženi prethodno zlostavljao, a opis nije izmijenjen“. Optuženi je fizičkim nasiljem prouzrokovao smrt oštećene, kao člana svoje porodice, koju je prethodno kontinuirano, od 2014. godine do usmrćenja, fizički zlostavljao, što je obilježje krivičnog djela ubistvo člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao. U drugoj prvostepenoj presudi (nakon ponovljenog postupka) zadržana je

ista pravna kvalifikacija krivičnog djela kao u optužnici. Navedeno je da je učinilac bio svjestan da, zadajući „ovakve udarce ženi koja je psiho-fizički slabija i nemoćna da mu pruži otpor, posebno što je svoju fizičku kondiciju održavao trenirajući boks, može žrtvu usmrtiti, što je i htio, pa joj je ovako zadajući udarce nanio kvalifikovane teške tjelesne povrede opasne po život...”. U obrazloženju presude navedeno je da u konkretnom slučaju postoje svi elementi krivičnog djela ubistvo člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao: žrtva i učinilac su članovi iste porodice, učinilac je prethodno zlostavljao oštećenu i kritičnom prilikom je imao namjeru da je usmrti udarajući je u vitalne dijelove tijela, dakle, postojao je umišljaj. „Umišljaj se izvodi iz činjenice da je optuženi nogama obuvenim u patike snažno udarao više puta oštećenu u predjelu glave, stomaka i grudi, gdje su smješteni vitalni organi, dakle, udarao ju je u vitalne dijelove tijela, a pri tome je bio svjestan da takvom svojom radnjom može lišiti života oštećenu, pa je to i htio, što znači da je postupao sa direktnim umišljajem.“

Pozitivno je što je kvalifikacija krivičnog djela ispravljena u drugoj prvostepenoj presudi. Ukazujemo da nije prihvatljiv zaključak suda u prvoj prvostepenoj presudi da „učinilac nije imao namjeru da usmrti oštećenu”, posebno zato što ga sud zasniva na činjenici da je učinilac „i ranije tukao i udarao (žrtvu), ali je oštećena uvijek sanirala povrede i odnos između njih se nije mijenjao, odnosno oštećena mu se uvijek vraćala”. Takvo rezonovanje suda zahtijevalo bi da se uporede raniji akti nasilja i da se ispita da li su radnje izvršenja tih djela identične radnjama izvršenja posljednjeg djela nasilja sa smrtnim ishodom, jer je moguće da raniji nasilni akti nisu doveli do smrtnog ishoda pukim slučajem, zbog adekvatnog liječenja ili zbog drugih razloga. Umjesto da ranije nasilje učinioća prema žrtvi, koje je on kontinuirano vršio, tretira kao kvalifikatornu okolnost koja njegovo djelo čini težim, sud tretira ranije akte nasilja kao okolnost koja dokazuje nepostojanje namjere učinioća da usmrti žrtvu. Takav stav suda je odraz nerazumijevanja dinamike nasilja u porodičnom kontekstu, koje s vremenom eskalira i postaje sve brutalnije, što pokazuje i veliki broj istraživanja.

■ Eliminacija utjecaja rodnih stereotipa i predrasuda

Krivični sud treba da procijeni dokazni materijal **bez rodnih predrasuda i stereotipa** koji se odnose na ulogu i položaj koje žene imaju u društvu. Praksa pokazuje da je mogućnost da se pažljivo i kritički procijene činjenice, okolnosti i kontekst femicida, bez utjecaja rodno zasnovanih stereotipa i predrasuda, ključna vještina sudija koji su odgovorni za pravično i nepristrano provođenje pravde.

Pokušaji femicida i femicidi su izuzetno složeni predmeti, a diskriminatorni stavovi i rodno zasnovani stereotipi u pravosuđu mogu utjecati na umanjene stepena značaja djela, fer i nepristrasno suđenje i izricanje adekvatnih krivičnih sankcija. Zbog toga je prilikom kvalifikacije i odlučivanja o vrsti i visini kazne neophodno isključiti lične stavove, ili ih odvojiti od profesionalnih, kako bi se spriječio eventualni utjecaj rodnih stereotipa i predrasuda na presuđivanje.

Istanbulska konvencija obavezuje države da **preduzmu neophodne mjere radi promocije promjena društvenih i kulturnih obrazaca ponašanja žena i muškaraca čiji je cilj iskorjenjivanje predrasuda, običaja, tradicije i drugih praksi koje se zasnivaju na ideji inferiornosti žena, odnosno na stereotipnim ulogama žena i muškaraca** (član 12.1).

Države treba da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mjere i da obezbijede da se u krivičnim postupcima, u svakom slučaju izvršenja krivičnog djela nasilja prema ženama, kulture, običaji, religija, tradicija ili tzv. čast ne smatraju opravdanjem za takva djela. Tu se posebno ubrajaju tvrdnje da je žrtva prekršila kulturne, vjerske, društvene ili tradicionalne norme i običaje prikladnog ponašanja (član 42).

Primjer:

U jednom slučaju učinilac je proglašen krivim za tzv. obično ubistvo, a nakon ponovljenog postupka proglašen je krivim za ubistvo na mah (KZ Republike Srbije). U pitanju je tipičan slučaj partnerskog femicida – ubistva vanbračne supruge koje je zasnovano na stereotipnoj rodnoj ulozi žene od koje se u patrijarhalnoj zajednici očekuje „lijepo i smjerno” ponašanje.

Analiza presude pokazuje da se žrtva femicida, prema navodima učinioca i još nekih svjedoka, „slobodnije“ ponašala na svečanosti na kojoj su bili. To „slobodnije“ ponašanje se ogledalo u tome što je popila malo više alkohola, što je plesala sa muškarcima koje nije poznavala i „nabacivala im se“, kao i u tome što nije prestala tako da se ponaša, jer je učiniocu to smetalo.

Shvatanje koje je sud eksplicitno izrazio u presudi, smatrajući da „ružno ponašanje žrtve i po objektivnim mjerilima predstavlja teško vrijeđanje“, izraz je seksističkih stavova koje sam sud ima prema ženama i oni jasno manifestuju rodne stereotipe o društvenim ulogama i očekivanom ponašanju koje se pripisuje ženama i muškarcima. Sud je bio eksplicitan u svom stavu: „životno je logično da neko čija se žena – vanbračna supruga ponaša onako kako se oštećena ponašala predmetnom prilikom i sam se osjeća poniženo i posramljeno, upravo zbog tog svog subjektivnog osjećanja poniženosti i nelagodnosti, ima utisak i ima osjećanje, iako možda to realno i nije tako, da svi samo u njega gledaju i da mu se podsmijavaju.“ Takva „životna logika“ na kojoj sud zasniva pravnu kvalifikaciju oslikava institucionalni seksizam i pokazatelj je da postojeća rodna hijerarhija na štetu žena ima snažno uporište u institucijama sistema. Prije svega, teško bi bilo zamisliti obrnutu situaciju, odnosno istovjetno „ružno“ ponašanje muškarca ne bi se smatralo „teškim vrijeđanjem“ vanbračne partnerke, već bi bilo tolerisano i eventualno pravdano njegovim pijanstvom. Međutim, za pijanstvo žene, koje je nesumnjivo utjecalo na njeno ponašanje tokom zabave, nema opravdanja – ono je u patrijarhalnom društvu neprihvatljivo. Nesumnjivo je da u svakoj tradicionalnoj sredini ponašanje žene koje odstupa od patrijarhalnih društvenih normi ponašanja nailazi na osudu opšte javnosti, ali je simptomatičan zaključak suda da ponašanje žrtve objektivno predstavlja „teško vrijeđanje“ učinioca s obzirom na to da na taj način sud, u suštini, podržava i promovise rodno stereotipne stavove.

S druge strane, sud se uopšte nije bavio utvrđivanjem ponašanja učinioca prema žrtvi prije ubistva, a iz cijelog obrazloženja presude proizlazi da je djelo izvršio nenasilni muškarac koji je „pukao“ zbog ponašanja svoje partnerke, koje je kod njega izazvalo subjektivno osjećanje poniženosti, ljutnje i bijesa. Treba, međutim, imati u vidu da je to još jedan izraz stereotipnih shvatanja o „muškom bijesu“ i „ženskoj provokaciji“ kojima se opravdavaju femicidi. Istraživanja pokazuju da nasilje, uključujući i ubistva, nije spontano. Tvrđenje nasilnika o navodnom gubitku kontrole, o

provokaciji, o emocionalnoj samoodbrani i optužbe da je partnerka bila/ ili želi da bude seksualno nevjerna samo su izgovori i opravdanje za akte nasilja, uključujući pokušaj femicida i femicid. Analiza predmeta pokazuje da su **rodni stereotipi i predrasude suda imali prvenstveni značaj za interpretaciju načina ponašanja žrtve i osjećanja koje je to ponašanje izazvalo kod učinioca**. Takvi rodno diskriminatorni stavovi utjecali su da sud djelo kvalifikuje kao ubistvo na mah iako, prema ustaljenom stavu sudske prakse, između „teškog vrijeđanja” na proslavi i samog femicida nije postojao vremenski kontinuitet koji je potreban da bi postojalo ubistvo na mah. Imajući u vidu da se inkriminacijom ubistva štiti život kao najviša društvena vrijednost, kazna zatvora u trajanju od sedam godina za ubistvo na mah ne ostvaruje ni generalnu, ni specijalnu prevenciju.

■ Zloupotreba vatrenog oružja

Neophodno je da sud **posebnu pažnju posveti** slučajevima u kojim je femicid izvršen zloupotrebom vatrenog oružja i u kojim je učinilac optužen za krivično djelo zloupotreba vatrenog oružja, kako bi se uočila rodna komponenta posjedovanja vatrenog oružja (uglavnom muškarci posjeduju vatreno oružje) u svrhu ispoljavanja moći, zastrašivanja i ozbiljnih prijetnji žrtvi.

Istraživanja SEESAC-a ^[62]

Zloupotreba vatrenog oružja predstavlja veliku prijetnju sigurnosti i dobrobiti građana i građanki Zapadnog Balkana. Samo u 2022. godini 129 osoba je ubijeno, 318 ranjeno, a 467 osoba je iskusilo prijetnje vatrenim oružjem. **Posjedovanje i zloupotreba vatrenog oružja imaju jaku rodnu komponentu**, što je i pokazano istraživanjima.

Muškarci su učinioci 98% incidenata počinjenih vatrenim oružjem. Oni su više rizični u kriminalnom kontekstu, ali su žene disproportionalno pogođene zloupotrebom vatrenog oružja u porodičnom nasilju.

[62] Opširnije na: <https://www.seesac.org/AVMP/> i <https://www.seesac.org/publication/>

Istraživanja pokazuju da je godišnje više osoba ubijeno vatrenim oružjem u kontekstu porodičnog nasilja nego u svim drugim incidentima, uključujući i kriminalni kontekst. U Jugoistočnoj Evropi 77% svih žena koje su ubijene vatrenim oružjem ubili su muški članovi njihove porodice, najčešće bivši ili sadašnji intimni partneri.

■ Ujednačavanje sudske prakse

Bilo bi veoma korisno preduzeti **mjere za ujednačavanje sudske prakse** u pogledu pravne kvalifikacije pokušaja femicida i femicida, kako bi se otklonile nedosljednosti u kazenoj politici sudova, izbjeglo kršenje ustavnog načela jednakosti i ugožavanje principa izvjesnosti u pogledu ishoda suđenja, kao i pravne sigurnosti, koji predstavlja jedan od osnovnih postulata pravne države, principa vladavine prava i povjerenja građana i građanki u pravosuđe.

» ODMJERAVANJE KAZNE

U krivičnim zakonodavstvima Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova*, Sjeverne Makedonije^[63] i Srbije prihvaćen je **kazneni sistem relativno određenih kazni**, koji se zasniva na dva osnovna načela: načelu zakonitosti u propisivanju i izricanju kazne (*nulla poena sine lege*) i načelu sudskog odmjeravanja kazne. Zakon propisuje vrste kazni, opšti minimum i maksimum za određene vrste kazni, kao i poseban minimum i poseban maksimum kazne za svako krivično djelo, ostavljajući sudu veoma široke granice za odmjeravanje kazne. Na taj način sudu se pruža mogućnost da u datom slučaju odmjeri kaznu u skladu sa principom zakonitosti i okolnostima konkretnog slučaja. Pravilno utvrđivanje činjeničnog stanja i pravilno odmjeravanje kazne u skladu sa tako utvrđenim činjeničnim stanjem predstavljaju osnovne zadatke sudije i sutkinje u krivičnom postupku.

Sudsko odmjeravanje kazne je kruna cjelokupnog rada suda. To je jedna od najvažnijih i najsloženijih sudskih funkcija, ali i jedno od ključnih načela politike za suzbijanje kriminaliteta, imajući u vidu da su pravilno odmjerene kazne, u skladu sa opštim shvatanjem pravičnosti i srazmjernosti, od ključne važnosti za ostvarivanje svrhe kažnjavanja, utemeljivanje legitimnosti krivičnog prava i jačanje povjerenja građana u pravosuđe.

Odmjeravanje kazne je isključivo zadatak suda, budući da kazne, a posebno kaznu zatvora, prema međunarodnim i nacionalnim pravnim standardima, mogu izricati samo sudovi. U slučajevima sklapanja sporazuma o priznanju krivičnog djela, javni tužilac je taj koji u postupku pregovaranja, prilikom davanja prijedloga u pogledu vrste i visine kazne, treba da poštuje načelo zakonitosti i vodi računa o svrsi kažnjavanja, kao i o olakšavajućim i otežavajućim okolnostima. To je i zadatak suda kada ocjenjuje sporazum o priznanju krivičnog djela i na osnovu sporazuma donosi presudu.

[63] U periodu od 2014. do 2017. godine u Sjevernoj Makedoniji važio je Zakon o određivanju vrste i odmjeravanju visine kazne („Službeni vesnik na RM“ broj 199/2014), zasnovan na američkom modelu numeričkih pravila za odmjeravanje kazne, kojima su olakšavajuće i otežavajuće okolnosti unaprijed ocijenjene pripisivanjem određenih brojevnih vrijednosti, čijim se zbrajanjem dolazi do vrste i visine kazne koju treba izreći u konkretnom slučaju. Odlukom Ustavnog suda Makedonije (U broj 169/2016-1 od 27. septembra 2017. godine) ovaj zakon je proglašen neustavnim.

Odmjeravanje kazne za femicid

Osnovni kriterijumi kojima se sud rukovodi prilikom odmjerenja kazne učiniocu krivičnog djela jesu:

- 1) raspon kazne propisane zakonom,
- 2) svrha kažnjavanja,
- 3) olakšavajuće i otežavajuće okolnosti.

Sud odmjerava kaznu u okviru kazne propisane za konkretno djelo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utječu da kazna bude veća ili manja (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti).

Prilikom odmjerenja kazne neophodno je da sud ima u vidu svrhu kažnjavanja – cilj koji se želi postići primjenom kazne. Pored opšte svrhe kažnjavanja, koja se ogleda u suzbijanju i zaštiti društva od kriminaliteta, cilj kažnjavanja je da utječe na učinioca da ubuduće ne vrši krivična djela – *individualna (specijalna) prevencija*, da utječe na druge da ne vrše krivična djela – *generalna prevencija*, ali ne treba zanemariti ni *retributivni karakter kazne*, čiji se sadržaj određuje kroz *princip pravednosti i princip srazmjernosti*.

Istraživanja pokazuju da postoji nesklad između izrečenih i kazni propisanih zakonom. Često se ističe da je kaznena politika sudova isuviše „blaga“ i da odgovor krivičnog pravnog sistema na rodno zasnovano nasilje, uključujući i femicid, kao njegov najteži oblik, nije jasan i dosljedan i da ne ostvaruje efekat specijalne i generalne prevencije. U dijelu sudske prakse zapaža se tendencija blagog kažnjavanja kako za femicid, tako i za pokušaj femicida čak i u onim slučajevima kada je smrtni ishod izbjegnuto samo pukom slučajnošću. Rezultati istraživanja provedenih u državama Zapadnog Balkana pokazuju da sudovi rijetko izriču maksimalne kazne učiniocima femicida (doživotni zatvor, dugotrajni zatvor), kao i da ima dosta slučajeva u kojima su sudovi izrekli kazne do 10 godina zatvora.^[64] Dio razloga za takvo stanje jesu propusti sudova u kvalifikaciji femicida o čemu je već bilo riječi, kao i u identifikaciji i ocjeni otežavajućih i olakšavajućih okolnosti.

Pravilno odmjerenja kazna za femicid podrazumijeva:

- 1) da se kazna kreće u granicama kazne propisane za izvršeno krivično djelo, imajući u vidu pravnu kvalifikaciju izvršenog femicida,

[64] Opširnije u nacionalnim izvještajima o procesuiranju slučajeva femicida i pokušaja femicida u praksi sudova u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Kosovu*, Sjevernoj Makedoniji i Srbiji.

- 2) da kazna u punoj mjeri ostvaruje svrhu kažnjavanja i
- 3) da je kazna pravedna, u smislu opšteg shvatanja pravičnosti izrečenih kazni, i da je srazmjerna težini djela i stepenu krivice učinioca.

Odmjeravanje kazne za femicid u okviru zakonske kazne

Za adekvatno kažnjavanje učinilaca femicida od primarnog značaja je pravilna pravna kvalifikacija slučaja femicida

Femicid nije inkriminisan kao posebno krivično djelo, osim u Sjevernoj Makedoniji od februara 2023. godine, već se kvalifikuje kao ubistvo, kvalifikovano ubistvo ili drugo krivično djelo kojim je u datom zakonodavstvu inkriminirano lišavanje života. Među zaprijećenim kaznama za pojedina krivična djela kojima je inkriminirano lišavanje života postoje velike razlike. Tako je, naprimjer, minimalna i maksimalna kazna za tzv. obično ubistvo daleko manja od minimalnih i maksimalnih kazni za kvalifikovane oblike ubistava. To važi i kada su u pitanju pokušaji femicida, budući da se kazna za pokušaj izvršenja krivičnog djela određuje u granicama kazne propisane za to djelo s tim što se učinilac može blaže kazniti.

Dajemo komparativni pregled kazni zaprijećenih za tzv. obična i kvalifikovana ubistva:

Zapriječene kazne		
Albanija	Obično ubistvo	10-20 godina zatvora
	Kvalifikovano ubistvo	najmanje 20 godina ili doživotni zatvor
Bosna i Hercegovina (Federacija BiH)	Obično ubistvo	5-20 godina zatvora
	Kvalifikovano ubistvo	najmanje 10 godina zatvora ili dugotrajni zatvor (21-45 godina)
Bosna i Hercegovina (Republika Srpska)	Obično ubistvo	5-20 godina zatvora
	Kvalifikovano ubistvo	najmanje 10 godina ili doživotni zatvor
Bosna i Hercegovina (Brčko Distrikt)	Obično ubistvo	najmanje pet godina zatvora
	Kvalifikovano ubistvo	najmanje 10 godina ili kazna dugotrajnog zatvora (21-45 godina)

Zapriječene kazne

Crna Gora	Obično ubistvo	5-15 godina zatvora
	Kvalifikovano ubistvo	najmanje 10 godina zatvora ili dugotrajni zatvor (30-40 godina)
Kosovo*	Obično ubistvo	najmanje 5 godina
	Kvalifikovano ubistvo	najmanje 10 godina ili kazna doživotnog zatvora
Sjeverna Makedonija	Obično ubistvo	najmanje 5 godina zatvora
	Kvalifikovano ubistvo	najmanje 10 godina zatvora ili doživotni zatvor
Srbija	Obično ubistvo	5-15 godina
	Kvalifikovano ubistvo	najmanje 10 godina ili doživotni zatvor

Imajući to u vidu, kao i činjenicu da se sud mora kretati u granicama zakonskog raspona kazni, kazna koju sud izriče za femicid prvenstveno zavisi od toga kako je kvalifikovan slučaj femicida.

Istraživanja pokazuju da u pravosudnoj praksi postoje veliki izazovi u pogledu kvalifikacije rodno zasnovanih ubistava žena o čemu je bilo riječi u prethodnom odjeljku. Imajući u vidu (opravdano) velike razlike u zapriječenim kaznama za pojedina krivična djela kojima je inkriminisano lišavanje života, propusti sudova da slučajeve femicida kvalifikuju kao teži oblik ubistva neposredno utječu na provođenje adekvatne kaznene politike sudova u domenu rodno zasnovanih ubistava žena. Lakša kvalifikacija slučaja femicida u situacijama kada postoje svi elementi za težu kvalifikaciju izuzetno je štetna. Takav propust dovodi u pitanje ispunjavanje dužnosti suda da učinioc femicida sankcioniše kaznama koje su djelotvorne, srazmjerne i odvraćajuće i da time javnosti pošalje poruku da će se učinioци suočiti sa ozbiljnim posljedicama svojih djela, te da utječe i na druge da ne vrše to krivično djelo.

Odmjeravanje kazne za femicid u skladu sa svrhom kažnjavanja

Samo adekvatnim kažnjavanjem učinilaca femicida može se ostvariti generalna i specijalna prevencija

Svrha kažnjavanja u slučajevima femicida i pokušaja femicida jeste ostvarivanje generalne i specijalne prevencije u oblasti rodno zasnovanih ubistava žena. Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz 2011. godine (Istanbulska konvencija) utvrđuje obavezu država članica da preduzmu neophodne mjere za promovisanje promjena u društvenim i kulturnim obrascima ponašanja žena i muškaraca kako bi se iskorijenile predrasude, običaji, tradicije i druge prakse koje se zasnivaju na ideji o inferiornosti žena, odnosno na stereotipnim ulogama žena i muškaraca.

Podizanje svijesti

Članice će promovisati, odnosno provoditi redovno i na svim nivoima kampanje/programe podizanja svijesti, uključujući i saradnju sa državnim institucijama za ljudska prava i tijelima za rodnu ravnopravnost, civilnim društvom i nevladinim, posebno ženskim, organizacijama, prema potrebi, radi podizanja svijesti i razumijevanja šire javnosti različitih manifestacija svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom, njihovih posljedica po djecu i potrebe da se takvo nasilje spriječi.

Član 13. stav 1. Istanbulske konvencije

Pravosuđe ima važnu ulogu u ispunjavanju te obaveze, u skladu s principom vladavine prava. Odluke sudova su važna karika u primjeni društvenih normi i ponašanja zasnovanih na poštivanju ljudskih prava i ravnopravnosti žena i muškaraca. Zahvaljujući svom autoritetu, sudovi mogu da utječu na stvaranje okruženja koje se protivi svakom vidu rodno zasnovanog nasilja prema ženama, uključujući i femicid i pokušaj femicida. Zato moraju biti svjesni svoje uloge i odgovornosti koju imaju na planu djelotvorne prevencije femicida i pokušaja femicida.

Pri sankcionisanju femicida potrebno je imati u vidu da Istanbulska konvencija utvrđuje dužnost država članica da osiguraju da krivična djela nasilja prema ženama budu **sankcionisana kaznama koje su djelotvorne, srazmjerne i koje odvraćaju od daljeg vršenja krivičnih djela.**

Sankcije i mjere

Članice će preduzeti neophodne zakonodavne i druge mjere kako bi obezbijedile da krivična djela iz Konvencije budu kažnjiva sankcijama koje su djelotvorne, srazmjerne i koje odvrataju od vršenja krivičnih djela, uzimajući u obzir njihovu ozbiljnost. Te sankcije obuhvataju, prema potrebi, kazne lišavanja slobode, što može dovesti do izručenja.

Član 45. Istanbulske konvencije

Djelotvornost kazni za femicid podrazumijeva da se izrečenom kaznom za rodno zasnovano ubistvo žena utječe na **promjenu patrijarhalne matrice moći, dominacije i kontrole i podiže svijest javnosti o femicidu kao rodno motivisanom ubistvu žena**, koje svoj osnov ima u neprihvatljivim društvenim obrascima ponašanja zasnovanim na diskriminaciji žena i njihovom podređenom položaju u društvu. Imajući u vidu nadležnosti i leadersku ulogu sudova u promociji poželjnih normi ponašanja u društvu, neophodno je da prilikom odmjerenja kazne za femicid, u skladu s principom vladavine prava, sudovi uzmu u obzir potrebu da kazna, kao socijalno-etički prijekor koji društvo upućuje učiniocu krivičnog djela, jasno izrazi društvenu osudu femicida i javnosti pošalje poruku da će se učinioci suočiti sa ozbiljnim posljedicama svojih djela, te da je neprihvatljiv svaki vid ponašanja zasnovan na ideji muške superiornosti.

Kazne u slučajevima femicida treba da budu **pravedne i srazmjerne** težini djela i stepenu krivične odgovornosti (krivnje) učinioca. Jedino kazna koja je određena uz uvažavanje principa pravednosti i principa srazmjernosti može vaspitno utjecati kako na samog učinioca femicida, tako i na druge i jačati svijest građana o opasnostima od femicida i pravednom kažnjavanju učinioca.

Odmjeravanje kazne za femicid kroz ocjenu otežavajućih i olakšavajućih okolnosti

Odmjeravanje (individualizacija) kazne podrazumijeva dužnost suda da u granicama kazne propisane za određeno djelo odmjeri kaznu koja će učiniocu biti izrečena, prilagođavajući je karakteristikama učinioca i okolnostima koje se tiču izvršenja krivičnog djela. Instrument koji tome prvenstveno služi jesu olakšavajuće i otežavajuće okolnosti.

Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti su okolnosti koje se tiču učinioca, kao ljudskog i društvenog bića, i krivičnog djela a koje utječu na to da izrečena kazna u konkretnom slučaju bude blaža ili strožija. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti se razlikuju od tzv. kvalifikatornih okolnosti koje su konstitutivni elemenat bića krivičnog djela. Zato, ako je jedna okolnost uzeta prilikom propisivanja kazne u zakonu, ona ne može biti uzeta u obzir prilikom sudskog odmjeravanja kazne (princip zabrane dvostrukog vrednovanja).

Međutim, treba imati u vidu da se pod određenim uslovima kvalifikatorna okolnost može istovremeno uzeti i kao otežavajuća, odnosno olakšavajuća okolnost. Takva mogućnost postoji u sljedećim situacijama:

- 1) Ako je priroda okolnosti takva da se može pojaviti u težem i u lakšem obliku, a u datom slučaju prelazi mjeru koja je potrebna za postojanje krivičnog djela ili određenog oblika krivičnog djela;
- 2) Ako postoje dvije ili više kvalifikatornih okolnosti, a samo jedna je dovoljna za postojanje težeg, odnosno lakšeg oblika krivičnog djela, okolnost koja u konkretnom slučaju nije uzeta kao kvalifikatorna može biti uzeta kao otežavajuća.

Primjeri:

Ako je femicid kvalifikovan kao oblik teškog ubistva – ubistvo na svirep način, a motiv tog ubistva je osveta učinioca prema žrtvi femicida koja ga je napustila, taj motiv se može ocijeniti kao otežavajuća okolnost.

Ako je femicid kvalifikovan kao oblik teškog ubistva – ubistvo iz niskih pobuda, jer je motiv izvršenja djela ljubomora, a učinilac je izvršio djelo na svirep način, nanoseći žrtvi prekomjerne i nepotrebne fizičke i psihičke patnje i bolove velikog intenziteta i ispoljavajući svoju zločinačku volju, okolnost da je femicid izvršen na svirep način može se ocijeniti kao otežavajuća okolnost.

U pogledu zakonskog regulisanja olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, u zakonodavstvima je primijenjen različit pristup. U KZCG, KZFBiH, KZRS, KZBD, KZSM i KZRS navedene su samo, primjera radi, okolnosti o kojima sud treba da vodi računa prilikom odmjeravanja kazne pri čemu nisu razvrstane na otežavajuće i olakšavajuće okolnosti. U KZA utvrđene su dvije posebne liste otežavajućih i olakšavajućih okolnosti, koje su taksativno navedene, a u KZK okolnosti koje utječu na odmjeravanje kazne razvrstane su na olakšavajuće i otežavajuće s tim što nisu navedene taksativno, već primjera radi.

Lista otežavajućih okolnosti sadržana je u Istanbulskoj konvenciji i odnosi se na sva djela rodno zasnovanog nasilja. Od država se očekuje da preuzmu neophodne zakonodavne, odnosno druge mjere kako bi obezbijedile da se okolnosti, ukoliko već nisu sastavni dio krivičnog djela, mogu, u skladu sa odgovarajućim odredbama nacionalnog zakonodavstva, smatrati za otežavajuće okolnosti prilikom određivanja kazne za krivična djela obuhvaćena Konvencijom.

Pregled otežavajućih okolnosti

- » krivično djelo je izvršeno nad bivšim, odnosno sadašnjim supružnikom ili partnerom, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, a izvršili su ga član porodice, lice koje stanuje zajedno sa žrtvom, ili lice koje je zloupotrijebilo svoj autoritet,
- » ponovljeno krivično djelo, odnosno srodna djela,
- » krivično djelo je izvršeno nad licem koje je postalo ugroženo usljed određenih okolnosti,
- » krivično djelo je izvršeno nad djetetom, odnosno u prisustvu djeteta,
- » krivično djelo su izvršili dvoje ili više ljudi u saradnji,
- » krivičnom djelu je prethodilo, odnosno pratilo ga je ekstremno nasilje,
- » krivično djelo je izvršeno uz upotrebu oružja, odnosno uz prijetnju oružjem,
- » krivično djelo ima ozbiljne fizičke, odnosno psihičke posljedice za žrtvu,
- » učinilac je prethodno osuđivan za krivična djela slične prirode.

Član 46. Istanbulske konvencije

Prilikom odmjeravanja kazne za rodno motivisana lišavanja života žena treba uvijek ispitati da li u konkretnom slučaju postoji neka od otežavajućih okolnosti utvrđenih Istanbulskom konvencijom, imajući u vidu njen značaj sa aspekta suzbijanja rodno zasnovanog nasilja prema ženama.

Identifikacija i ocjena otežavajućih i olakšavajućih okolnosti

Analiza sudske prakse u procesuiranju femicida otkrila je veliki broj izazova u pogledu prepoznavanja i ocjene značaja otežavajućih i olakšavajućih okolnosti na visinu kazne. U nekim presudama navedene su samo olakšavajuće okolnosti iako je iz spisa predmeta evidentno da postoje i otežavajuće okolnosti. Ponekad se neke okolnosti po automatizmu uzimaju kao olakšavajuće ili otežavajuće, bez sagledavanja šireg konteksta, odnosno okolnosti koje se odnose na ponašanje učinioca prije, u toku i nakon izvršenog djela, kao i činjenice koje se tiču izvršenja samog djela. U nekim sudskim predmetima pojedine otežavajuće okolnosti nisu prepoznate i ocijenjene, ili su uzete kao olakšavajuće izvjesne okolnosti koje u kontekstu slučaja ne bi trebalo da imaju takav tretman. S druge strane, utjecaj nekih otežavajućih okolnosti je minimiziran, a nekim olakšavajućim okolnostima pridat je preveliki značaj. Krajnji ishod takvih propusta u pojedinačnim sudskim predmetima jeste kažnjavanje učinioca femicida kaznom koja nije adekvatna sa aspekta njene djelotvornosti, pravičnosti i srazmjernosti.

Radi unapređenja sudske prakse, formulirano je nekoliko smjernica za identifikaciju i pravilnu ocjenu otežavajućih i olakšavajućih okolnosti u slučajevima femicida.

Potrebno je blagovremeno prikupiti i brižljivo razmotriti sve činjenice koje u konkretnom slučaju femicida potencijalno mogu imati značaj otežavajućih i olakšavajućih okolnosti

Pri indentifikovanju otežavajućih i olakšavajućih okolnosti korisno je da sud ima u vidu nekoliko grupa okolnosti koje treba razmotriti:

- 1) okolnosti koje se odnose na lične prilike žrtve,
- 2) okolnosti koje se odnose na lične prilike učinioca,
- 3) okolnosti koje se tiču postojećih odnosa moći između žrtve i učinioca,
- 4) okolnosti u odnosu na kontekst samog djela i posljedica koje je izazvalo po žrtvu i oštećene,
- 5) okolnosti koje se odnose na sredstva i način izvršenja djela.

Treba napomenuti da su olakšavajuće i otežavajuće okolnosti koje se tiču stepena krivice, pobuda i okolnosti pod kojima je femicid, odnosno pokušaj femicida učinjen, jačina povrede ili ugrožavanja zaštićenog dobra i slično, koje su vezane za učinjeno djelo, predmet dokazivanja na glavnom pretresu. Međutim, to nije slučaj u većini pravosudnih sistema država Zapadnog Balkana kada se radi o okolnostima vezanim za ličnost učinioca kao što su njegove lične prilike,

zaposlenost, nivo prihoda i sl. U pogledu tih činjenica učiniocu se najčešće vjeruje na riječ, što nije adekvatan pristup.

Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti treba sagledati u kontekstu činjenica koje se tiču konkretnog krivičnog djela i učinioca, jer je to preduslov da kazna bude djelotvorna, pravedna, srazmjerna i da se ostvari preventivni efekat

Svaku potencijalno olakšavajuću ili otežavajuću okolnost treba ocijeniti u kontekstu činjenica koje su u toku postupka utvrđene a koje se tiču učinioca ili izvršenog djela. Jedna ista okolnost u nekom slučaju može se smatrati olakšavajućom okolnošću, a u drugom ona može da predstavlja otežavajuću okolnost. Tako, naprimjer, ako je femicid izvršen u prisustvu maloljetne djece, neprihvatljivo je da se olakšavajućom okolnošću smatra činjenica da je učinilac „porodični čovjek“ ili „otac maloljetne djece“, već tu okolnost treba ocijeniti kao otežavajuću.

Dužnost suda je da pravilno ocijeni i obrazloži kakav je utjecaj olakšavajućih i otežavajućih okolnosti na visinu kazne

U praksi imamo sudske odluke čija obrazloženja u dijelu koji se odnosi na kaznu sadrže samo parafrazu zakonskog teksta, bez iznošenja odlučnih razloga koji su utjecali na visinu kazne. Imamo i presude u kojima se ne navode ni olakšavajuće, ni otežavajuće okolnosti, pa ostaje nejasno šta je utjecalo na to da sud odredi kaznu kakvu je odredio, što može biti razlog za izjavljivanje žalbe. U presudama često nedostaju valjana obrazloženja načina na koji je ocijenio olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, odnosno kakav značaj im je dao u odmjeravanju kazne za konkretno djelo, u kontekstu cjelokupnog činjeničnog stanja.

Takva praksa je višestruko štetna ne samo sa aspekta kršenja prava okrivljenog na obrazloženu sudsku odluku. Naime, ni učinilac, ni oštećena lica ne mogu steći uvjerenje da je sud pravilno odmjerio kaznu, što je preduslov da je dožive kao kaznu kojom se zadovoljava pravda. S druge strane, valjano obrazloženje je potrebno i za pravilno odlučivanje drugostepenog suda o eventualnoj žalbi na odluku o kazni, jer sud tada ispituje da li je prvostepeni sud pravilno odmjerio kaznu, imajući u vidu upravo ocjenu otežavajućih i olakšavajućih okolnosti koje su utjecale na to da kazna bude veća ili manja. Zbog toga je potrebno da sud u presudi pruži dobro argumentovano obrazloženje o relevantnim olakšavajućim i otežavajućim okolnostima koje su utjecale na odluku, uključujući i razloge zbog kojih je određenu okolnost ocijenio kao olakšavajuću ili kao otežavajuću.

Izazovi sa kojima se sudovi susreću u identifikaciji i ocjeni otežavajućih okolnosti bazirani su na istraživanjima prakse sudova u procesuiranju slučajeva femicida u državama u regionu iz kojih su preuzeti i primjeri dobre i loše prakse koje navodimo radi ilustracije.

Prilikom odmjerenja kazne za femicid kao otežavajuća okolnost mora se ocijeniti činjenica da je femicid izvršen prema bivšem ili sadašnjem supružniku ili vanbračnom partneru učinioca ili prema članovima njihovih porodica, odnosno prema licu sa kojim se učinilac nalazio u emotivnoj ili seksualnoj vezi

U obrazloženjima presuda postojanje ličnih i porodičnih odnosa između učinioca i žrtve ne apostrofira se kao posebna otežavajuća okolnost. Zajednički elemenat koji povezuje navedene lične i porodične odnose između učinioca i žrtve jeste postojanje odnosa povjerenja, koje učinilac zloupotrebljava, a što je u slučajevima pokušaja femicida povezano i sa specifičnom emocionalnom štetom koju žrtva trpi. Treba imati u vidu da postojanje nekog od navedenih ličnih ili porodičnih odnosa između učinioca i žrtve ukazuje, samo po sebi, na veći stepen težine i opasnosti učinjenog djela, ali i na veći stepen krivice učinioca. Zato se postojanje takvog odnosa mora ocijeniti kao otežavajuća okolnost ako u konkretnom slučaju priroda odnosa između učinioca femicida i žrtve nije bila jedan od elemenata za težu kvalifikaciju djela (naprimjer, ubistvo člana porodice koga je učinilac prethodno zlostavljao).

Odnos nadređenosti i podređenosti između učinioca i žrtve treba ocijeniti kao otežavajuću okolnost

Femicid je manifestacija odnosa moći, a u slučajevima lišavanja života osobe nad kojom učinilac ima autoritet i u odnosu na koju je u nadređenom položaju (poslodavac, nastavnik i slično), učinilac zloupotrebljava svoj položaj i odnos povjerenja, što ukazuje na veći stepen težine i opasnosti učinjenog djela, ali i na veći stepen krivice učinioca.

Poziciju moći i autoriteta učinioca treba ocijeniti kao otežavajuću okolnost

U praksi okolnost da učinilac femicida koristi svoju moć koja je zasnovana na njegovoj društvenoj i profesionalnoj poziciji najčešće se ne ocjenjuje kao otežavajuća okolnost iako je ta okolnost pojačala moć i kontrolu nad žrtvom. Zato je potrebno da se toj okolnosti prida značaj otežavajuće okolnosti.

Primjer:

Drugostepeni sud je preinačio odluku o kazni i učinioca osudio na kaznu zatvora u kraćem trajanju, jer je ocijenio da je prvostepeni sud, pored ostalog, kao otežavajuću okolnost ocijenio činjenicu da je učinilac policajac. Prema mišljenju drugostepenog suda, „optuženi je krivično djelo izvršio kao civilna osoba u sklopu rješavanja odnosa između njega i supruge, nije bio u službi ili policijskom zadatku, što bi mu tada nalagalo posebne obaveze“.

Prilikom odmjeravanja kazne drugostepeni sud nije sagledao kao otežavajuću okolnost činjenicu da je učinilac policajac koji je izvršio djelo službenim pištoljem.

U slučajevima femicida raniju osuđivanost učinioca (povrat) treba tretirati kao otežavajuću okolnost, a prilikom ocjene njenog utjecaja na kaznu treba uzeti u obzir objektivna i subjektivna obilježja krivičnih djela za koja je učinilac ranije osuđen, što zahtijeva da sud ostvari neposredni uvid u presude kojima je učinilac ranije osuđivan

Istraživanja pokazuju da je relativno veliki broj učinilaca femicida (oko 30%) koji su ranije bili osuđivani. Analiza presuda u slučajevima femicida pokazuje da sudovi raniju osuđivanost učinioca po automatizmu navode kao otežavajuću okolnost, lakonski navodeći da je sud ocijenio raniju osuđivanost učinioca. Prikupljanje podataka o ranijoj osuđivanosti, uglavnom, svodi se na pribavljanje izvještaja iz kaznene evidencije, a presude kojima je učinilac ranije osuđivan se ne pribavljaju. To onemogućava da se neposrednim uvidom u presude steknu saznanja o okolnostima ranije izvršenih djela, žrtvama krivičnih djela, motivima izvršenja djela i sl. Zbog takvog pristupa, značaj ranije osuđivanosti često se ne sagledava u kontekstu broja i prirode krivičnog djela za koje je učinilac ranije osuđen, činjenica koje se odnose na žrtve ranijih krivičnih djela, načina izvršenja djela, vremena koje je proteklo od izvršenog djela, ranije osude, odnosno od izrečene, oproštene ili zastarjele kazne, oslobođenja od kazne, opozivanja uslovne osude i slično do izvršenja femicida. Međutim, ima i primjera dobre prakse.

Primjeri:

Pravilna ocjena ranije osuđivanosti učinioca

Sud je izrekao kaznu zatvora od 30 godina učiniocu koji je lišio života svoju suprugu, pravilno vrednujući činjenicu da je učinilac femicida ranije bio osuđen za krivična djela sa elementima nasilja, kao i činjenicu da je protekao kratak vremenski period u odnosu na ranije izvršena djela i na izdržane kazne, što, kako se navodi u presudi, „ukazuje da je okrivljeni sklon vršenju krivičnih djela sa elementom nasilja i da krivične sankcije nisu pozitivno utjecale na okrivljenog da prestane da vrši krivična djela“.

Povodom žalbe javnog tužioca drugostepeni sud je preinačio odluku o kazni i učiniocu koji je nasilno lišio života svoju majku, umjesto 13 godina, izrekao kaznu od 15 godina zatvora, jer, prema njegovoj ocjeni, prvostepeni sud „nije u dovoljnoj mjeri ocijenio činjenicu da je okrivljeni više puta osuđivan zbog krivičnog djela nasilje u porodici i za osnovni i za kvalifikovani oblik, izvršenog upravo nad oštećenom, svojom majkom“.

Učinioca femicida sud je osudio na kaznu zatvora u trajanju od 40 godina, uzimajući u obzir, pored ostalog, kao otežavajuću okolnost činjenicu da raniji život učinioca ukazuje na sklonost ka vršenju krivičnih djela, da je on četiri puta osuđivan za krivično djelo nasilje u porodici izvršeno prema istoj oštećenoj, tako da ovaj slučaj, prema ocjeni suda, „nije bio slučajna epizoda u njegovom životu“.

Propust suda da raniju osuđivanost učinioca za krivična djela izvršena prema žrtvi femicida uzme u obzir kao otežavajuću okolnost

Sud je propustio da, kao otežavajuću okolnost, uzme činjenicu da je učinilac ranije bio osuđen na kaznu zatvora u trajanju od dva mjeseca, uslovno na jednu godinu, zbog krivičnog djela nasilje u porodici izvršenog prema žrtvi femicida.

Prilikom odmjeravanja kazne sud je propustio da, kao otežavajuću okolnost, uzme u obzir činjenicu da je učinilac femicida ranije bio osuđen na kaznu zatvora zbog nasilja koje je izvršio prema žrtvi femicida.

Propust suda da kao otežavajuću okolnost ocijeni ranije izvršena krivična djela prema članu porodice žrtve femicida

Prvostepeni sud je, nakon ukidanja presude izrečene učiniocu za pokušaj ubistva supruge prilikom izvršenja porodičnog nasilja, donio novu presudu kojom je učinioca osudio na kaznu zatvora u trajanju od tri godine. Učinitelj je ranije bio osuđen za krivično djelo silovanje koje je izvršio prema sestri svoje supruge. U presudi sud je samo deklarativno naveo da ranija osuđivanost učinioca predstavlja otežavajuću okolnost, propuštajući da ocijeni težinu tog rodno zasnovanog krivičnog djela i činjenicu da je ono učinjeno prema sestri supruge učinioca, što ukazuje da se radi o zloupotrebi odnosa povjerenja.

Sud je propustio da, kao otežavajuću okolnost, ocijeni činjenicu da je učinilac femicida prije izvršenja djela u više navrata prijetio ocu žrtve, koji se protivio njenoj vezi sa učiniocem, i to na radnom mjestu, kao saobraćajni policajac. Iako je otac žrtve više puta prijavljivao ponašanje učinioca prema njemu i njegovoj porodici, te prijave nisu procesuirane, što je vjerovatno učiniocu dodatno davalo osjećanje nadmoći.

Okolnost da je učinilac femicida ranije vršio nasilje prema žrtvi (faktički povrat) treba ocijeniti kao otežavajuću okolnost, posebno kada je nasilje ponavljano u dužem vremenskom periodu, bez obzira na to da li je nasilje bilo prijavljivano i da li su nadležni organi povodom nasilja preduzimali neke mjere

Istraživanja pokazuju da je u velikom broju slučajeva partnerskom femicidu prethodilo nasilje koje je učinilac vršio prema žrtvi, često u prisustvu djece, članova porodice i trećih lica. Za ranije nasilje sud je saznao u krivičnom postupku od svjedoka koje je saslušao, najčešće od drugih članova porodice i djece. U nekim slučajevima u spisima predmeta postoje podaci da su učiniocu ranije izricane hitne mjere zaštite zbog nasilja prema žrtvi. Okolnost da je učinilac ranije vršio nasilje prema žrtvi femicida, posebno ako se ono ponavljalo, treba uvijek ocijeniti kao otežavajuću okolnost, jer ranije nasilje svjedoči o nasilničkom ponašanju učinioca i zloupotrebi moći koju je imao prema žrtvi. Otežavajućom okolnošću treba smatrati sve vrste nasilja koje je učinilac ranije vršio prema žrtvi, kako fizičko nasilje, tako i seksualno i psihičko nasilje, uključujući uhođenje, prijetnje ubistvom žrtve ili članova njene porodice, koje kod žrtve održavaju osjećanje ugroženosti i straha za svoj život i sigurnost i članova njene porodice, čime se dodatno održava moć nasilnika nad žrtvom nasilja.

Primjeri:

U toku krivičnog postupka maloljetni sinovi žrtve i učinioca femicida, saslušani kao svjedoci, naveli su da je otac „bio nasilan prema njima i majci, ali da je bilo dana kada nije pio i tada je bio dobar. Onog dana kada je majka napustila bračnu zajednicu, otac je, zbog sitnice, započeo svađu i nasrnuo na majku, pa su je branili. Događaj se završio tako da je učinilac šakom udario maloljetnog sina A. i slomio mu zub, da je drugog sina E. udario u glavu, a da je oštećenu, koja je bježala niz put, sustigao i udario nogom u leđa“. Prema svjedočenju jednog od maloljetnih sinova, „dva dana pred kritični događaj otac je u toku noći zvao majku i maltretirao je na način da joj je ponovo svašta govorio i psovao“. Takođe je izjavio da je lično viđao oca kako svojim vozilom kruži ispred kuće u kojoj je živio sa majkom. Međutim, sud nije ocijenio ranije nasilje prema žrtvi i svojoj maloljetnoj djeci kao otežavajuću okolnost.

Prvostepeni sud je osudio učinioca na kaznu zatvora u trajanju od sedam godina i šest mjeseci za krivična djela ubistvo izvršeno aktiviranjem ručne bombe i nedozvoljena proizvodnja i promet oružja i eksplozivnih materija. Iako je u postupku utvrđeno da je učiniocu ranije bila izrečena mjera zabrane prilaska žrtvi, što svjedoči o nasilničkom obrascu ponašanja učinioca, tu okolnost sud nije ocijenio kao otežavajuću.

Učinitelj je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 15 godina zbog ubistva supruge koja ga je napustila poslije 10 godina braka. U toku postupka svjedoci su svjedočili da je učinilac prema žrtvi femicida niz godina vršio brutalno fizičko i psihičko nasilje. Saslušani svjedoci su svjedočili da su više puta vidjeli modrice na žrtvi, da je učinilac žrtvu nazivao pogrđnim imenima, da ju je vrijeđao, udarao iz čista mira i zbog banalnih razloga, da ju je prebijao tako da je bila „modra i crna od batina“, da ju je neposredno prije odmora „ubio od batina“, da je bila „sva crna“ i da na tijelu „nije bilo mjesta bez modrica“. Međutim, sud nije ocijenio kao otežavajuću okolnost činjenicu da je učinilac prema žrtvi niz godina vršio nasilje, da je kontrolisao njeno kretanje i da ju je stalno sumnjičio za nevjernost.

Kada je motiv femicida ljubomora ili osveta zbog napuštanja učinioca, te motive treba ocijeniti kao otežavajuću okolnost ako prilikom kvalifikacije djela nisu imali tretman kvalifikatorne okolnosti kao niske pobude

Istraživanja pokazuju da su kod femicida u partnerskom odnosu dominantni motivi ljubomora i osveta zbog raskida bračne/vanbračne zajednice ili emotivne veze, što je manifestacija želje da se partnerka isključivo posjeduje, nemogućnosti da se kontroliše njeno ponašanje i da se upravlja njenim životom i seksualnošću. Učinioci često izjavljuju da nikada ne bi izvršili krivično djelo da im je partnerka bila „vjerna“, da „nije našla drugog muškarca“, da nije prekinula „partnersku vezu“, da ih nije napustila, da je pristala da se pomire, da je prihvatila ono što su oni od nje tražili. Zbog nemogućnosti da ispolje svoju moć prema suprugi ili partnerki, učinioci su pod dejstvom negativnih afekata ljutnje i bijesa započinjali raspravu i psihičko zlostavljanje, što je kulminiralo izvršenjem femicida. Iako ljubomora i osveta predstavljaju niske pobude koje bi trebalo tretirati kao kvalifikatorne okolnosti, u praksi se njima rijetko pridaje takav značaj. U slučajevima femicida u kojima ljubomora ili osveta nisu tretirane kao niske pobude prilikom kvalifikacije djela, neophodno je da budu ocijenjene kao otežavajuće okolnosti prilikom odmjeravanja kazne. Ljubomoru kao motiv izvršenja femicida treba ocijeniti kao otežavajuću okolnost bez potrebe da se ispituje da li je postojao povod za ljubomoru.

Primjeri:

Propust suda da ocijeni osvetu zbog napuštanja kao otežavajuću okolnost

Prvostepeni sud je osudio učinioca femicida na kaznu zatvora u trajanju od 30 godina zbog lišavanja života supruge na svirep i podmukao način. Drugostepeni sud je preinačio prvostepenu presudu u pogledu pravne kvalifikacije krivičnog djela i izrečene kazne, pa je učiniocu izrekao kaznu za tzv. obično obistvo u trajanju od 15 godina. Ni prvostepeni, ni drugostepeni sud nisu ocijenili kao otežavajuću okolnost da je motiv femicida osveta učinioca zbog toga što ga je žrtva napustila poslije višegodišnjeg maltretiranja i nasilja.

Propust suda da ljubomoru ocijeni kao otežavajuću okolnost

Odlukom suda učinilac je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 14 godina zbog ubistva supruge. Prilikom odmjeravanja kazne sud nije ocijenio kao otežavajuću okolnost činjenicu da je motiv izvršenja ubistva ljubomora zbog sumnje u nevjerstvo i osveta žrtvi zbog napuštanja bračne zajednice

iako je sam učinilac na glavnom pretresu detaljno iznio svoje sumnje u navodno nevjerstvo supruge, način na koji ju je pratio i kontrolisao njenu komunikaciju putem mobilnog telefona i društvenih mreža, ubijeđen da su to okolnosti koje mu idu u prilog i koje opravdavaju njegov čin.

Nepotrebna interpretacija ponašanja žrtve

U presudi kojom je osudio učinioca na sedam godina zatvora zbog lišavanja života svoje bivše vanbračne supruge, sud je u obrazloženju presude konstatovao da je učinilac izvršio djelo „zbog neprovjerenih i lažnih informacija što se tiče privatnog života oštećene“. Nisu jasni razlozi zbog kojih je u obrazloženju odluke o kazni sud unio tu konstataciju, niti je jasno na osnovu čega je sud zaključio da su informacije o privatnom životu žrtve nakon što je napustila učinioca „neprovjerene i lažne“. Umjesto da sumnje u pogledu ponašanja bivše vanbračne partnerke učinioca dovede u vezu s njegovom ljubomorom i interpretira je kao izraz njegove posesivnosti i želje da kontroliše seksualnost bivše vanbračne partnerke, sud je kvalifikovao informacije o njenom privatnom životu kao neprovjerene i lažne, pa se može zaključiti da bi, u slučaju da su informacije o njenoj vezi sa drugim muškarcem tačne, i odluka suda bila drugačija.

U jednom slučaju femicida, koji je sud kvalifikovao kao ubistvo na mah, konstatovano je da je ponašanje žrtve utjecalo na ponašanje učinioca. U presudi je navedeno da je žrtva na proslavi na kojoj je bila sa učiniocem „svojim postupcima i ponašanjem, spopadala [je] druge muškarce, sjedala im u krilo, grlila ih, hvatala za polni organ, vukla za ruku da sa njom plešu, izazivala kod okrivljenog, sa kojim je bila u emotivnoj vezi, subjektivno osjećanje posramljenosti, poniženosti i afektivnu ljutnju i bijes u kom stanju se okrivljeni nalazio i nakon što su napustili proslavu, dakle, i kada su se vratili kući, gdje je okrivljeni oštećenu lišio života“.

Kao otežavajuću okolnost treba ocijeniti činjenicu da je učinilac izvršio femicid na svirep način, odnosno na način kojim se žrtvi nanosi veliki bol, strah i patnja, ukoliko svirepost nije uzeta u obzir kao kvalifikatorna okolnost

U dijelu sudske prakse ne ocjenjuje se kao otežavajuća okolnost činjenica da je prilikom izvršenja djela učinilac pokazao okrutnost, nanoseći žrtvi prekomjerni bol i patnju. Bez obzira na to što je svako nasilno lišavanje života praćeno nanošenjem

bola i izazivanjem straha, u slučajevima kada su bolovi žrtve po intenzitetu i trajanju enormni, tu okolnost potrebno je ocijeniti kao otežavajuću.

Primjeri:

Sagledavanje naročite brutalnosti u izvršenju djela kao otežavajuće okolnosti

Drugostepeni sud je preinačio prvostepenu presudu u pogledu kvalifikacije djela i kazne, smatrajući da ne postoje uslovi da se djelo kvalifikuje kao ubistvo na svirep i podmukao način, ali je učiniocu izrekao maksimalnu kaznu za tzv. obično ubistvo, uzimajući u obzir „naročitu brutalnost okrivljenog“ za koga je utvrđeno da je suprugu „lišio života sa 16 ubodnih rana nožem“, „da je bila okrenuta licem prema napadaču koji je držao nož, da je, braneći se od napada i prilikom zadobijanja svake sljedeće povrede, trpjela sve veći i veći bol, zajedno sa tim i sve veći i veći strah do stepena užasa, zbog osjećanja izrazite ugroženosti za sopstveni život, da je smrtonosna povreda nanijeta među posljednjima“. Sud je kao otežavajuću ocijenio i činjenicu da je okrivljeni „iskoristio povjerenje oštećene koja je pristala da uđe sa njim u toalet gdje je imala znatno ograničenu mogućnost da pruži otpor“.

Nesagledavanje okolnosti da je izvršenjem djela žrtva trpjela velike bolove i patnje kao otežavajuće

Sud nije smatrao da je otežavajuća okolnost činjenica da je „učinilac lišio života svoju suprugu tako što ju je udario po glavi 20-24 puta metalnim peharom sa mermernim postoljem“ iako je u postupku utvrđeno da je ona zbog toga trpjela veliki strah, patnju i bolove.

Nesagledavanje specifičnih okolnosti u vezi sa načinom izvršenja djela

U jednom predmetu prvostepeni sud je osudio učinioca na kaznu zatvora u trajanju od 35 godina za krivično djelo umišljajno ubistvo više lica (supruge i njenog emotivnog partnera), uzimajući u obzir „brojnost povreda nanesenih sjekirom i nožem, upornost pri izvršenju krivičnog djela uz iskazanu bezobzirnost i svirepost, brojnost i težinu tjelesnih povreda,

vrstu i karakter smrtonosnih povreda". Drugostepeni sud, postupajući povodom žalbe branioca učinioca, preinačio je presudu i osudio učinioca na 30 godina zatvora, smatrajući da je kazna učiniocu „prestrogo odmjerena“, da je sud pogrešno ocijenio težinu posljedice kao otežavajuću okolnost, jer se „uobičajene posljedice krivičnog djela koje su elemenat njegovog bića, što je ovdje slučaj, ne mogu ocijeniti kao otežavajuća okolnost, već samo ako u znatnoj mjeri prevazilaze težinu koju zakon propisuje za to djelo kroz grupni i posebni zaštitni objekat“.

Za adekvatno kažnjavanje učinilaca pokušaja femicida potrebno je pravilno sagledati štetne posljedice koje je žrtva pretrpjela, uključujući i posttraumatski stresni sindrom žrtve

U slučajevima pokušaja femicida pažnja je prvenstveno usmjerena na ocjenu fizičkih povreda koje su nanesene žrtvi, koje se detaljno opisuju u nalazu vještaka, dok se psihičkim patnjama poklanja manja pažnja, uključujući i dugoročne psihičke posljedice traume. Prilikom odmjeravanja kazne potrebno je obrazložiti uzročnu vezu između pokušaja femicida i svih budućih štetnih posljedica po fizičko i mentalno zdavlje žrtve, uključujući posttraumatski stresni sindrom koji je često povezan sa depresijom, anksioznošću i drugim psihičkim stanjima.

Prilikom odmjeravanja kazne treba ocijeniti ranjivost žrtve kao otežavajuću okolnost

Sud s posebnom pažnjom treba da pristupi ocjeni određenih faktora povezanih sa žrtvom koji mogu ukazivati na činjenicu da žrtva spada u kategoriju posebno ranjive. Ti faktori su starosno doba, zdravstveno stanje, invaliditet, ali i drugi faktori ranjivosti koju učinilac iskorišćava, što opravdava da se pri odmjeravanju kazne oni ocjenjuju kao otežavajuće okolnosti.

Kao otežavajuće okolnosti treba ocijeniti činjenicu da je femicid izvršen u prisustvu djece, ili da su djeca čula, odnosno da su se suočila sa njegovim posljedicama

Sudovi, uglavnom, kao otežavajuću okolnost ocjenjuju činjenicu da je femicid izvršen u prisustvu djece. U presudama se posebno apostrofira da su djeca ostala bez majke i „majčinske ljubavi“, posebno kada su u pitanju djeca nižeg uzrasta. U slučajevima upućivanja prijetnji ubistvom u prisustvu djece, koje su prethodile samom činu ubistva, ta okolnost se, po pravilu, ne sagledava kao otežavajuća iako

te prijetnje kod djece izazivaju strah visokog intenziteta, što je potrebno ocijeniti kao otežavajuću okolnost. Treba, takođe, ocijeniti kao otežavajuću okolnost i činjenicu da djeca nisu prisustvovala samom činu ubistva, odnosno pokušaja ubistva, ali da su bila u prilici da čuju zvukove sa mjesta izvršenja djela, ili da su po izvršenom djelu vidjela posljedice djela, što je izrazito traumatično iskustvo.

Primjeri:

Pravilna ocjena posljedica femicida na djecu

Sud je osudio učinioca femicida na kaznu zatvora od 30 godina zbog ubistva iz niskih pobuda, a kao otežavajuću okolnost ocijenio je činjenicu da su dva maloljetna djeteta ostala bez majke, da ih je učinilac „lišio majčinske ljubavi u životnoj dobi kada im najviše treba, da im je nametnuo breme koje će nositi do kraja života, da će maloljetnom sinu B.M. za cio život ostati trauma, jer je vidio leš svoje ubijene majke“.

Prilikom odmjeravanja kazne učiniocu femicida, koga je osudio na kaznu zatvora u trajanju od 40 godina, pored ostalog, sud je uzeo u obzir kao otežavajuću okolnost činjenicu da su maloljetni sinovi žrtve prisustvovali izvršenju djela. Jedan od njih je detaljno opisao sam čin ubistva majke: „Dok je majka bila u klečećem položaju na podu, optuženi joj je prišao i lijevom rukom je uhvatio u predjelu brade, povlačeći joj glavu nagore i sječivom noža koji je držao u desnoj ruci posjekao je u predjelu vrata.“ Naveo je da je bio prestrašen i da nije mogao ništa da uradi, jer se plašio da će i njih povrijediti. Uspaničio se. Krv je prskala po podu i vidio je veliku lokvu krvi.

Propust suda da ocijeni kao otežavajuću okolnost činjenicu da je maloljetno dijete vidjelo ubijenu majku neposredno po izvršenju

Sud je osudio učinioca na kaznu zatvora u trajanju od 12 godina, propuštajući da kao otežavajuću okolnost ocijeni činjenicu da je maloljetno dijete učinioca i žrtve zateklo krvavog oca i ubijenu majku i vrišteći izletjelo iz sobe.

Propust suda da prijetnje ubistvom upućene žrtvi posredstvom njene maloljetne djece ocijeni kao otežavajuću okolnost

Sud nije ocijenio kao otežavajuću okolnost to da je prije izvršenog femicida učinilac upućivao žrtvi prijetnje ubistvom, tako što ih je više puta saopštavao njihovoj zajedničkoj maloljetnoj djeci, koja su, vidno uznemirena, molila majku da bježi.

Priznanje krivičnog djela ne treba po automatizmu ocijeniti kao olakšavajuću okolnost, već u kontekstu svih činjenica koje se odnose na samo djelo i učinioca

U sudskoj praksi priznanje krivičnog djela često se nekritički ocjenjuje kao olakšavajuća okolnost bez sagledavanja povoda za priznanje krivičnog djela, motiva zbog kojih je dato, doprinosa utvrđivanju činjenica i sl. S druge strane, obrazloženja presuda u dijelu odluke o kazni, uglavnom, ne sadrže razloge zbog kojih je priznanje krivičnog djela ocijenjeno kao olakšavajuća okolnost. Takva praksa je pogrešna. Ako je učinilac zatečen u izvršenju djela, ili je djelo izvršio u prisustvu svjedoka, na javnom mjestu i slično, priznanje krivičnog djela ne može se uzeti kao olakšavajuća okolnost. Takav značaj ne treba davati ni tzv. taktičkom priznanju, koje nije dato po izvršenju djela, već na kraju krivičnog postupka, kada učinilac, pritiješnjen dokazima, priznaje djelo kako bi time utjecao na smanjenje kazne. Priznanje krivičnog djela ne treba ocijeniti kao olakšavajuću okolnost ako je učinilac priznao osnovni oblik ubistva, a sud je djelo kvalifikovao kao težak oblik ubistva.

Primjeri:

Sud je osudio učinioca na kaznu zatvora u trajanju od 30 godina za krivično djelo teško ubistvo – lišavanje života na svirep ili podmukao način, ocjenjujući kao olakšavajuću okolnost činjenicu da je učinilac priznao izvršenje krivičnog djela iako priznanje ni na koji način nije doprinijelo utvrđivanju činjenica u vezi sa izvršenjem djela, koje su i prije priznanja bile potpuno rasvijetljene.

Sud je učiniocu izrekao kaznu zatvora u trajanju od 20 godina za krivično djelo teško ubistvo – lišavanje života člana porodice koga je prethodno zlostavljao. Prilikom odmjeravanja kazne veliki značaj dao je priznanju izvršenja djela kao olakšavajućoj okolnosti iako iz spisa predmeta proizlazi da je dio odgovornosti za djelo prebacio na žrtvu.

Prvostepenom presudom učinilac je osuđen na 10 godina zatvora za pokušaj ubistva vanbračne supruge. Po ukidanju presude, u ponovnom postupku, javni tužilac je prekvalifikovao krivično djelo i optužio učinioca za krivično djelo teška tjelesna povreda, nakon čega je učinilac priznao krivično djelo, što je sud ocijenio kao olakšavajuću okolnost i osudio učinioca na tri godine zatvora.

Kajanje učinioca ne treba po automatizmu ocijeniti kao olakšavajuću okolnost

U praksi se kajanju učinioca, kao njegovom odnosu prema izvršenom djelu, često daje značaj olakšavajuće okolnosti iako ono u određenim situacijama predstavlja otežavajuću okolnost. Ako je femicidu prethodilo nasilje prema žrtvi u dužem vremenskom periodu, kajanje treba sagledati kao neiskren gest učinioca koji je usmjeren na smanjenje kazne, što bi u takvom slučaju moglo da predstavlja otežavajuću okolnost. Zato kajanje treba analizirati u kontekstu svih činjenica slučaja, imajući na umu da se učinilac možda iskreno kaje, ali da je moguće i da kajanjem svjesno obmanjuje sud u pogledu svog odnosa prema izvršenom djelu.

Primjeri:

Učinilac je proglašen krivim za krivično djelo teško ubistvo – lišavanje života na svirep ili podmukao način, a sud je kao olakšavajuću okolnost ocijenio njegovo „iskreno žaljenje i kajanje zbog onoga što je učinio“, oslanjajući se samo na iskaz učinioca da se kaje.

Sud je kao olakšavajuću okolnost ocijenio da se učinilac kaje iako u spisima predmeta ne postoje dokazi koji potvrđuju tu činjenicu.

Korektnom držanju učinioca pred sudom ne treba pridavati značaj olakšavajuće okolnosti

U presudama se korektno držanje učinioca tokom postupka često navodi kao olakšavajuća okolnost iako se ono apsolutno pretpostavlja i ne treba mu pridavati značaj olakšavajuće okolnosti. Ako se učinilac u toku postupka ponaša s nepoštovanjem prema sudu ili drugim učesnicima u postupku, tu činjenicu sud treba da konstatuje, a u slučajevima upućivanja prijetnji ili napada na učesnike, tu okolnost može ocijeniti kao otežavajuću.

Bračnom i porodičnom statusu učinioca ne treba po automatizmu pridavati značaj olakšavajućih okolnosti, već treba oprezno pristupiti njihovom sagledavanju, u sklopu svih objektivnih i subjektivnih okolnosti izvršenog femicida

U presudama se često kao olakšavajuće okolnosti navode činjenice da je učinilac „porodični čovjek“, „otac dvoje djece“, „razveden“ i slično bez sagledavanja okolnosti vezanih za žrtvu i motive izvršenja djela. U nekim slučajevima žrtva femicida je upravo majka djece koju je učinilac nasilno lišio života, pa je u takvim situacijama potpuno neprimjereno da se olakšavajućom okolnošću smatra činjenica da je učinilac otac te djece. Ni status razvedenog supružnika nije sam po sebi olakšavajuća okolnost, posebno u situacijama kada je do razvoda došlo na inicijativu žrtve, zbog nasilja koje je trpjela, kao i u situacijama kada je motiv izvršenja femicida upravo osveta zbog njene odluke da okonča brak sa učiniocem.

Primjer:

Sud je kao olakšavajuću okolnost ocijenio činjenicu da je učinilac otac dvoje maloljetne djece iako je u toku postupka utvrđeno da je prije ubistva supruge bio nasilan i prema svojoj djeci, da je jednom djetetu silovitim udarcem polomio zub, a da je drugo dijete udario u glavu, kao i da je nasilje prema njihovoj majci vršio u njihovom prisustvu, čime su i sama djeca bila izložena psihičkom nasilju. Pri tome je zanemarena i činjenica da je učinilac, nakon izvršenog ubistva, ušao u kuću i pred djetetom sa kojim živi oprao ruke i skinuo krvavu odjeću i saopštio mu da je ubio njegovu majku.

Ne treba automatski pridavati značaj olakšavajuće okolnosti činjenici da se oštećena lica nisu pridružila krivičnom gonjenju i/ili da nisu istakla imovinskopравни zahtjev

U slučajevima ubistva i pokušaja ubistva nepridruživanje krivičnom gonjenju i neisticanje imovinskopravnog zahtjeva oštećenih lica ne predstavljaju okolnosti kojima bi po automatizmu trebalo pridati značaj olakšavajućih okolnosti, jer razlozi za takav stav mogu biti različiti, uključujući i strah od osвете učinioca i članova njegove porodice.

Primjer:

Učinioc koji je optužen za pokušaj ubistva vanbračne supruge je konačnom presudom osuđen na kaznu zatvora u trajanju od tri godine, a kao jednu od olakšavajućih okolnosti sud je ocijenio činjenicu da se žrtva nije pridružila krivičnom gonjenju, niti je tražila obeštećenje.

Smanjenu uračunljivost treba ocijeniti kao olakšavajuću okolnost samo u izuzetnim slučajevima utvrđenim krivičnim zakonodavstvom

U slučajevima femicida treba oprezno pristupiti potencijalnom kvalifikovanju bitno smanjene uračunljivosti kao olakšavajuće okolnosti, sagledavajući je u kontekstu pobuda i uzroka stanja smanjene uračunljivosti učinioca. U slučajevima kada je učinilac izvršio femicid u alkoholisanom stanju u koje je sebe svjesno doveo, čime je djelo obuhvaćeno njegovim umišljajem ili nehatom (tzv. samoskrivljena neuračunljivost), stanje bitno smanjene uračunljivosti ne može biti osnov za ublažavanje kazne. Naprotiv, izvršenje femicida pod utjecajem alkohola ili droga treba ocijeniti kao otežavajuću okolnost. S druge strane, stanje afekta bijesa koje je rezultat crta ličnosti i ličnih svojstava učinioca (npr. osvetoljubivost zbog toga što je učinioca žrtva napustila zbog drugog muškarca), a ne posljedica napada, zlostavljanja, teškog žrtvinog vrijeđanja, ne treba uzeti kao olakšavajuću okolnost. U vezi sa tim, ako je motiv ubistva osveta zbog žrtvinog napuštanja učinioca i uspostavljanja nove veze žrtve sa drugim muškarcem, tu okolnost ne treba smatrati olakšavajućom, već otežavajućom, jer je neprihvatanje tih činjenica izraz negativnog odnosa učinioca prema žrtvi na koju gleda sa potcjenjivanjem i nipodaštavanjem, tretirajući je kao svoje vlasništvo.

Doprinos žrtve izvršenju djela

Istraživanja pokazuju da je u velikom broju presuda sud kontaktovao da žrtva svojim ponašanjem nije doprinijela izvršenju djela. Ipak, imamo i presude u kojima je sud uzeo u obzir da je žrtva femicida verbalno vrijeđala učinioca i „pojačala kod

njega efekat ljutnje i bijesa" pri čemu je činjenicu o navodnoj verbalnoj uvredi sud utvrdio samo na osnovu izjave učinioca, što je pogrešno i neprihvatljivo.

Okolnost da je femicid ostao u pokušaju ne treba ocijeniti kao olakšavajuću okolnost

U nekim slučajevima sud je pogrešno ocijenio kao olakšavajuću okolnost činjenicu da je femicid ostao u pokušaju i da je u konkretnom slučaju izostala posljedica krivičnog djela. Iako je pri pokušaju femicida jačina ugrožavanja zaštićenog dobra niža nego kod dovršenog femicida, takav stav se ne može prihvatiti kao opravdan. Pokušaj je jedna od faza u izvršenju krivičnog djela, on se nalazi između pripremnih radnji i dovršenog krivičnog djela. On predstavlja fakultativni osnov za ublažavanje kazne i može se tretirati kao olakšavajuća okolnost, naprimjer, ukoliko je ponašanjem učinioca poslije izvršenja krivičnog djela otklonjena posljedica. Međutim, ukoliko je krivično djelo ostalo u pokušaju isključivo zbog toga što je okončanje izvršenja krivičnog djela osujećeno radnjama žrtve, ili usljed nekih drugih okolnosti (npr. blagovremeno pružanje ljekarske pomoći), činjenica da je izostala posljedica ne može biti tretirana kao olakšavajuća okolnost.

Ocjena drugih ličnih okolnosti koje se tiču učinioca

U praksi se malo pažnje posvećuje ličnim okolnostima koje se tiču žrtve (godine starosti, zdravstveno stanje, zaposlenost, imovinski status i drugo). Međutim, one se često uzimaju u obzir kao olakšavajuće kada se odnose na učinioca. Tako se, naprimjer, okolnosti da je učinilac starija osoba, da je „lošeg zdravstvenog stanja“, da ima „povišen pritisak“, da boluje od dijabetesa, da nije zaposlen, da ne ostvaruje stalne prihode i slično, uzimaju kao olakšavajuće bez šireg obrazloženja razloga zbog kojih, u kontekstu konkretnog slučaja, sud smatra da im treba dati značaj olakšavajućih okolnosti. Takav pristup u vrednovanju navedenih okolnosti nije adekvatan.

Primjer:

Sud je osudio učinioca na 12 godina zatvora za krivično djelo ubistvo člana porodice koga je prethodno zlostavljao, a kao olakšavajuću okolnost ocijenio je da je učiniocu „zdravlje narušeno jer je operisan“ iako je ostalo nejasno zbog kojih je razloga sud tako kvalifikovao navedenu činjenicu.

Rodno osvješćivanje – put ka rodno osjetljivom pristupu u odmjeravanju kazne

Praksa pokazuje da je za pravilno odmjeravanje kazne za femicid, kao najteži oblik rodno zasnovanog nasilja, neophodno razumijevanje specifične prirode tog nasilja i njegovih strukturnih uzroka, koji proizlaze iz nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca koji su duboko ukorijenjeni u matricu patrijarhalne kulture. Analiza sudskih odluka u slučajevima rodno zasnovanog nasilja pokazuje da upravo rodni stereotipi i predrasude među pravnim profesionalcima doprinose i održavaju kulturu nekažnjivosti nasilja prema ženama. Oni su ključni razlog zbog koga u procesuiranju slučajeva nasilja prema ženama, uključujući i femicid, kao njegov najteži oblik, dolazi do svojevrsne „neutralizacije“ rodnih dimenzija nasilja prema ženama i ignorisanja pitanja rodno zasnovanog disbalansa moći između žrtve i učinioca.

Odmjeravanje djelotvorne, srazmjerne i odvraćajuće kazne učiniocima femicida podrazumijeva pravilnu kvalifikaciju djela i ocjenu otežavajućih i olakšavajućih okolnosti. Na te složene procese ponekad utječu rodne pristrasnosti nosilaca pravosudnih funkcija, koje su zasnovane na rodnim stereotipima. One mogu negativno utjecati na percepciju činjenica, razumijevanje uzroka za određeno ponašanje žrtve i učinioca, pravilnu procjenu kredibiliteta svjedoka i slično, što, u krajnjem slučaju, može da kompromituje i ugrozi nepristrasnost i kredibilitet pravosudnog sistema. Patrijarhalne rodne norme, vrijednosti i vjerovanja u velikoj mjeri oblikuju strukturu društva i odnos između društva i pojedinca ili grupa. Oni često utječu na životne odluke, ali i na profesionalni rad i djelovanje institucija sistema. Imajući u vidu da su u patrijarhalnoj kulturi seksistički stavovi široko rasprostranjeni među svim članovima društva, uključujući i pravosudnu zajednicu, oni mogu da utječu na profesionalni rad i djelovanje pravosudnih institucija. I sami stručnjaci koji rade sa ženama žrtvama nasilja ocjenjuju da rodni stereotipi i predrasude mogu u velikoj mjeri da utječu na profesionalni rad i da je u pojedinim situacijama lične stavove teško odvojiti od profesionalnih.

Istraživanja pokazuju da je ključni razlog za nerazumijevanje rodne zasnovanosti nasilja prema ženama, uključujući i femicid, duboko ukorijenjeni institucionalni seksizam. Seksističke predrasude su izražene među svim članovima i članicama društva, uključujući i pravosuđe. Kao što je evidentno iz analize sudske prakse, slučajevi femicida čiji je motiv ljubomora uglavnom se ne kvalifikuju kao ubistva iz niskih pobuda, jer se ne prepoznaje da je ljubomora, u suštini, izraz posesivnosti i osjećanja „vlasništva“ nad ženom i njenom seksualnošću. Manifestacija rodnih stereotipa i seksističkih predrasuda ogleda se i u tome što se pogrešno sagledavaju olakšavajuće i otežavajuće okolnosti kao što su kajanje učinioca, „provociranje“

učinioca „neprimjereno“ ponašanje žrtve, napuštanje učinioca i sl. Zato eliminisanje rodni stereotipa i predrasuda kroz rodno osvještavanje i unapređenje rodni kompetencija nosilaca pravosudni funkcija ima ključni značaj za obezbjeđivanje jednakosti i pravde za žrtve rodno zasnovanog nasilja, uključujući i femicid.

» ŽRTVE I OŠTEĆENI

U svim fazama sudskog postupka sudovi treba da postupaju u skladu sa standardima prava na pravično suđenje i da preduzimaju sve neophodne mjere za zaštitu prava žrtve. Obavljanjem određenih sudskih radnji sud pokazuje da li postupanje učinioca zasluži društvenu osudu, ili se takvo ponašanje u društvu toleriše. Ciljevi krivičnog postupka u predmetima koji uključuju nasilje prema ženama (pokušaj femicida, femicid) treba da budu, prije svega, omogućavanje bezbjednosti žrtve (pokušaj femicida), pozivanje učinioca na odgovornost zbog izvršenog krivičnog djela i slanje jasne poruke društvu da se nasilje prema ženama ne toleriše.^[65] Za žrtvu krivičnog djela (pokušaj femicida) to je veoma značajno, jer se donošenjem sudske odluke i izricanjem sankcije učiniocu očekuje satisfakcija za pretrpljeno nasilje i nastalu štetu.

Kada se govori o zaštiti prava žrtava na međunarodnom planu, pored Evropske konvencije o ljudskim pravima, treba spomenuti i Evropsku konvenciju o naknadi štete žrtvama nasilnih krivičnih djela,^[66] koja se zasniva na obavezi države da nadoknadi štetu žrtvama krivičnog djela, kao i Deklaraciju o osnovnim načelima pravde za žrtve krivičnih djela i zloupotrebe vlasti,^[67] koju su donijele Ujedinjene nacije i koja se smatra osnovnim dokumentom kada su u pitanju prava žrtve.

[65] Konul Derya G. (2013), Smjernice za rodno odgovoran pristup presuđivanju u predmetima rodno zasnovanog nasilja, <https://www.pars.rs/public/Dokumenti/Publikacije/1185/Smernice-za-rodno-odgovoran-pristup-presudjivanju-u-predmetima-rodno-zasnovanog-nasilja.pdf>.

[66] European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes _ European Treaty Series – No.116, Strasbourg 24.XI 1983. U Konvenciji se navodi da žrtve, kao i rođaci onih koji su tokom izvršenja krivičnog djela ubijeni imaju pravo na naknadu štete od države ukoliko ne mogu da budu obeštećeni iz nekog drugog izvora. Pravo na naknadu štete se primjenjuje čak i u onim slučajevima kada učinilac nije optužen ili osuđen. Nažalost, veoma mali broj zemalja je ratifikovao tu konvenciju, koja je stupila na snagu 1. februara 1988. godine.

[67] Declaration of basic principles of justice for victims of crime and abuse of power – GA Res, 40/34, Annex 1985, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>. Deklaracija je "Magna Charta" za žrtve kriminaliteta i sadrži četiri osnovna principa: pravo na pristup suđenju i pravilan tretman, pravo na naknadu štete od učinioca, pravo na kompenzaciju od države, pravo na neophodnu materijalnu, medicinsku, psihološku i socijalnu pomoć volonterskih i javnih institucija i organizacija.

Isto tako, Direktivom EU broj 2012/29^[68] predviđeno je da žrtva ima pravo da u okviru krivičnog postupka dobije odluku o naknadi štete od učinioca u razumnom vremenskom okviru, izuzev u slučajevima u kojim zakon predviđa da se takva odluka donosi u okviru drugog postupka, čime se naglašava potreba da žrtva dobije naknadu štete odmah u krivičnom postupku, a samo izuzetno u nekom drugom postupku.

Prava žrtve u sudskom postupku, pored ostalog, obuhvataju: pravo da se tretira sa poštovanjem i dostojanstvom, da bude zaštićena od ponovne viktimizacije, da joj se pruže sve informacije o pravima (dostavljanje presude, izjavljivanje žalbe, postavljanje imovinskopravnog zahtjeva), da ne bude izložena predrasudama u pogledu spola, roda, rase, etničke pripadnosti, starosti, izgleda i drugih ličnih karakteristika, da joj se sačuva identitet od medija i da joj se postavljaju samo ona pitanja koja su relevantna za sudski postupak, pravo na zaštitu sigurnosti i preduzimanje svih mjera kako ne bi bila u opasnosti od učinioca, pravo na usluge podrške.^[69] Sud treba da postupa sa posebnom pažnjom kada žrtve pripadaju kategoriji posebno ranjivih žrtava usljed višestruke diskriminacije s obzirom na uzrast, spol, invaliditet, imigrantski ili rezidentni status, pripadnost etničkoj/vjerskoj zajednici ili seksualnu orijentaciju.^[70] Preporučuje se da se nasilje prema posebno ranjivim žrtvama, kao i degradiranje i dodatno ponižavanje žrtve ocijene kao otežavajuća okolnost.^[71]

Položaj žrtve (oštećenog) u krivičnom postupku regulisan je na jedinstven način bez obzira na spol. Međutim, u praktičnom postupanju postoje izuzeci koji se odnose na krivična djela čije su uglavnom ili pretežno žrtve žene, kada im se u dokaznom postupku postavljaju veći zahtjevi, što, svakako, otežava njihov položaj i izlaže ih sekundarnoj viktimizaciji (naprimjer, kod krivičnih djela protiv spolne slobode i nasilja u porodici). Zbog toga je vrlo važno da žrtva nema sporednu

[68] Direktiva broj 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Savjeta (član 16) uspostavlja minimalne standarde u vezi sa pravima, podrškom i zaštitom žrtava krivičnih djela.

[69] Priručnik: sudska razmatranja slučajeva nasilja u porodici u BiH, Sarajevo, 2014, <https://atlantskainicijativa.org/prirucnik-sudska-razmatranja-slucajeva-nasilja-u-porodici-u-bosni-i-hercegovini/>

[70] Član 4.3. Istanbulske konvencije zahtijeva da se primjena odredaba Konvencije, a naročito mjera za zaštitu prava žrtava, osigura bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao što su spol, rod, rasna pripadnost, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnim manjinama, imovinsko stanje, status po rođenju, seksualna orijentacija, rodni identitet, starost, zdravstveno stanje, bračno stanje, migrantski ili izbjeglički ili neki drugi status.

[71] *Ibid.*

ulogu u krivičnom postupku i da se postigne ravnoteža između interesa društva da učinilac bude kažnjen i interesa same žrtve putem iznalaženja takvih pravnih i organizacionih rješenja koja, ne narušavajući prava okrivljenog, garantuju maksimalnu zaštitu interesa žrtve.^[72]

Istraživanje prakse sudova prilikom postupanja u slučajevima pokušaja femicida i femicida, koje je obavljeno u zemljama Zapadnog Balkana, pokazalo je da u sudskim presudama gotovo da nema relevantnih podataka o žrtvama femicida za razliku od pokušaja femicida u kojim ima nešto više podataka o žrtvi, jer sud saslušava oštećenu kao svjedoka. Kada se radi o femicidu, u toku postupka sud najviše pažnje posvećuje okolnostima izvršenja krivičnog djela, ispitivanju učinioca, utvrđivanju da li je optuženi učinilac izvršio krivično djelo koje mu se optužnicom stavlja na teret i vodi računa da dosljedno bude ispoštovano pravo na odbranu optuženog. U presudama se navode prikupljeni dokazi, sadržaj sudskomedicinskog, sudskopsihijatrijskog i drugih vještačenja, navodi odbrane učinioca, a žrtva se potpuno zanemaruje. Podaci o žrtvi koje daju učinilac i eventualno svjedoci, koje su učinilac ili njegov branilac predložili, najčešće nisu objektivni, jer učinilac nastoji da prikaže da je žrtva kriva za njegovo ponašanje, da je doprinos žrtve bio odlučujući da izvrši femicid. Žrtve se opisuju kao „nevjernice, preljubnice, alkoholičarke, izazivačice svađa, osobe koje napuštaju učinioca i porodicu bez razloga, osobe koje vrijeđaju tako da učiniocu 'padne mrak na oči'“ i sl. Čak i prilikom saslušanja članova porodice, koji se u slučaju femicida pojavljuju u sudskom postupku kao oštećeni, ne saznaje se dovoljno o žrtvi i njenim odnosima sa učiniocem, kao i o njenom životu prije nego što je bila ubijena. Kada se čitaju sudske presude, stječe se utisak da se za ubijene žene, kojih više nema, niko od organa krivičnog postupka ne interesuje.

U svakom slučaju treba nastojati da se promijeni takva praksa sudova prilikom sagledavanja žrtve femicida i pokušaja femicida. Stoga, predlažemo sljedeće smjernice za postupanje sudova prema žrtvama pokušaja femicida i femicida:

- » Prepoznavanje rodno zasnovanog nasilja, toksičnih rodnih stereotipa^[73] i kritička procjena tradicionalnih rodnih uloga u konkretnom slučaju, koji se zasnivaju na nejednakim odnosima moći između žrtve i učinioca. Izvršenje femicida i pokušaja femicida se ne može opravdati tradicionalnim, kulturološkim ili vjerskim faktorima.

[72] Nikolić-Ristanović V. (1989), *Žene kao žrtve kriminaliteta*, Beograd, Naučna knjiga, str. 48.

[73] Petričević P., Pejović D.: Priručnik za izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju prema ženama, Misija OEBS-a u Crnoj Gori, <https://www.osce.org/files/f/documents/2/2/534203.pdf>.

- » Bezbjednost i dobrobit žrtve pokušaja femicida treba da bude u osnovi sudskog postupanja u krivičnom postupku uz preduzimanje neophodnih mjera zaštite njenih prava i interesa.
- » Ukoliko to nije učinjeno u ranijim fazama krivičnog postupka, zbog prepoznavanja uzroka i posljedica femicida, posebnu pažnju posvetiti prikupljanju podataka od žrtve pokušaja femicida ili od oštećenih u slučajevima femicida, koji se posebno odnose na: obrazovanje, zanimanje, radni, imovinski, socijalni i porodični status žrtve, broj maloljetne i punoljetne djece, faktički i emotivni odnos sa učiniocem na početku njihove veze i kasnije, postojanje odnosa potčinjenosti, kontrole i zavisnosti, rodnu ulogu u porodici, postupanje učinioca prema djeci, da li je bilo zahtjeva da se poštuju pravila koja je nametnuo učinilac i ljutnje ukoliko se ta pravila ne poštuju, da li je prije izvršenja pokušaja femicida ili femicida bilo nasilja i kako se ono ispoljavalo, da li postoji kontinuitet u ispoljavanju nasilja, da li je učinilac pokazivao posesivnost i ljubomoru, da li je ograničavao kretanje i druženje sa bliskim osobama, druženje sa prijateljicama, odlazak kod roditelja (postojanje socijalne izolacije), ako je bilo fizičkog, psihičkog ili ekomskog nasilja, da li je nasilje prijavljivano i kome je prijavljivano. Svi podaci treba da budu prikupljeni uz poštovanje pravednosti, nepristrasnosti i maksimalno poštovanje povjerljivosti i privatnosti žrtve.
- » Prilikom saslušanja žrtve pokušaja femicida kao svjedoka sud je dužan da omogući žrtvi da nesmetano ispriča svoju priču kako bi se sagledale sve odlučujuće činjenice, motivi i okolnosti izvršenja krivičnog djela, kao i njeno viđenje ličnosti učinioca, njegovog ponašanja, međusobnog odnosa prije kritičnog događaja. Sve navedene okolnosti potrebno je saznati od žrtve pokušaja femicida kako bi se dobila prava slika o rodno zasnovanom nasilju, narušenom povjerenju među članovima porodice i ispoljavanju mržnje i netrpeljivosti prema žrtvi.
- » Ispitivanje žrtve pokušaja femicida i oštećenih u slučajevima femicida treba obaviti bez neopravdanog odgađanja i svesti broj ispitivanja na najmanju moguću mjeru kako bi se izbjegla sekundarna viktimizacija.
- » U obrazloženju presude obavezno navesti i sve podatke koji se odnose na žrtvu pokušaja femicida i femicida, a pri pokušaju femicida navesti i iskaz žrtve kako bi se sagledale rodna dimenzija i rodne uloge učinioca i žrtve, te utvrdilo mizogino postupanje učinioca.

- » Prilikom izvođenja dokaza pri procesuiranju femicida posebnu pažnju treba posvetiti oštećenim članovima uže i šire porodice koji se saslušavaju kao svjedoci i utvrditi kakvo je njihovo viđenje odnosa između žrtve i učinioca, kakvo je ponašanje učinioca prema žrtvi bilo prije kritičnog događaja, da li su primijetili ispoljavanje nekog oblika nasilja prema žrtvi, da li im je žrtva o tome pričala i dr.
- » Kada je oštećena maloljetna osoba i kada se saslušava kao svjedok, sud treba da postupa u skladu sa najboljim interesom djeteta, da ispitivanje obavi uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica, da broj ispitivanja svede na najmanju moguću mjeru a, ako je to potrebno, da ispitivanje obavi van službenih prostorija uz upotrebu tehničkih sredstava komunikacije.
- » Žrtvu pokušaja femicida koja se saslušava kao svjedok, ukoliko je to potrebno zbog osjećanja lične sigurnosti i sigurnosti najbližih članova porodice, treba zaštititi od sekundarne viktimizacije primjenom različitih oblika zaštite svjedoka i pružanjem psihološke pomoći.
- » Pažljivo i kritički ocijeniti iskaze svjedoka koji nastoje da stvore pozitivnu sliku o učiniocu kako bi svojim izjavama („učinilac je dobar čovjek koji svima pomaže“, „nikad nije bio nasilan“ i sl.) umanjili njegovu krivicu i relativizovali njegovo ponašanje. Treba imati u vidu da ponašanje učinioca može da se razlikuje prema drugima i prema članovima porodice, učinilac može da bude dobar radnik i dobar susjed, ali i da bude nasilan prema partnerki i bližim članovima porodice.
- » Ako žrtva ranije nije prijavljivala nasilje, u dokaznom postupku treba ispitati da li je učinilac proganjao žrtvu, da li joj je prijetio kako bi ostvario moć i kontrolu, koliki je bio intenzitet tih prijetnji i da li se žrtva osjećala ugroženo, da li je strahovala za svoj život i sigurnost. Ne treba izvlačiti negativne zaključke zbog kasnog prijavljivanja ili neprijavljivanja. Činjenica da žrtva nije prijavila, ili da je kasno prijavila nasilje ne može se posmatrati kao argument protiv žrtve i ona se ne može smatrati odgovornom zbog toga.
- » Stav prema ženi žrtvi treba da se formira bez ličnih predubjeđenja, rodno zasnovanih stereotipa i predrasuda (naprimjer, kako žena treba da se ponaša u određenoj situaciji, kako treba da se oblači, kakvu seksualnu prošlost ne treba da ima, da ne smije da napusti partnera bez obzira na nasilje koje trpi, da bude poslušna i da ne „provocira“ partnera i sl.). Rodni stereotipi, predrasude i pogrešne percepcije mogu da se manifestuju u raznim fazama postupka i dužnost sudija i sutkinja je da ne dopuste da predrasude i stereotipi

prema žrtvi utječu na stav prema žrtvi i na donošenje odluka. Zaštita žrtve od rodni stereotipa treba da bude tretirana kao osnovno pravo žrtve, što će stvoriti veće povjerenje žrtve u pravosudni sistem i doprinijeti povećanju stope prijavljivanja nasilja i prevenciji femicida.

- » Posebnu pažnju treba posvetiti sagledavanju relevantnih okolnosti koje su prethodile femicidu i ispitivanju žrtava pokušaja femicida koje pripadaju kategoriji posebno marginalizovanih grupa zbog etničke pripadnosti, starosnog doba, seksualne orijentacije (žene iz manjinskih zajednica, Romkinje, žene sa invaliditetom ili problemima mentalnog zdravlja, siromašne žene, starije žene, udovice ili mlade žene, djevojčice, izbjeglice, migrantkinje, žene iz seoskih sredina, lezbejke, itd.). Te kategorije žena su bile izložene diskriminaciji i neravnopravnosti u toku svog života i, zbog toga, treba uzeti u obzir društvene, psihološke, ekonomske i kulturološke prepreke koje su pred njima. Od načina pristupa sudije i sutkinje zavisi da li će se nasilje prepoznati i da li će žrtva pokušaja femicida imati povjerenje da ispriča šta je doživljavala.
- » U svim fazama krivičnog postupka, posebno na glavnom pretresu, žrtvu pokušaja femicida i oštećene u slučaju femicida treba informisati o svim pravima kako bi mogli da donose sopstvene odluke i kako bi znali šta se od njih očekuje u postupku. Poštovanje prava na dobru informisanost doprinosi većoj bezbjednosti žrtve, osnažuje žrtvu i sprečava sekundarnu viktimizaciju. Posebno je važno upoznati žrtve sa pravom na isticanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku.

Navedene smjernice treba da doprinesu razvijanju sveobuhvatnog pristupa žrtvama femicida i pokušaja femicida u sudskom postupku. Taj pristup, svakako, zahtijeva unapređenje zakonskih rješenja, razvijanje službi za podršku i pomoć žrtvama nasilja u porodici kako ne bi došlo do pokušaja femicida i femicida, kao i organizovanje odgovarajućih obuka za sudije i sutkinje koji postupaju u slučajevima nasilja u porodici, femicida i pokušaja femicida.

» IMOVINSKOPRAVNI ZAHTJEV

Prava oštećene osobe (žrtve krivičnog djela)^[74] u krivičnom postupku propisana krivičnoprocesnim zakonima (zakonicima) obuhvataju i pravo na podnošenje prijedloga i dokaza za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva i predlaganje privremenih mjera za njegovo obezbjeđenje.^[75] Krivičnoprocesnim zakonima je propisano da će se imovinskopravni zahtjev nastao usljed izvršenja krivičnog djela, ili protivpravnog djela koje je zakonom određeno kao krivično djelo, raspraviti na prijedlog ovlašćenog lica u krivičnom postupku ako se time ne bi znatno odugovlačio taj postupak. Kada sud donese presudu kojom okrivljenog proglašava krivim, ili rješenje o izricanju mjere bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja, oštećenom će dosuditi imovinskopravni zahtjev u cijelosti ili djelimično, a za višak će ga uputiti na parnični postupak. Međutim, ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov ni za potpuno, ni za djelimično presuđenje, sud će uputiti ovlašćeno lice da imovinskopravni zahtjev u cjelini ostvaruje u parničnom postupku.

Imovinskopravni zahtjev nastao usljed izvršenja krivičnog djela ili protivpravnog djela koje je u zakonu određeno kao krivično djelo može se odnositi na naknadu štete, povraćaj stvari, ili poništaj određenog pravnog posla. Sud je dužan da odlučuje o imovinskopravnom zahtjevu u krivičnom postupku ukoliko su ispunjeni određeni uslovi propisani zakonom. **Mogućnost koja je ostavljena sudu da o imovinskopravnom zahtjevu ne raspravlja u krivičnom postupku je izuzetak od pravila, kako se ostvarenje tog prava žrtve ne bi nepotrebno odugovlačilo.**

[74] Oštećeno lice je pravni naziv za žrtvu krivičnog dela. Prema tekstu krivičnih zakonika oštećeni je lice koje usled izvršenja krivičnog dela trpi materijalnu i/ili nematerijalnu štetu, odnosno, lice čije je lično ili imovinsko pravo povređeno ili ugroženo krivičnim djelom.

[75] Ostala prava oštećenog u krivičnom postupku su da: ukaže na činjenice i predlaže dokaze koji su od važnosti za predmet dokazivanja, angažuje punomoćnika iz reda advokata, razmatra spise i razgleda predmete koji služe kao dokaz, bude obavešten o odbacivanju krivične prijave ili odustanku javnog tužioca od krivičnog gonjenja, podnese prigovor protiv odluke javnog tužioca da ne preduzme ili da odustane od krivičnog gonjenja, bude poučen o mogućnosti da preuzme krivično gonjenje i zastupa optužbu, prisustvuje pripremnom ročištu, prisustvuje glavnom pretresu i učestvuje u izvođenju dokaza, podnese žalbu protiv odluke o troškovima krivičnog postupka i dosuđenom imovinskopravnom zahtjevu, bude obavešten o ishodu postupka i da mu se dostavi pravnosnažna presuda, preduzima druge radnje određene zakonom.

Da bi se o imovinskopravnom zahtjevu raspravljalo u krivičnom postupku, potrebno je da bude ispunjeno nekoliko uslova: da je imovinskopravni zahtjev nastao kao direktna posljedica izvršenja krivičnog djela (materijalna i/ili nematerijalna šteta), da ovlašćeno lice (oštećeni, lica koja mogu podnijeti tužbu za naknadu štete u parničnom postupku, supružnik, djeca, roditelji oštećenih, a u određenim slučajevima braća i sestre, kao i vanbračni partner) određeno označi svoj zahtjev i da podnese dokaze, kao i da donošenje odluke o imovinskopravnom zahtjevu znatno ne odugovlači krivični postupak. Ovaj posljednji uslov je ostavljen sudu na slobodnu procjenu, koji u praksi, po pravilu, automatski, najčešće zaključuje da bi donošenje odluke o imovinskopravnom zahtjevu znatno odugovlačilo krivični postupak i koji upućuje oštećene na parnični postupak u kojem će ostvariti to svoje pravo.

Istraživanje prakse sudova u procesuiranju femicida pokazalo je da u svim predmetima pokušaja femicida i femicida sud nije odlučivao o imovinskopравnim zahtjevima oštećenih, već da ih je upućivao na parnicu. U sudskim presudama, uglavnom, nema podataka o tome da li su oštećeni postavljali imovinskopравne zahtjeve i predlagali dokaze o pretrpljenoj materijalnoj i nematerijalnoj šteti i njihovoj visini u predistražnom postupku i istrazi. Sud je koristio zakonsku mogućnost upućivanja na parnicu, jer je zaključio da bi odlučivanje o imovinskopравnom zahtjevu dovelo do odugovlačenja krivičnog postupka, ne dajući pri tome nikakvo obrazloženje. Takva praksa suda otežava položaj žrtve/oštećenog u krivičnom postupku pogotovo kada se radi o pokušaju femicida i femicidu, jer ih izlaže dodatnim materijalnim troškovima i dodatnoj viktimizaciji.

Prilikom odlučivanja o imovinskopравnom zahtjevu žrtve/oštećenog u krivičnom postupku posebno je važno da javni tužilac u predistražnom postupku i istrazi, a izuzetno sud na pripremnom ročištu prije glavnog pretresa ili na glavnom pretresu, efikasno prikupi dokaze predložene u zahtjevu od kojih će zavisiti odluka o zahtjevu. Prikupljanje dokaza o imovinskopравnom zahtjevu može da se vrši istovremeno sa dokazivanjem krivične odgovornosti, naprimjer, proširenjem pojedinih naredbi za vještačenje. Prema Smernicama za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku koje je donio Vrhovni kasacioni sud Republike Srbije,^[76] posebno treba imati u vidu da se kod krivičnih djela sa elementom nasilja posljedica najčešće sastoji u povredi fizičkog i psihičkog integriteta i da se povrede manifestuju kao

[76] Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku, Vrhovni kasacioni sud Republike Srbije, Misija OEBS-a u Srbiji, <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/437726>.

tragovi na tijelu žrtve i/ili kao narušeno psihičko stanje. Te povrede nisu trajnog karaktera i s vremenom se smanjuju ili gube, pa se time gubi i mogućnost za dokazivanje i ostvarivanje prava na naknadu štete.

Kada sud odlučuje o imovinskopravnom zahtjevu žrtve pokušaja femicida i oštećenog kod femicida, neophodno je da:

- » Odlučivanje o imovinskopravnom zahtjevu u krivičnom postupku tretira kao pravilo, a ne kao izuzetak, ukoliko su ispunjeni uslovi za odlučivanje. Pri tome uslov koji se odnosi na „znatno odugovlačenje krivičnog postupka” treba restriktivno tumačiti u skladu sa načelom efikasnog vođenja postupka i zaštite prava žrtve da ne bude dodatno viktimizirana.
- » Ukoliko to nije učinio u ranijim fazama postupka, javni tužilac^[77] ili služba za informisanje i podršku žrtvama/oštećenim i svjedocima, da na glavnom pretresu upozna žrtvu pokušaja femicida i oštećene bliske srodnike kod femicida sa pravom na podnošenje imovinskopavnog zahtjeva i ukaže na prednosti ostvarivanja ovog prava u krivičnom postupku. Način na koji se žrtve informišu treba da bude razumljiv bez pretjerane upotrebe pravnih termina.
- » Žrtvu pokušaja femicida i oštećenog kod femicida informiše o pravu na pravnu pomoć, uključujući i pravo na punomoćnika kada je to predviđeno zakonom, kao i o mogućnosti dodjeljivanja statusa posebno osjetljivog svjedoka.
- » Da žrtvi/oštećenom objasni da, u slučaju da se odluči da podnese imovinskopravni zahtjev, mora da ga odredi precizno i da podnese dokaze za njegovo ostvarivanje.
- » Ispita žrtvu/oštećenog o okolnostima imovinskopavnog zahtjeva, da je pozove da podnese dokaze, ili da predloži prikupljanje određenih dokaza za utvrđivanje imovinskopavnog zahtjeva i da objasni da imovinskopravni

[77] Prema tekstu procesnih zakona, organ postupka, po pravilu javni tužilac, dužan je da prikuplja dokaze za odlučivanje o imovinskopravnom zahtjevu i prije nego što je podnesen. Javni tužilac će saslušati okrivljenog i o činjenicama značajnim za imovinskopravni zahtjev i provjeriće okolnosti značajne za njegovo utvrđivanje. Prilikom zaključenja sporazuma o priznanju krivičnog djela (krivice), ako oštećeni nije postavio imovinskopravni zahtjev, javni tužilac će ga prije zaključenja sporazuma pozvati da podnese zahtjev.

zahtjev koji se odnosi na naknadu štete^[78] mora biti opredijeljen prema vrsti štete (materijalna i nematerijalna šteta), vidovima štete (materijalna šteta: obična šteta, izmakla dobit, izgubljeno izdržavanje; nematerijalna šteta: umanjena životna aktivnost, pretrpljeni fizički bolovi, strah, naruženost, povreda ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrt ili naročito težak invaliditet bliskog lica) i visini štete.^[79]

- » Upozna žrtvu/oštećenog sa pravom da predloži privremene mjere za obezbjeđenje imovinskopravnog zahtjeva kako bi se osiguralo ostvarenje imovinskopravnog zahtjeva.
- » Objasni žrtvi/oštećenom da imovinskopravni zahtjev može da podnese do kraja glavnog pretresa pred prvostepenim sudom i da može odustati od zahtjeva do kraja glavnog pretresa i ostvariti ga u parničnom postupku, ali da se poslije toga ne može više podnijeti u tom postupku.
- » Predloži žrtvi pokušaja femicida, koja je pretrpela tjelesne povrede, ili koja ima povrede psihičke prirode, da sud odredi sudskomedicinsko ili psihološko i psihijatrijsko vještačenje kako bi se obezbijedili dokazi za ostvarenje imovinskopravnog zahtjeva.
- » Da provjeri okolnosti o imovinskopravnom zahtjevu tako što će od okrivljenog uzeti izjavu o njegovom imovinskom stanju, imovini koju posjeduje i radnjama koje je preduzeo na teret imovine.
- » Ispita svjedoke o okolnostima imovinskopravnog zahtjeva kako bi se utvrdile dodatne činjenice i potvrdile činjenice koje je saopštila žrtva/oštećeni.
- » Da prilikom odlučivanja o sporazumu o priznanju krivičnog djela, koji su zaključili javni tužilac i okrivljeni, razmotri odbacivanje sporazuma ukoliko ne sadrži i sporazum o imovinskopravnom zahtjevu ako je podnesen takav zahtjev.

[78] Predmet imovinskopravnog zahtjeva može biti naknada štete, povraćaj pokretnih i nepokretnih stvari koje pripadaju oštećenom a koje su oduzete prilikom izvršenja krivičnog djela i poništaj pravnog posla koji je proistekao iz krivičnog djela i koji je imovinske prirode (npr. poništaj ugovora).

[79] Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku, Vrhovni kasacioni sud Republike Srbije, Misija OEBS-a u Srbiji, <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/437726>.

» LITERATURA

- » Barjaktarović D. (2013), Inkriminacija zločina mržnje – moguć put ka jednakijem društvu, *Kultura polisa*, broj 2.

- » Batričević A. (2016), Krivičnopravna reakcija na femicid, *Temida*, br. 3-4, Beograd.

- » Beker Kosana (ur.), Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Crnoj Gori, SOS Nikšić, 2023, dostupno na: <https://sosnk.org/wp-content/uploads/2023/04/Drustveni-i-institucionalni-odgovor-na-femicid-u-Crnoj-Gori-1.pdf>.

- » Beker Kosana, Regional report: Social and institutional responses to femicide in Albania, Montenegro and Serbia, UN Women & „FemPlatz“, March 2023, dostupno na: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-04/Regional-Report_Social-and-Institutional-Response-to-Femicide.pdf.

- » Beker Kosana, Judicial response to femicide in the Western Balkans: Legal framework and judicial practice, AIRE Centre, 2023, dostupno na: <https://gcjnetwork.org/wp-content/uploads/PUBLIKACIJE/regional-femicide-report-2023-eng.pdf>.

- » Beker Kosana, Tanović Dalida (ur.), Analiza prakse sudova u procesuiranju femicida i pokušaja femicida u Bosni i Hercegovini 2017-2021, AIRE Centre, 2022, dostupno na: <https://www.airecentre.org/Handlers/Download.ashx?IDMF=77975c73-9c31-4552-9a68-3013255c0d5f>.

- » CEDAW: Albania (1994), Serbia (2001), Montenegro (2006), dostupno na: <https://bit.ly/47tjVNI>.

- » Istanbul Convention: Albania (2013), Serbia (2013), Montenegro (2014), dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210/signatures>.

- » Declaration of basic principles of justice for victims of crime and abuse of power – GA Res, 40/34, Annex 1985, dostupna na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>.

- » Delić N. (1998), Kvalifikovana/teška ubistva – motivi i pobude u: *Ubistva i samoubistva u Jugoslaviji*, Kopaonik, Srpsko udruženje za krivično pravo, str. 73-88.

- » Delić N. (2012), Krivičnopravni aspekt nasilja u porodici u: *Nasilje u porodici – zbornik radova sa naučnog skupa*, str. 108-127, Beograd.

- » Direktiva broj 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Savjeta, dostupna na: <https://www.podrskazrtvama.rs/media/medjunarodni/DIREKTIVA-2012-29-EU.pdf>.

- » European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes _ European Treaty Series – No. 116, Strasbourg 24. XI 1983.

- » Filipović Ljiljana, Krivična djela iz mržnje i krivična djela izazivanja mržnje – Komentar relevantnih zakonskih odredaba – Misija OSCE-a u BiH, Sarajevo, 2019.

- » *Габер-Дамјановска, Наташа и Гајдова, Габриела, Фемицидот во Република Северна Македонија: Состојба, правна рамка и судска пракса (2018-2022)*, AIRE Centre, 2023, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2023-09_femicide-report-nmk-2023-nmk.pdf

- » Hysi Vasilika, et. al, Vrasjet e grave (femicidi) dhe tentativa për femicid në Shqipëri (2017-2020), Center for Legal Civic Initiatives, Tirana, 2023, dostupno na: <https://www.qag-al.org/publikime/femicidi.pdf>.

- » Jovašević D. (2017), *Krivična dela ubistva*, IKSI: Beograd.

- » Konul Derya G. (2013), Smjernice za rodno odgovoran pristup presuđivanju u predmetima rodno zasnovanog nasilja, <https://www.pars.rs/public/Dokumenti/Publikacije/1185/Smernice-za-rodno-odgovoran-pristup-presudjivanju-u-predmetima-rodno-zasnovanog-nasilja.pdf>

- » Konstantinović-Vilić S., Petrušić N., Beker K. (2019), Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji I, Pančevo, „FemPlatz“, str. 23.

- » Konstantinović-Vilić Slobodanka, Petrušić Nevena, Pokušaji femicida i femicid u Srbiji: Sprečavanje i procesuiranje, Udruženje građanki „FemPlatz“, Pančevo & Niš, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-04_Femicid_-_Pokusaj_femicida_i_femicid_u_Srbiji.pdf.

- » Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici - Istanbulska konvencija (2011), "Službeni glasnik RS" – Međunarodni ugovori br. 012/13.

- » Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik Brčko distrikta BiH» broj 19/2020 - prečišćeni tekst).

- » Krivični zakonik Crne Gore («Službeni list RCG» br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i «Službeni list CG» br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018 i 3/2020).

- » Krivični zakonik Federacije Bosne i Hercegovine («Službene novine FBiH» br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017).

- » Krivični zakonik Republike Kosovo ("Službeni list Republike Kosovo" broj 2/ januar 2019, Zakonik broj 06/L-074, Priština).

- » Krivični zakonik Republike Srbije ("Službeni glasnik RS" br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019).

- » Krivični zakonik Republike Srpske ("Službeni glasnik RS" br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021 i 89/2021).

- » Кривичен законик („Службен весник на Република Македонија“ број 37/96).

- » Kuirski J.: Nasilje u porodici, Pravosudna akademija, dostupno na <https://www.pars.rs/images/biblioteka/Nasilje-u-porodici-JK.pdf>.

- » Mršević Z. (2017), Transrodno lice pravde, Institut društvenih nauka, Beograd.

- » Nikolić-Ristanović V. (1989), Žene kao žrtve kriminaliteta, Beograd, Naučna knjiga.

- » OSCE-led Survey on the Well-being and Safety of Women, OSCE, 2019, dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/413237_0.pdf.

- » Pavićević O., Glomazić H., Ilijić L. (2016), Femicid kao deo strukture nasilja, Temida, 3-4, str. 467.

- » Pavlović S. (2012), Analiza pravnog položaja transrodnih i transeksualnih osoba u Republici Srbiji u: Saša Gajin (ur.), Model zakona o priznavanju pravnih posledica promene pola i utvrđivanja transeksualizma prava trans-osoba – od nepostojanja do stvaranja zakonskog okvira, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd, str. 50-72.

- » Petrićević P., Pejović D.: Priručnik za izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju prema ženama, Misija OEBS-a u Crnoj Gori, <https://www.osce.org/files/f/documents/2/2/534203.pdf>.

- » Petrušić Nevena, Žunić Natalija, Vilić Vida, Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji II, Udruženje građanki „FemPlatz“, Pančevo, 2019 година, доступно на: http://femplatz.org/library/publications/2019-11_Femicid_monografija_Druga_publikacija_E_primerak.pdf

- » Priručnik: Sudska razmatranja slučajeva nasilja u porodici u BiH, Sarajevo, 2014, <https://atlantskainicijativa.org/prirucnik-sudska-razmatranja-slucajeva-nasilja-u-porodici-u-bosni-i-hercegovini/>.

- » Simeunović-Patić, B. (2002), Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike, Temida, broj 1, str. 3-13.

- » Statistical framework for measuring the gender-related killing of women and girls, UNODC and UN Women, 2022, dostupno na: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/Statistical_framework_femicide_2022.pdf.

- » Stojanović Z. (2018), Komentar Krivičnog zakonika, Beograd, „Službeni glasnik“.

- » Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku, Vrhovni kasacioni sud Republike Srbije, Misija OEBS-a u Srbiji, <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/437726>.

- » United Nations Office on Drugs and Crime, UN Women, Gender-related killings of women and girls (femicide/feminicide), 2022, dostupno na: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-11/Gender-related-killings-of-women-and-girls-improving-data-to-improve-responses-to-femicide-feminicide-en.pdf>

- » Zakon broj 144/2013: Izmjene i dopune Krivičnog zakona Republike Albanije.

- » Zakon broj 7895 od 27. januara 1995: Krivični zakon Republike Albanije.

- » Zakon broj 7905 od 21. marta 1995: Zakon o krivičnom postupku Republike Albanije.

- » Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ br. 34/2013 – prečišćeni tekst, 27/2014, 3/2019 i 16/2020).

- » Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“ br. 35/2003, 56/2003-isp., 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020).

- » Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik RS“ br. 53/2012, 9/2017, 66/2018 i 15/2021).

- » Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик („Службен весник на Република Македонија“ br. 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 97/2017 и 248/2018).

- » Законик o krivičnom postupku Crne Gore („Službeni list CG“ br. 57/2009, 49/2010, 47/2024 – odluka US, 2/2015 – odluka US, 35/2015, 58/2015 – dr. zakon, 28/2018-odluka US, 116/2020-odluka US).

- » Законик o krivičnom postupku Kosova (Zakonik broj 04/2 -123 – 13. decembar 2012).

- » Zakonik o krivičnom postupku Srbije („Službeni glasnik RS“ br. 72/2011, 101/2011, 12/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – odluka US, 62/2021 – odluka US).

- » Закон за кривичната постапка (“Службен весник на РМ“ br. 150/2010, 100/12 i 198/18, član 53, čl. 110-120).

- » Закон o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa dodatnim protokolima, „Službeni list SCG“ – Međunarodni ugovori 9/03, 5/05, 7/05 – ispravka, „Službeni glasnik RS“ – Međunarodni ugovori broj 12/10.
